

**KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ
ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
(ERZURUM İLİ ÖRNEĞİ)**

Nida YAĞIZ

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT
2021
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

Nida YAĞIZ

**KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA
(ERZURUM İLİ ÖRNEĞİ)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ DANIŞMANI
Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT**

ERZURUM-2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Graduate School of Social Sciences

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum Kişilik Özellikleri Ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma (Erzurum İli Örneği)" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim*.

☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

[Tarih ve İmza]

Nida YAĞIZ

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi MADDE 6– (1) Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

..... danışmanlığında, tarafından hazırlanan bu çalışma / / tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi :

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi :

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Aslı ıslak imzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ŞEKİLLER DİZİNİ	VII
TABLOLAR DİZİNİ	VIII
ÖNSÖZ.....	IX
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMLERİ	1
II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	1
III. ARAŞTIRMANIN AMACI	2
IV. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ	2
V. SAYILTILAR.....	4
VI. ARAŞTIRMANIN SINIRLILIKLARI.....	4

BİRİNCİ BÖLÜM

KİŞİLİK, DİN VE DİNDARLIK

1.1. KİŞİLİK.....	5
1.1.1. Karakter	6
1.1.2. Mizaç	7
1.1.3. Benlik	8
1.1.4. Kişiliğin Oluşumunu Etkileyen Faktörler	9
1.1.5. Kişilik Kuramları.....	11
1.1.5.1. Psikanalitik Yaklaşım	11
1.1.5.2. Neo Psikanalitik Yaklaşım(Yeni Freud'cu Kuram)	12
1.1.5.3. Davranışçı Yaklaşım.....	14
1.1.5.4. Biyolojik Yaklaşım.....	14
1.1.5.5. İnsancıl Yaklaşım	15
1.1.5.6. Bilişsel Yaklaşım.....	16
1.1.5.7. Ayırıcı Özellik Yaklaşımı.....	17
1.1.6. Kişiliğin Boyutları.....	18

1.1.6.1. Dışa Dönüklük Boyutu	18
1.1.6.2. Nevrotizm/ Duygusal Tutarsızlık	19
1.1.6.3. Gelişime/ Deneyime Açıklık	19
1.1.6.4. Uyumluluk Boyutu	19
1.1.6.5. Öz Disiplin/Sorumluluk Boyutu.....	20
1.2. DİN	20
1.3. DİNDARLIK	22
1.3.1. Dindarlığın Tanımı	22
1.3.2. Dindarlığın Boyutları	25
1.3.2.1. İnanç Boyutu	26
1.3.2.2. İbadet Boyutu	26
1.3.2.3. Tecrübe Boyutu	26
1.3.2.4. Bilgi Boyutu	27
1.3.2.5. Etki Boyutu	27
1.4. KİŞİLİK VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ.....	27
1.5. TÜRKİYE’DE YAPILAN BENZER ÇALIŞMALAR	29

İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	32
2.2. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ.....	32
2.3. ARAŞTIRMAYA KATILANLAR VE NİTELİKLERİ.....	33
2.4. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	34
2.4.1. Kişisel Bilgi Formu	34
2.4.2. Dindarlık Ölçeği	35
2.4.3. Beş Faktör Kişilik Ölçeği (BFKÖ).....	36
2.5. UYGULAMA.....	38
2.6. VERİLERİN ANALİZİ.....	38

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

3.1. DİNDARLIK VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE İLİŞKİN

BULGULAR.....	40
3.1.1. Cinsiyet ve Dindarlık	40
3.1.2. Yaş ve Dindarlık.....	43
3.1.3. Medeni Durum ve Dindarlık	46
3.1.4. Gelir Durumu ve Dindarlık	48
3.1.5. Eğitim Düzeyi ve Dindarlık	50
3.2. KİŞİLİK VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE İLİŞKİN BULGULAR	52
3.2.1. Cinsiyet ve Kişilik.....	52
3.2.2. Yaş ve Kişilik	54
3.2.3. Medeni Durum ve Kişilik.....	57
3.2.4. Gelir Durumu ve Kişilik.....	59
3.2.5. Eğitim Düzeyi ve Kişilik.....	61
3.3. DİNDARLIK VE KİŞİLİK BOYUTLARINA İLİŞKİN BULGULAR.....	64
SONUÇ.....	70

KAYNAKÇA	73
-----------------------	-----------

EKLER.....	84
-------------------	-----------

EK 1. Anket Formu	84
EK 2. Etik Kurul Onay Belgesi.....	87
EK 3. Dindarlık Ölçeği Kullanım İzni	88
EK 4. Beş Faktör Kişilik (BFKÖ) Ölçeği Kullanım İzni	89
ÖZGEÇMİŞ.....	90

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR
ARAŞTIRMA
(ERZURUM İLİ ÖRNEĞİ)

Nida YAĞIZ

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

2021, 90 Sayfa

Jüri: Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

Dr. Öğr. Üyesi Nimet FERAH

Dr. Öğr. Üyesi Nakşide Yasemin ANGİN

Kişilik özellikleri ve dindarlık ilişkisini konu edinen bu çalışmada, bireylerin dindarlık düzeyleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca katılımcıların demografik özelliklerine göre dindarlık ve kişilik özellikleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığı da araştırılmıştır. Araştırmanın örneklemini Erzurum’da doğup, yaşamının büyük çoğunluğunu Erzurum’da geçirmiş olan 379 Kadın (%51,5) ve 357 Erkek (%48,5) olmak üzere toplam 736 kişi oluşturmaktadır. Bu çalışmada kişilik özelliklerini ölçmek için Beş Faktör Kişilik Ölçeği (BFKÖ), dindarlığı ölçmek için ise Dindarlık Ölçeği (Ayten, 2009) kullanılmıştır. Katılımcıların demografik özelliklerini (cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir durumu vb.) tespit etmek amacıyla Kişisel Bilgi Formu’na yer verilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde, t-test, Anova ve Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon analizinden yararlanılmıştır. Dindarlık ve demografik özelliklere ilişkin bulgulara bakıldığında kadınların erkeklerden, yaşlıların genç ve yetişkinlerden, boşanmış ve dulların bekar ve evlilerden, gelir durumu çok iyi olanların düşük, orta, ve iyi olanlardan, ilköğretim mezunlarının diğer eğitim düzeyine sahip kişilerden daha yüksek ortalamalara sahip olduğu görülmüştür. Araştırmamızın dindarlık ve kişilik boyutlarına ilişkin bulgular incelendiğinde, dindarlık ile kişiliğin Gelişime Açıklık, Uyumluluk, Öz Disiplin ve Nevrotizm boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu tespit edilmiştir ($p<,05$). Dindarlığın alt boyutları ile kişiliğin alt boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde; dindarlığın İnanç-Etki boyutu ile kişiliğin Gelişime Açıklık, Öz Disiplin ve Nevrotizm boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<,05$). Dindarlığın İbadet-Bilgi boyutu ile kişiliğin tüm boyutları (Gelişime Açıklık, Uyumluluk, Öz Disiplin, Dışa Dönüklük ve Nevrotizm) arasında ise anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir ($p<,05$).

Anahtar Kelimeler: Dindarlık, Beş Faktör Modeli, Kişilik Özellikleri, Sağlık ve Kaliteli Yaşam.

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****A RESEARCH ON THE RELATIONSHIP OF PERSONAL
CHARACTERISTICS AND RELIGIOUSNESS
(EXAMPLE OF ERZURUM PROVINCE)****Nida YAĞIZ****Advisor: Assoc. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT****2021, 90 pages****Jury: Assoc. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT****Dr. Öğr. Üyesi Nimet FERAH****Dr. Öğr. Üyesi Nakşide Yasemin ANGIN**

In this study, which deals with the relationship between personality traits and religiosity, the relationship and interaction between individuals' religiosity levels and personality traits were examined. In addition, the relationship between these variables and the demographic characteristics of the participants was also investigated. The sample of the study consists of 736 people, 379 women (51.5%) and 357 men (48.5%), who were born in Erzurum and spent most of their lives in Erzurum. In this study, the Five Factor Personality Scale (FFI) was used to measure personality traits, and the Religiosity Scale was used to measure religiosity. A Personal Information Form is included in order to determine the personal characteristics of the participants (gender, age, marital status, income status, etc.). In the evaluation of the findings, t-test, Anova and Pearson Product-Moment Correlation analysis were used. When we look at the findings on religiosity and demographic characteristics, it is seen that women have higher averages than men, old people young and adults, divorced and widows single and married, high-income low, medium and good people, primary school graduates higher than other education levels. When the findings regarding the religiosity and personality dimensions of our study were examined, it was observed that there was a significant and positive relationship between religiosity and the dimensions of Openness to Development, Adaptability, Self-Discipline and Neuroticism ($p < .05$). When the relationship between the sub-dimensions of religiosity and the sub-dimensions of personality is examined; It is seen that there is a significant and positive relationship between the Belief-Influence dimension of religiosity and the Openness to Development, Self-Discipline and Neuroticism dimensions of personality ($p < .05$). It is seen that there is a significant and positive relationship between the Worship-Knowledge dimension of religiosity and all dimensions of personality (Openness to Development, Self-Discipline, Extraversion, and Neuroticism) ($p < .05$).

Keywords: Religiosity, Five Factor Model, Personality Traits, Health and Quality Life.

KISALTMALAR DİZİNİ

BFKÖ	: Beş Faktör Kişilik Ölçeği
C.	: Cilt
Çev	: Çeviren
der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
F	: Anova anlamlılık değeri
f	: Frekans
Haz.	: Hazırlayan
M.Ö	: Milattan önce
Sig	: Anlamlılık
SPSS	: Statistical Package for the Social Sciences
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Üni.	: Üniversite
Vs.	: Ve benzeri
ve ark.	: Ve arkadaşları

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. İhtiyaçlar Piramidi	16
Şekil 2. Araştırmanın Modeli.....	32

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı	33
Tablo 2. Katılımcıların Yaşa Göre Dağılımı	33
Tablo 3. Katılımcıların Medeni Durumuna Göre Dağılımı	33
Tablo 4. Katılımcıların Gelir Düzeyine Göre Dağılımı	34
Tablo 5. Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı	34
Tablo 6. Dindarlık Ölçeği Güvenirlik Analizi Tablosu	36
Tablo 7. Beş Faktör Kişilik Ölçeği (BFKÖ) Güvenirlik Analizi Tablosu	37
Tablo 8. Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) Değerlerine İlişkin Bulgular	37
Tablo 9. Bireylerin Cinsiyet Değişkenine Göre Dindarlık Boyutları Arasındaki Farka İlişkin T-Testi Değerleri	40
Tablo 10. Bireylerin Yaş Değişkenine Göre Dindarlık Boyutları Arasındaki Farka İlişkin ANOVA Analizi	43
Tablo 11. Bireylerin Medeni Durumuna Göre Dindarlık Boyutları Arasındaki Farka İlişkin ANOVA Analizi	46
Tablo 12. Bireylerin Gelir Durumuna Göre Dindarlık Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin ANOVA Analizi	48
Tablo 13. Bireylerin Gelir Durumuna Göre Dindarlık Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin ANOVA Analizi	50
Tablo 14. Bireylerin Cinsiyet Değişkenine Göre Kişilik Boyutları Arasındaki Farka İlişkin T-Testi Değerleri Bireylerin Cinsiyeti İle Kişilik Boyutları Arasındaki Farka İlişkin T-testi Değerleri	52
Tablo 15. Bireylerin Yaş Değişkenine Göre Kişilik Boyutları Arasındaki Farka İlişkin ANOVA Analizi Bireylerin Yaş Aralığı İle Kişilik Boyutları Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin ANOVA Analizi	54
Tablo 16. Bireylerin Medeni Durumuna Göre Kişilik Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin ANOVA Analizi	57
Tablo 17. Bireylerin Gelir Durumuna Göre Kişilik Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin ANOVA Analizi	59
Tablo 18. Bireylerin Eğitim Düzeyine Göre Kişilik Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin ANOVA Analizi	62
Tablo 19. Kişilik Boyutları İle Dindarlık Arasındaki Korelasyonlar	64

ÖNSÖZ

Kişilik özellikleri ve dindarlık ilişkisini konu edinen bu araştırma, giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmanın konusu, problemleri, önemi, amacı, sınırlılık ve sayıtları açıklanmıştır. Teorik çerçeveye yer verilen birinci bölümde, kişiliğin tanımı, kişilikle ilgili kavramlar, kişiliğin oluşumunu etkileyen faktörler, kişilik kuramları ve kişilik boyutlarından bahsedilmiştir. Yine birinci bölümde, din, dindarlık, dindarlığın boyutları, kişilik ve dindarlık ilişkisi konularına ve Türkiye’de yapılan benzer çalışmalara yer verilmiştir. İkinci bölümde, araştırmanın yöntem kısmı ele alınmıştır. Yöntem kısmında araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, veri toplama araçları açıklanmış, araştırmaya katılanlar ve nitelikleri, uygulama ve verilerin analizi hakkında bilgi verilmiştir. Üçüncü bölümde ise, toplanan verilerden elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Öncelikle dindarlık ve demografik özelliklere göre bulgular, daha sonra kişilik ve demografik özelliklere göre bulgular incelenmiş, son olarak dindarlık ve kişilik boyutları ilişkisine dair bulgular analiz edilerek yorumlanmıştır. Sonuç kısmında ise, yapılan araştırmayla alakalı bilgi verilerek, öneride bulunulmuştur.

Yüksek lisans eğitimim boyunca yardım, bilgi ve tecrübeleri ile bana destek olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT’e, istatistik konusunda bilgi ve deneyimleri ile çalışmama ışık tutan kıymetli Murat ÇİNİCİ ve Esra ÇAKIR hocalarıma, her zaman olduğu gibi bu süreçte de hep yanımda olan yol arkadaşım Birkan’a ve varlığıyla bana en büyük gücü veren minik oğlum Ali Kerem’e sonsuz teşekkür ederim.

Erzurum-2021

Nida YAĞIZ

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMLERİ

Bu araştırmanın temel konusu, “bireylerin dindarlık düzeyleri ile kişilik özellikleri arasındaki ilişkiyi ” incelemektir. Ayrıca katılımcıların demografik özelliklerine göre dindarlık ve kişilik özellikleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığı da araştırılmıştır.

Bu araştırmanın temel problemi, Erzurum’da doğup, yaşamının büyük çoğunluğunu Erzurum’da geçiren kişilerden hareketle bireylerin kişilik özellikleri ve dindarlık boyutları ilişkisi nedir? Sorusudur. Çalışmanın alt problemleri ise şunlardır;

- Araştırmaya katılanların dindarlık düzeyi nedir?
- Katılımcıların demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir durumu, eğitim düzeyi) göre dindarlık durumu nasıldır?
- Katılımcıların demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir durumu, eğitim düzeyi) göre kişilik özellikleri nasıldır?
- Katılımcıların demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir durumu, eğitim düzeyi) bağlamında dindarlığın inanç-etki, ibadet-bilgi boyutlarındaki eğilimleri hangi yöndedir?
- Kişiliğin dışa dönüklük, öz disiplin, nevrotizm, gelişime açıklık, uyumluluk boyutları ile dindarlığın alt boyutları arasında nasıl bir ilişki vardır?

II. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Din, insanoğlu kadar eski bir kavramdır. Din ile hiç teması olmayan bir kişi ve toplum düşünülemez. Dinin birey ve toplum hayatına yansımaları olan dindarlığın geniş inanç ve ritüelleri barındıran kapsamlı bir yapı olmasının sebebi, her bireyin dini farklı algılayabilen ve bunu hayatı ve kişiliğine yansıtan farklılıklar göstermesidir (Köse ve Ayten, 2012: 110).

İnsan hayatı boyunca kişiliğini şekillendiren birçok şeyden etkilenir. Dindarlık kişinin duygu, düşünce ve tutumlarını şekillendirdiği gibi kişiliği de etkileyip biçimlendirir (Turan, 2009: 7). Bu nedenle insanı anlamak için kişinin gelişiminde önemli bir yere sahip olan dinin etkileri görmezden gelinemez. Bu bağlamda, insanı

anlama ve tanıma açısından dindarlık ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkiler önemli bir yere sahiptir.

Bu konu hakkında batı dünyasında yapılan çalışmalar Türkiye’de yapılan çalışmalarla karşılaştırıldığında, Türkiye’deki çalışmalar yeterli olmadığından bu çerçevede yapılacak farklı birçok çalışmanın psikoloji ve din alanlarına önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İnsanların kişilik özellikleri ile dindarlık düzeyi arasındaki ilişki ve etkileşim hakkında önemli bilgiler verecek bu çalışma, özellikle din psikolojisi ve kişilik psikolojisi açısından önemli olup bilgi birikimine ve yapılacak çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

III. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın temel amacı, Erzurum’da doğup, yaşamının büyük çoğunluğunu Erzurum’da geçiren kişilerin, kişilik özelliklerinin dindarlık eğilimleri ile ilişkisini ortaya koymaktır. Bu temel amaç yanında;

- Belirlenen demografik özelliklere göre genel dindarlık ve dindarlığın alt boyutları arasında anlamlı farklılık olup olmadığını tespit etmek,
- Belirlenen demografik özelliklere göre kişilik özellikleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığını belirlemek,
- Katılımcıların kişilik özellikleri ve dindarlık profillerini betimlemek, bu çalışmanın alt amaçlarını teşkil etmektedir.

IV. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZLERİ

Araştırma soruları çerçevesinde şu hipotezler belirlenmiştir:

(H1) Dindarlık ve alt boyutları cinsiyete göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; kadınlar tüm dindarlık kategorilerinde erkeklerden daha yüksek ortalamaya sahiptir.

(H2) Dindarlık ve alt boyutları yaşa göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; genel dindarlık ve alt boyutlarında yaşlılar, yetişkin ve gençlere göre daha yüksek dindarlık ortalamasına sahiptir.

(H3) Dindarlık ve alt boyutları medeni duruma göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; genel dindarlık ve alt boyutlarında evliler, bekâr ve dullara göre daha yüksek dindarlık ortalamasına sahiptir.

(H4) Dindarlık ve alt boyutları gelir durumuna göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; genel dindarlık ve alt boyutlarında gelir durumu orta olanlar, düşük ve iyi olanlara göre daha yüksek dindarlık ortalamasına sahiptir.

(H5) Dindarlık ve alt boyutları eğitim düzeyine göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; genel dindarlık ve alt boyutlarında eğitim düzeyi arttıkça dindarlık düzeyi azalır.

(H6) Erkekler, Dışa Dönüklük, Gelişime Açıklık ve Uyumluluk boyutlarında; kadınlar ise Öz Disiplin, Nevrotizm boyutlarında daha yüksek ortalamalara sahiptir.

(H7) Gençler, Dışa Dönüklük, Nevrotizm ve Gelişime Açıklık boyutlarında; yetişkinler Uyumluluk, yaşlılar ise Öz Disiplin boyutunda daha yüksek ortalamalara sahiptir.

(H8) Bekarlar, Nevrotizm, Dışa Dönüklük ve Gelişime Açıklık boyutlarında; evliler Uyumluluk boyutunda; dullar ise Öz Disiplin boyutunda daha yüksek ortalamalara sahiptir.

(H9) Gelir durumu iyi olanlar, Dışa Dönüklük ve Gelişime Açıklık boyutlarında; orta olanlar Uyumluluk ve Öz Disiplin boyutlarında; düşük olanlar ise Nevrotizm boyutunda daha yüksek ortalamalara sahiptir.

(H10) Eğitim düzeyi lisans ve yüksek lisans seviyesinde olanlar Dışa Dönüklük ve Gelişime Açıklık boyutlarında; ilkokul olanlar Uyumluluk boyutunda; lise olanlar ise Öz Disiplin boyutunda daha yüksek ortalamalara sahiptir.

(H11) Genel Dindarlık ve İbadet-Bilgi boyutları ile Gelişime Açıklık, Öz Disiplin ve Dışa Dönüklük boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Genel dindarlık ile kişiliğin Gelişime Açıklık, Uyumluluk, Öz Disiplin boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır.

(H12) Dindarlığın İnanç-Etki boyutu ile kişiliğin Öz Disiplin ve Uyumluluk boyutları arasında; dindarlığın İbadet-Bilgi boyutu ile kişiliğin Gelişime Açıklık, Dışa Dönüklük, Öz Disiplin boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır.

V. SAYILTILAR

- Bu araştırmada, dindarlık düzeyini ölçmek için kullanılan , “Dindarlık Ölçeği”, kişilik özelliklerini ölçmek için kullanılan “Beş Faktör Kişilik Ölçeği (BFKÖ)” nin geçerli ve güvenilir bir araç olduğu varsayılmaktadır.
- Bu araştırmaya katılan örneklemin evreni temsil ettiği varsayılmaktadır.
- Bu araştırmanın örneklemini oluşturan 736 katılımcının, uygulanan anket formunda sorulara doğru ve içtenlikle cevap verdikleri varsayılmaktadır.
- Bu araştırmada kullanılan SPSS programına, verilerin doğru girildiği ve yapılan analizin geçerli ve güvenilir sonuç verdiği varsayılmaktadır.
- Bu çalışmada kullanılan kaynakların güvenilir ve doğru bilgiler verdiği varsayılmaktadır.
- Kişilik ve dindarlık arasında karşılıklı bir ilişki ve etkileşimin olduğu varsayılmaktadır.
- Dindarlık ve kişilik, farklı özellik ve boyutları olan, ölçülebilir kavramlardır.
- Demografik değişkenler, insanların kişilik özellikleri ve dindarlık düzeyleri üzerinde farklılık oluşturur.

VI. ARAşTIRMANIN SINIRLILIKLARI

- Bu çalışma, kişilik özellikleri ve dindarlık düzeyini ölçmek üzere kullanılan “Dindarlık Ölçeği” ve “Beş Faktör Kişilik Ölçeği (BFKÖ)” nin içerdii boyutlar ve özelliklerle sınırlıdır.
- Bu araştırma anketi, 2021 yılının Ocak ayında uygulandığından, bu tarihler ile sınırlıdır.
- Bu araştırma, Erzurum’da doğup, yaşamının büyük çoğunluğunu Erzurum’da geçiren kişilerle sınırlıdır.
- Bu araştırma, 16 yaş ve üzeri katılımcıların görüşleriyle sınırlıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KİŞİLİK, DİN VE DİNDARLIK

1.1. KİŞİLİK

Kişiliğin, insan davranışı ile alakalı birçok özelliği çağrıştırması ve çok yönlü bir kavram olması sebebiyle birçok tanımı mevcuttur (Kültür, 2006: 61; Eroğlu, 1996: 139).

Kişiliği tanımlamayı amaçlayan çalışmaların dilin ortaya çıkışı kadar eski olduğu düşünülmektedir. Burger, İngilizce 'de bu sebeple kullanılan sıfat sayısının 4000'den çok olduğunu ifade eder (Burger, 2006: 234).

Şahsiyet Arapçada “şahs” kökünden türeyen bir mastar olup “uzaktan görünmek, yükselmek, açıklamak” gibi anlamlara gelmektedir (Hökelekli, 2010: 297-298). Batı dillerinde ise kişiliğin karşılığı olan kelime, Latince “persona” kökünden türemiştir. Persona, eski Roma ve Yunan tiyatrosunda oyuncunun oyun sırasında taktığı maske anlamına gelir (Cora, 2007: 6). Oyuncunun kullandığı bu maskenin özelliği antik tiyatrodan oyunun sabitlik ve süreklilik ilkelerini göstermesidir. Maskenin ifade ettiği bu anlamda olduğu gibi devamlılık ve tutarlılığı ifade eden bir psikolojik özelliğin, insanın kişiliğinde barındırıldığı benimseniyordu (Uysal, 1974: 25).

Kişilik kavramı, kişiye ait genellenebilir ve farklı bireysel özellikleri birlikte kapsar. Bu açıdan bakıldığında kişilik, biri bireysel ayırt edici özellikleri, diğeri ise genelleştirici özelliklere dayanan iki yönlü bir kavramdır. Diğer taraftan kişilik, bireyin psikolojik özelliklerinin hepsini kapsayan geniş bir kavramdır (Sarıtış, 1997: 528; Hellriegel, 1976: 97).

Kişilik kavramının kapsamının genişliği ve psikolojinin gelişimi sürecinde etkili olan akım ve yaklaşımların fazlalığı, tek bir kişilik tanımında anlaşmaya varmayı zorlaştırmaktadır (Mehmedoğlu, 2004: 42).

Kişilik kuramcılarında Burger (2006) kişiliği, “ *Bireyin kendisinden kaynaklanan tutarlı davranış kalıpları ve kişilik içi süreçler*” ; İnanç ve Yerlikaya (2018), “*Bireyi diğerlerinden ayıran, bireye özgü tutarlı ve yapılaşmış özellikler bütünü*” olarak tanımlamaktadır.

Kişiliğin oluşumu ve gelişimi iki temel üstüne kurulmuştur. Bunlardan ilki, kişinin hayatı boyunca edindiği tecrübeleri sonucunda kazanılan özellikleri ifade eden “karakter” kavramı, ikincisi ise insanın doğuştan getirdiği kalıtsal özellikleri ifade eden “mizaç”, kavramıdır (Turan, 2017: 23-24).

1.1.1. Karakter

Yunanca “kharattein” kelimesinden türeyen (Kalgı, 2021: 17; Cicous ve Cohen, 1994: 386), Almandaca “charakter”, Fransızca “caractere”, İngilizcede “character, Türkçede ise “karakter” olarak kullanılan bu kavram, huy, vasıf, özellik gibi anlamlara gelmektedir (Peker,1986: 101;Taner, 1938: 225).

Sözlükte “bireyin kendi kendine egemen olmasını, kendi kendisiyle uyum içinde bulunmasını, düşünüş ve hareketlerinde tutarlı, sağlam kalabilmesini sağlayan özellikler bütünü” olarak belirtilmiştir (TDK, 2011: 1317).

Karakter kavramı ile kişilik kavramının ifade ettiği anlamlar çoğunlukla birbirleri ile karıştırılmaktadır. Bu şekilde birçok yanlış tanım yapılmıştır. Avrupa psikologları uzun zaman kişilikle karakteri aynı anlamda kullanmışlardır (Peker, 1986: 100; Adasal, 1977: 898).

Kişilik, karakteri de içine alan, insanın ruhsal ve fiziksel tüm özelliklerini içeren daha kapsamlı bir kavramdır. Kişiliği teşkil eden parçalar istenildiği gibi gelişirse, bu bütünlük içerisinde ortaya çıkan davranışlardan insan kişiliği oluşur. Ancak bu ideal hareketler normal açıdan “iyi” ve “kötü” davranışlar olarak isimlendirilirse o zaman buna karakter denir (Aygün, 2000: 11). Anlaşıldığı üzere karakter, şahsiyetin ahlaki tarafını teşkil eden önemli bir parçasıdır (Karakaya, 2008: 15).

Karakter, kişinin aile başta olmak üzere, sosyal çevresinin etkisiyle yaşamı boyunca tecrübe ettiği, benimsediği değerlerden oluşur (Turan, 2017: 26). Bir kişinin karakter özelliği, o kişinin diğer insanlarla ilişkilerinde ortaya koyduğu tutum ve davranışlara bakılarak anlaşılabilir (Mehmedoğlu, 2004: 48). Bireyin diğer insanlar üzerinde bıraktığı izlenim, o şahsın karakter özelliklerini gösterir. Dürüstlük, yiğitlik, güvenilirlik, adaletli olma, şeref ve haysiyetine düşkünlük gibi bazı ahlaki ve dini faziletler karakter özelliklerini ortaya koymada en önemli ölçülerdir. Bu sebeple karakter, dini veya ahlaki kişilik olarak da ifade edilebilir (Peker, 1986: 101).

Toplumlarda “ karakterli” ve “karaktersiz” insan yapılarından söz edilir. Bir toplumda önemsenen ahlak kurallarına göre davranış sergileyen kişilere “karakterli” denildiği bilinmektedir. Bireysel ve toplumsal değer yargıları göreceli olduğundan kişiden kişiye, toplumdan topluma göre değişebilir (Armaner, 1976: 145). Olumlu ve olumsuz karakter özellikleri de kişiden kişiye, toplumdan topluma ve sosyo-kültürel yapıya göre farklılık gösterebilir (Ceylan, 2019: 56; Köknel, 2012: 21).

Gürses (2017, 21)’e göre karakter, *“hususiyet, özellik demektir ve kişiliği meydana getiren, doğuştan getirilen mizaç özelliklerinin zemininde sonradan kazanılmış ama değişmeye de oldukça dirençli çeşitli davranışsal özellikler”* şeklinde tanımlamaktadır. Turan (2017: 26) ise karakterin kişinin hayatı boyunca edindiği değerlerden oluştuğunu ifade etmektedir.

1.1.2. Mizaç

Yüzyıllardır araştırma konusu olan mizaç (temperment) ya da huy kavramını Robert McCall (1987), doğuştan gelen, oldukça tutarlı olan, kişinin etkinlik, duygusallık, tepkisellik ve sosyallik özelliklerini bildiriş tarzını etkileyen yönelimler olarak tanımlamıştır (Özdemir ve Budak, 2019: 9). Aygün (2000: 11) mizacı, *“bireyin duygusal ve devinimsel hayatının özelliklerinin tümü”* olarak açıklamıştır. Kızılgeçit (2017: 174) ise mizacı *“Kişinin doğuştan getirdiği, büyük ölçüde fitri ve doğal kaynaklı, yine o kişiye özgü ruhsal faaliyet ve davranışsal tepki verme tarzı”* olarak tanımlamıştır. Anlaşıldığı üzere mizaç kavramı kişinin genel olarak duygusal tarafını ön plana çıkarmaktadır.

Mizaç mahiyeti açısından kişiden kişiye göre değişir. Soğukkanlılık, tez canlılık, birden sinirlenme, esprili ve hayat dolu olmak gibi özellikler buna örnek olarak verilebilir. İnsan mizacı bir bakıma fıtrat olarak isimlendirilebilir ve kolayca değişmeyen özelliklerdir. Atasözlerinde görüldüğü üzere *“bir insan yedisinde neyse yetmişinde de odur”* sözüyle mizaç kavramına atıf yapılmıştır (Ceylan, 2019: 55; Katipoğlu, 2012: 343).

Kur’an-ı Kerimde mizaç kavramı *“şakile”* kelimesiyle *“De ki herkes kendi yaratılış ve mizacına göre iş yapar. Rabbin kimin doğru bir yol tuttuğunu çok iyi bilendir”* (İsra: 17/84) şeklinde ifade edilmiştir. Bu kelime adet, ahlak, din, tabiat,

yaratılış ve mizaç gibi farklı, ancak birbirine yakın anlamlarda tefsir edilmişse de en kapsamlı anlamı yaratılıştır (Kara, 2012: 6; Bilgiz, 2006: 126-142).

İnsanın mizacındaki kişisel farklılıklar, hayatın ilk yıllarından başlayan ve ileriki yıllarında da aynı kalan özelliklerdir. Buradan hareketle mizacın kalıtsal olduğu ifade edilebilir. Kabul görmüş mizaç modeline göre üç mizaç boyutu bulunur: Etkinlik, sosyallik, duygusallık. Bu modelde etkinlik, bireyin genel enerji düzeyini açıklamak için kullanılır. Sosyallik, bireyin diğer kişilerle iletişim ve etkileşime girme yönelimini anlatır. Duygusallık ise bireyin duygusal tepkilerinin yoğunluğunu ifade eder (Burger, 2006: 352-353).

1.1.3. Benlik

Mead ve James'in benlik kavramı ile alakalı açıklamalarıyla başlayan ve Freud'un "ego" kavramını ortaya koymasıyla önem kazanan bu kavram, bilim dünyasında birçok yönden araştırma konusu olmuştur (Yıldız, 2006: 88; Gezici ve Güvenç, 2003). Aslan'a (1992: 7) göre benlik, bireyin kişiliğine yön veren, biçimlendiren, kendini algılayış biçimidir. Altunay ve Öz (2006: 47) benliği, "*kendini tanıma; bireyin kendisiyle, düşünce ve duygularıyla ilişki kurması, kendisinde meydana gelen duygusal ve düşünsel süreçlere yönelik anlayışa sahip olması*" olarak ifade etmiştir. Karaca (2016: 141) ise benliği, kişinin kendisiyle alakalı algı ve görüşlerin toplamı olarak tanımlamıştır.

Kişilik ile benlik birbirine benzeyen yönleri olmasına rağmen birbirinden farklı iki kavramdır. Kişilik, kestirilebilen tepkiler veren içsel bir yapı olarak tanımlanırken, benlik kişiliğin en özel tarafını, özünü oluşturan bir kavram olarak ifade edilir (Turan, 2017: 27; Onur, 1995: 145).

Son yıllarda yapılan benlik çalışmaları üç alan çevresinde toplanmaktadır. Bunlar; kişinin kendini nasıl anlattığını ifade eden benlik kavram (benliğin bilişsel tarafı), kendisi ile alakalı değerlendirmelerden oluşan benlik saygısı (benliğin duygu ve değerlendirmeler içeren tarafı) ve kendini ne şekilde sunduğunu anlatan (benliğin davranışsal tarafı) benlik sunumudur. Bu yaklaşım tarafından bakıldığında benliğin hem içsel hem de dışsal boyutunun olduğu anlaşılmaktadır (Turan, 2017: 27-28).

Birey hayatı boyunca istediği, kendisine yakıştırdığı benlik kavramını geliştirmek için çabalar. Kişinin benliğinin gelişiminde en önemli dönem gençlik çağıdır (Altunay

ve Öz, 2006: 47). İlk ve orta çocuklukta arkadaş çevresi, okul, anne baba çocukların benlik kavramı ve benlik saygısında önemli etkiye sahip olmaktadır. Benlik saygısı bireyin kendisini değerli veya değersiz hissetmesi ile yakından ilişkili olduğundan benlik saygısı yüksek olan bireyler kendilerini önemli ve değerli görürken, düşük benlik saygısı olan kişiler kendileri kendilerini önemsiz ve değersiz hissederler (Kapıkıran, 2001: 15). Yapılan bazı çalışmalar, psikolojik ve sosyal birçok sorunun düşük benlik saygısından kaynaklandığını göstermektedir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2015: 259; Branden, 1994).

1.1.4. Kişiliğin Oluşumunu Etkileyen Faktörler

Kişiliğin oluşumunu etkileyen kalıtım ve çevrenin, kişiliğin oluşmasında ne ölçüde ve ne şekilde rol oynadıkları konusu, psikologlar tarafından uzun uzun tartışılmıştır. Yapılan araştırmalar, her iki etkenin de kişiliğin oluşumunda önemli bir yere sahip olduğunu ortaya koymuştur. Kişiliğin doğuştan getirdiği kalıtsal faktörler hammadde, çevresel faktörler ise bu hammaddeye şekil veren faktörlerdir (Peker, 1986: 102). Luthans, kişiliğin oluşumunda etkili olan faktörleri beş gruba ayırmıştır: Bunlar biyolojik faktörler, ailesel faktörler, sosyalleşme süreci, kültürel faktörler ve mevcut durumsal faktörlerdir (Turan, 2017: 29-30; Luthans, 1989: 123-135).

Biyolojik faktörler: Biyolojik faktörler denince kalıtım akla gelmektedir. Kişiliğin oluşumunu büyük ölçüde etkileyen bir faktördür. Kalıtım anne ve babanın bazı özelliklerinin kromozomlar vasıtasıyla kişiye geçmesini ifade etmektedir. Kişilik özelliklerinde kalıtımın ne derece etkili olduğunu anlamak için tek yumurta ikizleri incelenmiştir. Aynı ortamlarda büyütülen ikizlerin bazı konulara yaklaşımları ve davranışlarındaki birçok benzerlik kalıtımın kişiliğin oluşumunda belli ölçüde etkili olduğunu göstermektedir. Birbirlerinden 40 yıl önce ayrılmış ve birbirlerinden uzakta yetiştirilmiş ikizlerin aynı renk ve model arabayı tercih ettikleri, aynı marka sigarayı kullandıkları ve köpeklerine aynı ismi verdikleri gözlemlenmiştir. Bu araştırmalar sonucunda kalıtımın ikizlerin kişilik özelliklerinin yüzde ellisini etkilediği görülmüştür (Yıldız, Özsoy: 5; Robbins, 2012: 136).

Ailesel faktörler: Çevresel etmenlerin kişiliğin oluşumu üzerindeki etkisi öncelikle ve büyük ölçüde aile ortamında gerçekleşir (Yaprak, 1993: 3). Ebeveynlerin

çocuk yetiştirmede benimsedikleri tutum, çocuklarının kişilik oluşumunda önemli yere sahiptir. Ebeveynlerle sağlıklı ilişkiler içerisinde olan çocuklar, aile dışındaki çevresinde de olumlu ve sağlıklı ilişkiler geliştirebilmektedirler. Anne babaların çocuklarına karşı tutumlarının bir kısmı olumlu iken bir kısmı da olumsuz olabilmektedir. Bu tutumlar üç başlık altında toplanmaktadır. Otoriter anne-baba tutumunda, ebeveynler çocukların isteklerini göz ardı ederek kendi talepleri doğrultusunda hareket etmelerini isterler. Otoriter tutumun benlik saygısını zedelediği, bağımsız kişilik gelişimini engellediği görülmüştür (Özdemir ve ark. 2012: 569; Sezer, 2010: 1-19). Koruyucu anne-baba tutumunda aşırı koruyucu olan ebeveynler çocukların yapabileceği şeyleri kendileri yaparak, çocuğunun kendine güvenmesine ve yaparak yaşayarak öğrenmesine engel olurlar. Çocukların kişilik gelişiminde en uygun anne-baba tutumu olan demokratik anne baba tutumu ise çocuğa belli ortam hazırlanarak bazı davranışları yapmalarına müsaade edilir ve bu şekilde onların sorumluluk almasını ve bu duygunun gelişmesine katkı sağlanmış olur (Özdemir ve ark. 2012: 569).

Sosyalleşme süreci: İnsan toplumun parçası olan sosyal bir varlıktır. İnsanlar hayatları boyunca farkına varsın ya da varmasın, diğer insanların bazı davranış şekillerini takip etmek durumunda kalmışlardır. Sosyal çevreden etkilenme, kişinin iç şartlanması ve öğrenme sürecidir. Kişi, içinde bulunduğu toplumsal yapıdan öğrendiklerini bazı yenilikler katarak kişiliğini şekillendirir (Akto, 2011: 194).

Kültürel faktörler: İnsan doğumundan itibaren yaşadığı toplumun gelenek ve görenekleri ile şekillenir. Konuşmaya başlamasıyla birlikte kültürün bir parçası olan bireyin, yetişkinlik dönemi ile beraber yaşadığı toplumun alışkanlık ve inançları kendi alışkanlık ve inançları haline gelir. Özetle insan, belli bir kültür içinde doğup, büyüdüğünden o kültüre has düşünce ve davranış kalıplarını benimseyerek kimlik ve kişiliğini oluşturur (Ceylan, 2016: 58).

Mevcut durumsal faktörler: Kişi, kalıtım, sosyal çevre ve kültürel yapının etkisi altında olsa da kişisel yaşantı ve tecrübeleri, kişilik özelliklerinin şekillenmesinde en önemli role sahiptir. Kişinin içinde bulunduğu hal ve durum o anda nasıl tepki vereceğini belirleyen önemli kriterdir (Turan, 2017: 32). Kişiliğin üzerine uzlaşılabilen bir tanımının olmaması da bireyin bu denli karışık örüntü oluşturan faktörlerin etkisi altında kişiliğinin oluşmasından kaynaklanmaktadır (Burger, 2006: 234).

1.1.5. Kişilik Kuramları

1.1.5.1. Psikanalitik Yaklaşım

Bu kuramın kurucusu Sigmund Freud'tur. Freud, topografik kişilik kuramı olarak da isimlendirilen bu yapıyı, bilinç, bilinç öncesi ve bilinç dışı olarak üçe ayırmıştır. Bilinç, kişinin içinde veya dış dünyadan gelen algıların farkına varan zihin bölgesidir. Bilinç öncesi, biraz gayretle bilinç düzeyine taşınabilen zihinsel süreç ve olayları kapsar. Bilinçaltı ise bilincin dışında olan tüm zihinsel olayları ve bilinç öncesini de kapsayan yerdir. Bu içerik akla ve mantığa uymayan ve insanın sınırsız arzularını doyurmak istediği dürtülerden meydana gelir (Tuzcuoğlu, 1995: 275). Freud daha sonra, topografik kuramına ek olarak yapısal modeli geliştirmiştir ve kişiliği id, ego ve süperegö kavramları çerçevesinde incelemiştir.

İd: Biyolojik istekler içeren arzular ve ham dürtülerle doludur. Ne olursa olsun bu istekleri yerine getirmek isteyen id, zevk prensibine göre çalışır. Bu istek ve arzuların en kuvvetlisi cinsel olanıdır. (Köse, 2012: 33-34). Cinsellik ve saldırganlık dürtülerinden oluşan id, içsel veya dışsal uyarılar sonucunda gerilimin artmasıyla beraber bu gerilimi azaltmak için uyarılar gönderir ve davranışın meydana gelmesiyle gerilim azalır. İd'in bu hoşlanma durumuna "haz ilkesi" denir.

Ego: İdin isteklerini gerçeklik doğrultusunda erteleyen ya da doyuma ulaştıran zihnin uyum sağlayan, mantıklı bölümüdür. İd ve süperegö arasında orta yolu bulan, kişinin gerçek ve hayal farkını anlamasını sağlayan bölümdür.

Süperegö ise ilk ve orta çocukluk döneminde bireyin toplumsal normları öğrenmesi ile beraber gelişen, kişiliğin vicdani ve ahlakı yönüdür. Karar verirken toplumun değer yargılarına göre hareket ettiren mekanizmadır. Süperegöde toplum tarafından suçlanma ve kabul görmeme korkusu olduğundan karar verme sürecinde süperegö bireyi toplumsal kurallara uygun karar vermesi için zorlar (Sağlık, 2021: 441).

Bireyi üç farklı taraftan çeken kuvvetler olan id, ego ve süperegö hem birbirleriyle çelişir hem de birbirlerini tamamlar. İnsanlardan farklı kişiliklerin oluşmasını bu üç kuvvetin ilişkisi şekillendirir. Sağlıklı bir birey benlik, alt benlik ve üst benliğin kişiliği üzerinde aşırı kontrol sahibi olmasına müsaade etmez (Burger, 2006: 80).

1.1.5.2. Neo Psikanalitik Yaklaşım (Yeni Freud’cu Kuram)

Görüşleri Freud gibi biyolojik etkenlere dayalı olan Alfred Adler, bazı yönlerden Freud’dan ayrılarak “bireysel psikoloji” olarak isimlendirdiği kuramı kurmuştur. Freud’un kuramında cinsellik ön planda iken, Adler’de saldırganlık ön plandadır. Adler’e göre insan, diğer insanlarla iletişim içinde yaşayan sosyal bir varlıktır. Adler, benlik kavramı ile Freud’un ego kavramına karşı bir sistem ortaya koymuştur. Adler’e göre benlik, bireysel bir yaşam sağlamaya çalışan, karar verme yeteneğine sahip bir yapıdır (Mehmedoğlu, 2004: 54). Adler’in “aşağılık duygusu” ve “üstünlük çabası” üstünde en çok durduğu konudur. Adler’e göre insan doğumuyla birlikte yetişkinlerin arasında büyümek durumunda olduğundan kendini güçsüz, başarısız ve zayıf hissederek aşağılık duygusuna sahip olur. Çocuk, sahip olduğu aşağılık duygusunu yaşamının her döneminde etkili olan “üstünlük çabasına” dönüştürür (Turan, 2017: 38; Adler, 1998: 60).

Freud’dan ayrılan başka bir psikanalist Gustav Jung’dur. Jung, “Analitik Psikoloji” adını verdiği ekolünde kişiliğin tümünü psişe olarak isimlendirmiştir. Psişe, insanın çevresine uyumunu sağlayan bilinçli veya bilinçdışı bütün duygu, davranış ve düşünceyi içerir (Mehmedoğlu, 2004: 55; Adler: 92-96).

Hayatın ilk yıllarında kişilik gelişimi için temel kabul eden Freud’un aksine Jung, kişilik gelişimini hayat boyu devam eden evrimsel ve dinamik bir süreç olarak değerlendirir. Jung’a göre insan sürekli yeni şeyler öğrenmekte, yeni hedefler doğrultusunda kendini geliştirmektedir. Bu sebeple kişiliği şekillendiren sadece geçmiş olaylar değil onun yanında gelecekte beklenenler ve hedeflerdir (İnanç ve Yerlikaya, 2018: 75).

Yeni Freud’cular Freud’un psikanalitik kuramında gördükleri eksikleri gidererek, psikoloji alanında yeni kavramlar getirerek katkı sunmuşlardır (Burger, 2006: 198).

Erich Fromm “özgürlükten kaçış” teorisinde, insanın dünyaya gelmesiyle birlikte özgürlüğe ilk adımını attığını savunur. İnsan doğumuyla birlikte, zaman içinde annesinden ve diğer varlıklardan farklı bir birey olduğunu anlayacak ve bireyselleşme sürecini yaşayacaktır (Turan, 2017: 45; From, 1966: 19-21). Bağımsızlaşan ve bireyselleşen birey, ailesinin koruyuculuğunu ve bu şekilde güven duygusunu da kaybeder. Bireysellik duygusu geliştikçe kişi, yalnız ve güçsüz hissederek. Bu güçsüzlük

ve yalnızlık duygularından ise ya bağımsızlıktan vazgeçip çevresiyle yeniden bir bütün olarak ya da özgürlükten vazgeçerek kurtulabilmektedir. (İnanç ve Yerlikaya, 2017: 120).

Karen Horney, kadın psikolojisi ve nevrozlar üzerine yoğunlaşmıştır. Horney, Freud gibi çocukluk yaşantılarının kişiliğin oluştuğu durumundaki etkisini kabul etmektedir. Ancak Horney, kişiliğin içgüdüsel dürtülerin bir sonucu değil hayat koşullarının biçimlendirdiği bir yapı olduğunu kabul etmektedir. Horney çocukların bu dünyada kendilerini savunmasız ve çaresiz hissettiklerini ve bunun sonucunda kaygılandıklarını ifade etmektedir. Horney'e göre gelişen bu kaygı en önemli dürtü olan güvenlik arayışının ortaya çıkmasını sağlar (Turan, 2017: 52; Horney, 1994: 6-7,63).

Kişiliği kişiler arası ilişkiler arasında açıklayan Sullivan'a göre kişilik insan hayatını niteleyen sürekli kişiler arası durumlarının oldukça kalıcı bir modelidir (Mehmedoğlu, 2004: 59-60; Onur, 1995: 151).

Sullivan'a göre hayal ya da gerçek ürünü kişilerarası ilişki söz konusu olmadan kişilik var olamaz. İnsanın sosyal ilişkilerde nasıl davrandığını gözlemlemek, insanı anlamının tek yoludur. Kişilik, insanın yaşadığı ve varlığını bulduğu karmaşık kişilerarası ilişkilerden asla soyutlanamaz (Burger, 2006: 177; Sullivan, 1953: 10).

Erick H. Erikson kişinin cinsel gelişimi yerine sosyal gelişimini temel alarak belirli dönemler içinde ele almıştır. Bu sebeple kuramını “psikososyal kuram” olarak isimlendirmiştir (Özdemir ve ark., 2012: 571). Erickson'un kuramına göre, bireyler psiko-sosyal gelişimini sekiz dönem içerisinde gerçekleştirilir. Bu dönemler “temel güvene karşı güvensizlik” olan ilk dönemden başlayarak, hayat boyunca kişinin taşıyacağı özelliklere etki etmekte ve birbiri üzerine kurulmaktadır (Ceylan, 2019: 59). Erickson'un psikososyal gelişim dönemleri şunlardır;

- Temel Güvene Karşı Güvensizlik (0-1 yaş)
- Özerkliğe Karşı Kuşku ve Utanç Duygusu (1-3 Yaş)
- Girişimciliğe Karşı Suçluluk Duygusu (3-6 Yaş)
- Başarılı Olmaya Karşı Yetersizlik Duygusu (7-11 Yaş)
- Kimlik Kazanmaya Karşı Kimlik Karmaşası (11-17 Yaş)
- Yakınlığa Karşı Yalıtılmışlık (17-30 Yaş)
- Üretkenliğe Karşı Durgunluk (30-60 Yaş)

- Benlik Bütünlüğüne Karşı Umutsuzluk (60+ Yaş) (Eriksson, 1984: 39).

1.1.5.3. Davranışçı Yaklaşım

Davranışçılar diğer kuramcılardan farklı olarak bireyin içsel dünyasından ziyade davranışlarının inceleme konusu olması gerektiğini savunmuşlardır. Davranışçılara göre insan davranışının altında içsel süreçlerden çok çevre yatar. Watson, insan davranışlarının koşullanma ilkesi ile açıklanabileceğini savunarak kişiliğin, alışkanlıkların bir sonucu olduğunu ifade etmektedir. Watson, her ne kadar davranışçı kuramın kurucusu olsa da davranışçılığı geniş bir şekilde ele alıp kuram haline getiren Burrhus Frederic Skinner 'dir (Yerlikaya ve İnanç, 2018: 173-174). Kişiliğin kazanılması, sürdürülmesi, bazı yönlerinin baskın ya da silik olması, ödül ve cezaya bağlıdır. Skinner'a göre davranışçılık sadece ölçülebilir ve gözlenebilir davranışlarla ele alınır. Öğrenme ve edimsel şartlanma sonucunda meydana gelen davranış dizileri ,bireyin yaşamı boyunca karşılaştığı uyaranlara verdiği tepkileri oluşturur. Skinner, kişiliği bu davranış dizileri olarak kabul eder (Mehmedoğlu, 2004: 71). Skinner'a göre kişilik, bir davranış stilidir. Kişisel fizyolojik gereksinimler tarafından güncellenir ve bu gereksinimleri tatmin etmek için davranışta bulunurlar. Eğer bu davranış kişiyi tatmin düzeyini ulaştırırsa birey aynı davranışı daha sonra tekrarlayacaktır. Böyle bir öğrenme süreci sonunda ise kişilik özellikleri kazanılır.

1.1.5.4. Biyolojik Yaklaşım

Uzun yıllardır kişiliğin oluşumunda çevrenin mi yoksa insan biyolojisinin mi daha etkili olduğu konusu tartışılmaktadır (Burger, 2006: 371).

İnsanların kişiliği ile beden yapıları arasındaki ilişkinin araştırılması M.Ö. yıllara dayanmaktadır. Hipokrat, oluşturduğu dört tip kişiliğin insan metabolizmasındaki sıvılara göre olduğunu ileri sürmüştür. Kant ve Kretschmer' in de bu yaklaşımı benimseyerek yaptığı çalışmalar mevcuttur. Sheldon'un mizaç çeşitleri ile beden yapısı çeşitleri arasındaki ilişkiyi araştırması da biyolojik yaklaşıma örnek verilebilir (Turan, 2017: 71; Aydın, 2003: 71-74).

Bireysel farklılıkların biyolojiden kaynaklandığını ileri süren Eysenck, çalışmalarını faktör analizini kullanarak yapmıştır. Kişilik özelliklerinin dışadönüklük-

içedönüklük, nevrotiklik ve psikotiklik olarak üç temel kişilik boyutunda ele alınabileceğini ileri sürmüştür.

Eysenck kişilik kuramını yatay ve dikey olmak üzere iki boyut üzerine oturtmuştur. Yatay boyutun bir tarafında dışadönükler, diğer tarafında ise içedönükler bulunur. Dikey boyutun ise üst tarafında nevrotiklik, alt tarafında ise duygusal tutarsızlık yer alır (Kızılgöçer, 2017: 221; Burger, 2006: 341,350).

1.1.5.5. İnsancıl Yaklaşım

Bu yaklaşımın temsilcileri olan Carl Rogers ve Abraham Maslow, hem Freud'un insan doğası görüşüne hem de insan onuru ve özgür irade gibi insanın kişiliğinin temel boyutlarını görmezden gelen davranışçılara bir tepki olarak yeni bir yaklaşım geliştirmişlerdir. İnsancıl kuramlar bireyin sağlık gelişimi için doğuştan getirdiği potansiyellerin önemine vurgu yapmıştır (Yerlikaya ve İnanc, 2018: 285).

Rogers'a göre insan, dünyaya gelmesiyle beraber iyiyi, güzeli ve doğruyu arayan ve kendini yetiştirme uğraşı içinde olan bir yapıya sahiptir. Rogers kuramını "benlik" bilinci üzerine kurmuştur. Ona göre benlik bilinci, kişinin kendi hakkında algı, düşünce ve kanaatlerini içeren bir yapıdır (Turan, 2017: 73; Cüceloğlu: 428-429).

Abraham Maslow ise kuramında, büyüme ve yetersizlik ihtiyaçlarını beş temel sınıfa ayırmış, böylece "gereksinimler hiyerarşisi" ortaya çıkmıştır. Maslow, bu ihtiyaçları öncelik sırasına koyarak bazı ihtiyaçların diğerlerinden önce karşılanması gerektiğini savunmuştur. İnsan hayatı boyunca ihtiyaçlar hiyerarşisinin en üstünde bulunan "kendini gerçekleştirme" gereksinimi baskın olana kadar bu hiyerarşide ilerler. Maslow'a göre her an insan kendini gerçekleştirme noktasına gelebilir. Kendini gerçekleştiren birey, yeteneklerini kullanabilen, deneyime açık, yaratıcı özelliklere sahip olur (Burger, 2006: 431-435).

Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisi şu şekildedir;

Şekil 1. İhtiyaçlar Piramidi (Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality Harper and Row*. New York, NY.)

1.1.5.6. Bilişsel Yaklaşım

Bilişsel yaklaşım, insanı “ uyarıcıları işleyen, anlamlandıran, algılayan aktif bir sistem olarak” kabul eder (Sağır, 2020: 204). Bilişsel kuramlara göre kişilik, insanların benimsedikleri inanç ve sahip oldukları kavramlar ile kişilerin olayları yorumlama ve bilgi işleme tarzı olarak tanımlanmıştır (Turan, 2017: 78; Pervin, 1996: 63). Bu yaklaşımı benimseyen kuramcılar kişilik farklılıklarını kişilerin bilgi işleme biçimlerindeki farklılıklara bağlar. Kurt Lewin, bilişsel yaklaşımın temeli davranış olan kuramı ile temelleri atılmış, kendi tarafından ise sistemleştirilerek geliştirilmiştir. Lewin, hayatımızda önemli yeri olan şeyler için zihnimizde oluşturduğumuz bilimsel öğeleri ve simgeleri kendi yaşam ve evrenimizdeki ne şekilde düzenlediğimizi tanımlamıştır (Burger, 2006: 606).

Kelly’nin kişisel yapı kuramına göre, bireyin davranışı gerçek olduğu gibi kişinin gerçeklik algısına da bağlıdır. Kelly kuramına göre kişilerin olayları nasıl anlamlandırdığı, yorumladığı çok önemlidir. İnsanların hepsi dünyaya ilişkin kendi fikirlerini oluştururlar. Gerçekte dünya değişse de onlar kendi gerçeklerini benimserler. İnsanlar gerçeklerle başa çıkmak için “saydam şablonlar ve kalıplar” geliştirirler. İnsanların hayatı anlamlandırma biçimi olan bu bilişsel kalıp ve şablonları Kelly (1995) “kişisel yapılar” olarak isimlendirmiştir (İnanç ve Yerlikaya, 2018: 217-221).

1.1.5.7. Ayırıcı Özellik Yaklaşımı

Bilinçdışı ve davranışa dair soyut açıklamaları önemsemeyen kişiliğin somut ve bilinçli yönlerini inceleyen ayırıcı özellik yaklaşımı, kişilik psikolojisinde fazlaca kabul gören bir yaklaşımdır. Kişilik psikolojisi üzerine çalışmaları olan birçok psikolog, araştırmalarında bu ayırıcı özellikleri ve ölçümleri kullanmaktadır (İnanç ve Yerlikaya, 2018: 233).

Ayırıcı özellik, bir kişinin belli kişilik özelliklerini ne ölçüde gösterdiğini araştırarak kişiliği sınıflandıran bir kişilik boyutudur. Bu yaklaşım iki varsayım üzerinde yoğunlaşır. Birincisi, ayırıcı özellik yaklaşımını benimseyen psikologlar kişilik özelliklerinin zaman içinde hiçbir şekilde değişmeyeceğini savunurlar. Sosyal bir insan ertesi gün insanların arasında olmaktan hoşlanmıyorsa o kişinin sosyalleşme isteğinin yüksek olduğunu ileri süremeyiz. İkincisi, kişilik özelliklerinin her durumda kararlılık göstermesidir. Örneğin, saldırgan kişiler aile içi gerginliklerde de futbol oynarken de olması gerekenden fazla saldırganlık göstermelidir (Burger, 2006: 235-236).

Ayırıcı özellik yaklaşımına dair ilk çalışmaları Golden Allport, 1921 yılında gerçekleştirmiştir. Allport'a göre insan kişiliği kendine has ve kendi içinde kapalı olan bir yapıdır. Kişilerarası ilişkiler, roller ve kültür doğrudan olmasada kişilik hakkında bilgi edinilecek kaynaklardır. Kişinin kişisel tarzı, eğilimleri ve güdülerinin onun kişiliğini yansıtan en önemli unsurlardır (Dal ve Eroğlu, 2015: 363; Yanbastı, 1996: 206).

Allport, insan davranışının güzelliği ve sağlıklı taraflarını vurgulamıştır ve kendi döneminde yaygın olan davranışın mekanik, hayvani, gerginlik azaltıcı ve sinirsel boyutlarını önemseyen görüşlerden ayrılarak, bu yaklaşımları eleştirmiştir (Coşkun, Aslan, 2021: 63; Cervone ve Pervin, 2016: 236).

Golden Allport, ayırıcı özellikleri açıklamak üzere sekiz ana kriter belirlemiştir; 1) ayırıcı özellik sözde var olan bir kavram değildir 2) ayırıcı özellik alışkanlıktan daha fazla genellenmiş bir yapıdır 3) ayırıcı özellik dinamik bir yapıya sahiptir 4) ayırıcı özelliğin varlığı kanıtlanabilir 5) ayırıcı özellikler nispeten birbirinden bağımsızdır 6) ayırıcı özellik sosyal gibi ahlaki yargı ile eş anlamlı değildir 7) ya nüfusun genelindeki dağılımında ya da onu barındıran kişiliğin ışığında görülebilir 8) bir özellikte tutarsız

alışkanlıklar ve davranış olsa da bu özelliğin var olmadığını söyleyemeyiz (Coşkun ve Aslan, 2021: 63; Allport, 1966).

Diğer bir ayırıcı özellik kuramcısı Raymond Cattell'dir. Cattell, çalışmalarının verilerini faktör analizi ile çözümleyerek temel kişilik özelliklerini tespit etmeye çalışmıştır. Kişiliği oluşturan bu özelliklere ise "kaynak özellik" ismini vermiştir (Burger, 2006: 248).

Cattell, Alport'un kişiliğin temel yapısını ayırıcı özelliklerin oluşturduğunu ve bu özelliklerin kişinin davranışları üzerinde etkili olduğu fikrine katılmaktadır. Fakat bu özelliklerin kişinin iç dünyasında değil, açık davranışlarında aranması gerektiğini savunur. Cattell, faktör analizi tekniği ile davranışın bilimsel modelini tasarlamaya çalışmıştır (İnanç ve Yerlikaya, 2018: 255).

Cattell, çocukluk, gençlik ve yetişkinlik dönemleri olmak üzere üç farklı "16 Kişilik Faktörü Envanteri" oluşturmuştur (Turan, 2017: 61).

Ayırıcı özellik yaklaşımını benimseyen Costa ve McCrae "NEO PHR Beş Faktör Kişilik Envanteri" çalışmasını 1985 yılında yayınlamıştır (Somer, 1998: 37-39). Faktör analizi sonucunda ortaya çıkan beş temel kişilik özelliği; deneyime açıklık, dışa dönüklük, uyumluluk, öz disiplin ve nevroziktir (İnanç ve Yerlikaya, 2018: 279).

1.1.6. Kişiliğin Boyutları

1.1.6.1. Dışa Dönüklük Boyutu

Dışadönüklük boyutu, heyecanlı, hayat dolu, girişken, sosyal ve neşeli olma gibi özellikleri içermektedir. Eysenck'in dışadönüklük boyutu ile benzerlikleri bulunmaktadır. Dışa dönük insanlar, aktif, atılgan, enerjik, pozitif, şen şakrak ve iyimser eğlenmekten hoşlanan kişilerdir. McCrae ve Costa (1997) tarafından geliştirilen kişilik envanterinde, bu boyutu heyecan arama, topluluğu sevmeye alt ölçekleri ile temsil etmişlerdir. Goldberg'ın yaptığı analizlerde, aktivite ve baskınlık bu boyutun belirleyici özelliklerindendir (Sudak ve Zehir, 2013: 144). Dışa dönüklüğün tersi olan içedönükler içlerine kapanık, sessiz, sakın kişilerdir. Sosyal etkinliklerden çok bireysel eylemleri tercih ederler (Işık, 2018: 51; Yıldızoğlu, 2013: 85).

1.1.6.2. Nevrotizm/ Duygusal Tutarsızlık

Duygusal tutarsızlık boyutu, kaygı, suçluluk, bunalım, duygusal, dengesizlik, hırs, öfke gibi negatif duygu durumlarına yatkın olma eğilimini ölçer. Temel olarak ruhsal rahatsızlık yaşamaya yatkınlık olarak kabul edilebilecek normal bir kişilik boyutudur. Duygusal tutarsızlık boyutu yüksek olan kişiler, düşük çıkanlara göre daha fazla stresli kişilerdir (Somer, 1998: 28-30). Duygusal tutarsızlık düzeyi düşük olan bireyler soğukkanlı, sakin, rahat, uyumlu duygusal olarak tutarlı kişilerdir. Bu kişilik özelliğine göre sahip bireyler gergin, sinirli olduklarından sürekli stres altına girmektedirler (Merdan, 2013: 143).

1.1.6.3. Gelişime/ Deneyime Açıklık

Bu faktör bazı araştırmacılar tarafından kültür, bazıları tarafından zeka, diğer bazıları tarafından ise deneyime açıklık olarak isimlendirilmiştir (Somer, Korkmaz, Tatar, 2002: 24). Bireyin yeni ve farklı şeyler yapmasını, deneyimlere açık ve istekli olmasını ifade etmektedir (Çelebi ve Uğurlu, 2014: 41; Sayar ve Dinç, 2008: 107). Burada ifade edilen açıklık, bireyler arası etkileşime açık olmaktan çok, içsel ve dışsal deneyimlere açık olma anlamına gelir. Deneyime açıklık boyutu yüksek olan bireyler kuvvetli bir hayal gücüne sahip, araştırmayı seven, farklı açılardan bakabilen, yeni görüşleri kabul etme isteği yüksek, alışılmışın dışında ve bağımsız fikirlere yatkın, otoriteyi sorgulayan kişilerdir. Deneyime açıklık boyutu düşük olan bireyler ise daha tutucu ve gelenekçidirler. Yeni şeylerdense bilineni tercih ederler (Kızılgeçit ve Vural, 2017: 261).

1.1.6.4. Uyumluluk Boyutu

Uyumlu insanlar, beraber çalışmayı seven, arkadaş canlısı, hoşgörülü, kibar, yumuşak kalpli ve güven veren kişilerdir. Uyumluluk boyutunda yüksek puan alan bireyler güvenilir, merhametli, dürüst, iyi kalpli ve yardımseverlerdir. Bu boyutta düşük puan alan kişiler ise kuşkulu, kötümser, güven vermeyen, kaba, merhametsiz, düşmanca davranan, sinirlidir. Uyumlu kişiler işbirliğini rekabete tercih ederken uyumsuz kişiler çıkarları için tartışmayı göze alır (Burger, 2006: 254).

Uyumluluk, kişiler arası çatışmayı engeller. Dede'ye (2009) göre uyumluluk, insanlarla istenilen ölçüde anlaşmak ve memnun edici ilişkiler kurabilme kabiliyetidir (Tatlılıoğlu, 2014: 948).

1.1.6.5. Öz Disiplin/Sorumluluk Boyutu

Sorumluluk ya da başarıma isteği olarak adlandırılan (Şentepe ve Güven, 2015: 32) öz disiplin boyutu, kişinin ne kadar denetim ve disiplin sahibi olduğunu gösterir. Öz disiplin boyutu yüksek uçta bulunan kişiler planlı hareket eden, düzenli, kararlı kişilerdir. Öz disiplin boyutu düşük uçta bulunan kişiler ise çabuk dikkati dağılan, dikkatsiz ve güvenilmez kişilerdir. Sorumluluk üzerinde etkili olan özellikler, çoğu zaman iş veya başarıyı etkilediği için, bazı araştırmacılar bu boyuta iş ya da başarıma isteği adını vermiştir (Burger, 2006: 255).

McCrae, Costa ve Dye (1991) bu faktörün hem odaklanmayı hem de hareket etmeyi kapsadığını, bu sebeple ketleyici ve etkileyici olmak üzere iki tarafının olduğunu belirtmişlerdir. Ketleyici taraf tedbirli olmayla, harekete geçiren etkinleştirici taraf ise üretkenlik ve kararlı olmayla nitelendirilir (Çoklar ve Dönmez, 2014: 35).

1.2. DİN

Din olgusu yeryüzünde her toplumun meşgul olduğu nadir bir yapı olma özelliğini taşımaktadır. Bergson, “*geçmişte bulunduğu gibi bugün de ilimsiz, sanatsız, felsefesiz, toplumlar bulunacaktır, fakat dinsiz bir toplum asla*” diyerek dinin önemini vurgulamaktadır (Korlaelçi, 1993: 35; Bergson, 1948: 105). İnancı ortadan kaldırmak için önce insanı yok etmek gerekir. İnsan var olduğu sürece inançta olacaktır (Mengüşoğlu, 1988: 203).

Din, arapça “de-ye-ne” yahut “dane” kelimesinden türetilmiş olup tutulan yol, mükâfat, ceza, itaat gibi anlamlara gelmektedir (Tümer, 1994: 312-320). İngilizce de din “religion” kelimesinden türetilmiştir. Bu kelime Batı dillerine Latince'den geçmiştir. “Religion” bir şeyi kendisine görev edinmek sürekli olarak tekrarlamak anlamlarına gelen “relegere” kelimesinden türetilmiştir. Buradan hareketle din, kutsal kabul edilen varlığa azami derecede saygı ona karşı dürüstlük ve dinin ibadetle alakalı hükümlerinin özenle yerine getirilerek kutsal varlığa gösterilen samimi bağlılığı ifade eder (Turan,

2009: 90). Wilfred Cantwell Smith, religion kelimesinin Batı düşüncesinde modern anlamda 15. ve 16. Yüzyıllarda kullanılmaya başladığını aktarmıştır. İlk zamanlarda basit bir anlamda kullanılan bu kavram daha sonraları inanç sistemlerini ve farklı dinleri içine alarak geniş bir yelpazeye sahip olmuştur (Mehmedoğlu, 2004: 14; Smith, 1964: 15).

Din, tabiatüstü bir varlığa bilinçli bir bağlılığı ifade eder. Din, sistemleşmiş yapısıyla bireyleri belli bir dünya görüşü etrafında toplamayı hedeflemektedir. (Kızılgöçer, 2017: 13). Öner'in de belirttiği gibi inanan birey tanrı karşısında kendisini sorumlu hisseder. İçinde onu denetleyen bir varlığı hisseder ve davranışlarını ona göre ayarlar (Öner, 1986: 20).

Dinin ilk belirtileri, kişinin hayatına etki eden Tanrının hissedilmesiyle başlar. Birey, inanılan tabiatüstü bu varlığa karşı özel davranışlarla dini hayatını şekillendirir (Uysal, 1995: 18). Kişinin ahlaki tutum ve davranışları dini inançlara bağlı olarak şekillenebilir (Özbaydar, 1970: 5). Din, insanın duygu, irade, vicdan, düşünce, davranış gibi birçok özelliklerini etkileyen bir yapıdadır (Peker, 1990: 94). Din zamanla kurumsal bir yapıya bürünse de her insanda farklı bir şekilde tezahür eder. Böylece kişinin tecrübe ettiği bu din duygusu onun kişiselleştirilebildiğinin bir göstergesidir (Özdalga, 1989: 34).

Dini inancın bizzat birey tarafından tecrübe edilmesi onun tanımlanmasını da zorlaştırmaktadır (Mehmedoğlu, 2004: 13). Din, yeryüzünde yaşayan hiçbir toplumda aynı anlamda algılanmamıştır. İnsanların dini hayatı incelendiğinde onların düşünce, davranış ve dini duygularındaki farklılık bunun en önemli delilleri arasında sayılabilir (Karaca, 2011: 73).

Tarihin hiçbir döneminde dinin tam ve tek bir tarifini yapmak mümkün olmamıştır. Her disiplin onu farklı şekillerde tanımlamıştır. Buna rağmen yapılan tanımlarda dinin ortak yönleri elbette vardır. Genel olarak dini, insanın içsel yönünü, onun dışındaki toplumsal yönü ve kutsal varlığı açıklayan bir sistem olarak açıklayabiliriz. (Köse ve Ayten, 2012: 108, 109). Din, bireysel ve toplumsal yanı bulunan sistemleşmiş, insanlara yaşam tarzı sunan, yüce bir yaratıcıya bilinçli bir şekilde boyun eğme, onun iradesine teslim olma halidir (Aydın, 2012: 6).

Günümüze kadar düşünürler dini, bazen sosyolojik, bazen psikolojik bazen felsefi olmak üzere farklı disiplinlerin bakış açılarıyla yorumlamışlardır. Sosyologlar, dinin daha çok toplumsal yanını ön plana çıkarmış ve dini bireyin daha çok toplum ile olan bağlantısı yönünde değerlendirirken psikologlar, dinin bireysel yönünü ortaya koyarak onu daha çok kişinin iç dünyasına yönelik tarafıyla ele almışlardır (Ayten, 2004: 38).

Ludwig Feuerbach dinin bir kurgu olduğunu belirtirken onu bu düşünceye iten arka plandaki değişkenlere bakmak gerekmektedir. (Tanrıverdi, 2018: 596; Feuerbach, 1957: 5).

Kültür, kişilik yapısı ve cinsiyet gibi değişkenler kişinin dini yönelimini anlamada göz ardı edilmemesi gereken unsurlardır (Angın, 2020: 16).

İslam düşünürlerinden Muhammed İkbal ise dini şöyle tanımlamaktadır: “Din samimi ve bilinçli bir şekilde kabul edildiği zaman bireyin kişiliğini ve karakterini tamamıyla değiştirebilecek bir yapıdadır.” (İkbal, 1984: 18).

Dinin üzerine yapılan bu tanımlar ve onu açıklamaya yönelik teşebbüsler metafizik düşüncenin ve felsefenin önünü açmıştır. Dinin genel mahiyetinin ne olduğu, Tanrı ile insan arasında ne tür bir ilişki olduğu kısaca ona yönelik her türlü araştırma tarih süreci içerisinde sosyal bilimlerin konusu haline gelmiştir (Turan, 2009: 90).

Yukarıdaki tanımları incelediğimizde her düşünürün kendi anlayış ve idrak çevresinde dini yorumladıklarını görmekteyiz. Bazıları dinin sosyolojik yönünü ortaya çıkarırken bazıları psikolojik yönünü ortaya koymuş bazıları da farklı bir yönü ön plana çıkarmaktadırlar.

1.3. DİNDARLIK

1.3.1. Dindarlığın Tanımı

Dindarlığı inceleyen araştırmacılar dindarlığın nasıl tanımlanacağı hususunda henüz bir anlaşmaya varamamışlardır. Çünkü sosyal bilimciler neyin din sayılıp sayılmayacağı konusunda görüş birliğine sahip değildirler (Mehmedoğlu, 2004: 30).

Dindarlık, “*bireyin hayatına dinlerin etki derecesi*” şeklinde tanımlanabilir. Bu kavram bireysellikten yakından ilişkilidir (Tekin, 2004: 53). Dinin tarif edilmesindeki

güçlük burada da karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni ise dindarlığın bireyden bireye farklılık gösteren bir süreç olmasıdır. Diğer bir neden ise her disiplin onu kendi bakış açısıyla yorumlamaktadır. Örneğin bir psikoloğun dindarlık tanımıyla sosyoloğun dindarlık tanımları birbirinden farklıdır. İngilizce de dindarlık, “religious involvement”, “religious commitment” kavramları ile ifade edilmektedir (Turan, 2009: 103). Farklı dindarlık biçimlerinin oluşmasında o dinin sahip olduğu inanç ve ibadet yapısı büyük rol oynamaktadır (Yılmaz, 2002: 63).

Dindarlık sözcüğü *İngilizcede religious commintment, religious involvement, religiosity ve religiousness* kavramları ile ifade edilmektedir (Turan, 2009: 103).

Örneğin Guyau, dindarlığı “*dindarlığı bütün toplumları insancıl olarak düşünmek diye tarif ederken*” (Mehmedoğlu, 2004: 31, Guyau, 1980: 1-3), W. James’da dindarlık, “*bireyin dindarlığını Tanrı tarafından izlendiği duygusu belirlemektedir*” (Mehmedoğlu, 2004: 31, James, 1950: 56). Allport, “*kutsal varlıkla inanan arasındaki derin uyum ve bağlılığın, bireyin kişiliğinin tamamlanmasında önemli bir rolü olduğunu ifade etmektedir.*” (Mehmedoğlu, 2004: 31, Allport, 1950: 161).

Dinler mensupları için bir yaşantı örneğini sunarlar. Bireyin Tanrıya olan bağlılığının sonuçları hayatın her alanında kendini göstermektedir (Subaşı, 2004: 97). Dindarlık, inançların belirli zaman ve mekânlarda inanan bireyler tarafından yaşanma halidir. Dindarlığın dinden en önemli ayırt edici özelliği ise onun, dinamik bir yapıda olmasıdır (Kızılgeçit, 2017: 58). Din denince akla bir inançlar öğretisi gelirken dindarlık denince onun yaşantımızda canlanması anlaşılmaktadır (Kayıklık, 2006: 491).

İnsanlar, inançları içselleştirmek yoluyla dini, davranışların denetleyicisi konumuna yükseltmiş olurlar (Subaşı, 2004: 43). İnançları doğrultusunda hareket eden birey için Tanrı merkezi bir konumdur (Kımtır, 2008: 93).

Köktaş’a göre dindarlık, bireyin içerisinde bulunduğu gruba uygun bir şekilde ortaya koyduğu dini kökenli tutum ve davranışların tümüne denir (Köktaş, 1993: 62-63). Dindarlık, kişiyle bağımlı bir kavram olup daha çok inanan bireyin dini temelde ortaya koyduğu tutumları ifade etmesi bakımından sübjektiftir. Bu nedenledir ki inanan birey o dinin gereklerini yerine getirerek dini bir hayatı yaşamış olur (Okumuş, 2006,s. 21). Dindar kişi çevresinde güvenilir, kötü alışkanlıklardan uzak duran rol model bir kişiliğe sahiptir (Ekşi, 2002: 161).

Dindarlıkla kastedilen esasında dini yaşantıdır. Bireyin yaşantısına etki eden din ve kültür onun dindarlık algısını etkileyerek farklı biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sebepten tek ve durağan bir dindarlıktan bahsedemeyiz (Uysal, 2003: 64). Dindarlığın esasında dinin hem gerçekte hem de tabiatüstü âlemde yaşanma duygusu vardır (Birand, 1959: 134). Bu bağlamda bireyin dindarlığı dinamik bir seyir alarak dinin hareketsiz, fiziksel tarafına bir ruh giydirme, onu canlandırma vazifesi görmektedir. Din, bireyin tutum ve davranışlarında kendini göstermektedir.

Dindarlık, kişiden kişiye farklılık arz etmektedir. Kişinin karakteri, sosyal çevresi, ekonomik düzeyi ve yaşamış olduğu her türlü tecrübe onun dindarlığını etkileyen yönlerdir. Dini hayat kırsalda daha geleneksel bir düzeyde yaşanırken şehirlerde daha modern bir yapıda kendini göstermektedir. Dindar bir insan en başta inanan bir insandır. Tanrı onun gözünde mutlak güç sahibidir. Dindar bir kişi, Tanrıyla sürekli bir irtibat halinde inançlarını yaşayan bir birey olarak karşımıza çıkmaktadır. Dindar birey üzerinde etkili olan Tanrı, onu aynı zamanda kontrol ederek iyi davranışlar sergilemesini sağlamaktadır. Tanrı bu yönüyle inanan insan için merkezi bir konumda olarak sürekli bireyi yönlendirmektedir (Köse ve Ayten, 2012: 109-110). Dindarlığın temelinde Tanrı'yı bilmek vardır. Bu iki var olanın arasındaki aktif bir ilişkidir. Her şeyin yaratıcısı bu üstün varlık dindar bir kişi için her zaman saygı duyulan bir varlık olması nedeniyle özel bir konuma sahiptir (Draz, 1992: 49).

Dindarlık, bireyin kendisi, kutsal varlık ve hayatla ilgili farkında olması gereken yüksek bir bilinç halini ifade eder. Dindarlığın üç boyutunu sıralamak mümkündür. Birincisi; mutlak güç sahibi bir Tanrının varlığı ikincisi, inanan insan üçüncüsü; tanrının yönlendirmesi sonucunda oluşan dini hayat (Karaca, 2011: 77). Bu nedenle dindar kişinin ilgi merkezinde din vardır (Hökelekli, 1985: 20).

Whitehead dinsel yaşamın dört aşamasından bahseder. Bunlardan birinci; en alt basamakta olan ritüeller aşaması, ikincisi; duygusal aşama, üçüncüsü; inançlar dördüncü ve son aşama da ise rasyonel inançlar gelir. Kişi ancak bu aşamada çevrenin baskısından kurtularak gerçek dini bulur ve inancın bireysel ve tecrübe boyutuna ulaşır (Kınter, 2008: 95; Johnson, 1962: 48-49).

Cüceloğlu'na göre iki tip dindar tipolojisi vardır. İlki; 'mış gibi dindarlar' dır. Bunlar tamamen cennete gitmek ve cehennemden korunmayı hedefleyen dindarlardır.

İkincisi; gerçek dindarlardır. Bunlar ise daha geniş bir bütünün parçası olan sorumluluk sahibi, bilinçli, hizmet yanlısı kimselerdir (Cüceloğlu, 2000: 69-70)

Erzurum’da araştırma yapan Ünver Günay dört farklı dindarlıktan söz etmektedir. Elitlerin, halkın, laiklerin dindarlığı ve tranzisyonel dindarlık olmak üzere dindarlığı 4 farklı tipolojide sınıflandırmıştır (Günay, 1978: 234-238). Bu araştırmasında Günay’ın dindarlığı sosyo-ekonomik ve kültürel nedenlere bağlı olarak açıkladığı anlaşılmaktadır.

1.3.2. Dindarlığın Boyutları

Dindarlığın boyutları meselesi, dindarlığın nasıl tespit edileceği ve dinin insanların hayatlarını ne derece ve hangi yönlerini etkilediği sonucu ortaya çıkmıştır (Köktaş, 1993: 50).

Kişinin din ile ilgili herhangi bir tutumu bireysel olması nedeniyle psikolojik bir olgudur. Fakat kişilerin ortaya koymuş olduğu ortak bir tutum söz konusu olduğunda orada sadece psikolojik bir olgudan bahsedilemez (Çoşkun, 2005: 117).

Dindarlığın boyutları üzerinde çalışan araştırmacılar bunların sayısı ve niteliği hakkında henüz bir mutabakata varmış değildir. Fakat bu kavramların çok boyutlu olduğu konusunda bir mutabakat mevcuttur. Batılı düşünürler ilk dönemlerde kiliseye gitme sıklığı gibi tek boyutlu göstergeleri kullanırken sonraları bunun yetersizliği anlaşılmış ve farklı boyutların ortaya konması üzerine bir takım çalışmalar başlatılmıştır (Mehmedoğlu: 2004: 27; Robinso ve Shaver, 1973: 629). Batıda bu önemli çalışmalardan birisi Glock ve Stark’a aittir. Glock ve Stark bütün dinleri inceleyecek dindarlığın çok boyutlu olduğunu öne sürmüşlerdir (Köktaş ve Aktay, 1998: 253-254).

İnsanların dini algılama ve onu davranışlarında gösterme biçimleri birbirlerinden farklıdır. Sosyal Bilimcilerin farklı görüşleri olmasına rağmen dinin insanlardan beklentileri, insanların ise içselleştirmiş oldukları bu inançları davranışlarında göstermelerine bağlı olarak dinin beş farklı boyutundan söz etmek mümkündür (Aytan, 2004: 40).

Glock ve Stark dindarlığı beş boyutta değerlendirmişlerdir. Bunlar; “*inanç*” (belief), “*ibadet*” (practice), “*bilgi*” (knowledge), “*tecrübe*” (experience) ve “*etki*” (consequences) boyutlarıdır (Turan, 2009: 110; Stark ve Glock, 1998: 254).

1.3.2.1. İnanç Boyutu

Bütün dinler inanç ilkelerinden bir sistem oluşturur ve inanların bu ilkelere uymalarını ister. Glock inançları üç kategoriye ayırarak her dinde bu ilkelerin olduğunu savunmaktadır. Birincisi; Tanrının varlığını kabul etmektir. İkincisi; Tanrının iradesine uygun bir yaşam biçimi ortaya koymaktır ki buna iman da denmektedir. Üçüncüsü Tanrının amacının inanlar tarafından yerine getirilmesidir (Mehmedoğlu, 2004: 28). Her dinin mensuplarından istediği inanç ilkeleri birbirlerinden farklıdır. Dinler, Tanrının var olduğunu, onun ne tür özelliklere sahip olduğunu, ahiret, ceza, mükafaat, cennet ve cehennem vs. gibi konuları kendi bakış açılarına göre açıklamaktadırlar (Turan, 2009: 110; Stark ve Glock, 1998: 254). İnananlar için merkezi bir konumda olmanın yanı sıra ‘nihai anlam’ a dair sorulara verdiği cevaplar inanç boyutunun en önemli özelliği olarak ifade edilmektedir (Ayten, 2004: 41; Loewenthal, 2000: 4).

1.3.2.2. İbadet Boyutu

Dinin pratiklerle ilgili kısmını oluşturan ibadet boyutu inanların çeşitli ibadetlere ne sıklıkla katıldıklarını, onlar için ne anlam ifade ettiğini gösteren bir boyutudur (Mehmedoğlu, 2004: 28).

İbadet boyutu daha çok davranışla ilgili kısımdır. Duygu ve düşünceler inanç boyutunun alanına girerken dini alanda yapılan pratikler ibadet boyutunda değerlendirilmektedir (Turan, 2009: 111; Glock, 1982: 53-55).

İslam ibadet kavramının kapsamını çok geniş tutmaktadır. İslam’ın yerden bir taşı kaldırmaktan tutun da zor durumda bulunan birisine yardım eli uzatmak gibi geniş bir ibadet anlayışı vardır (Tekin, 2006: 55).

1.3.2.3. Tecrübe Boyutu

Bu boyutun inanç ve ibadet boyutundan daha kapalı bir yapıda olduğu değerlendirilmektedir. Güven, korku, ihtiyaç gibi çeşitli faktörleri vardır (Mehmedoğlu, 2004: 28). Bireyin sezgiler vasıtasıyla Tanrı’nın varlığını aracı olmaksızın bizzat ilk elden hissettiği, duygu, ihtiyaç ve algı gibi bileşenleri olan bütün durumlar bu boyut içerisinde yer alır (Hökelekli, 2010: 74). Bireyler Tanrının varlığını, onun gerçekliğini

farklı şekillerde hissederler. Dolayısıyla bu dindarlığın subjektif yönünü ön plana çıkarmaktadır (Ayten, 2004: 41; Glock, 1998: 254).

1.3.2.4. Bilgi Boyutu

Bütün dinler müntesiplerinden inançları konusunda bilgi sahibi olmalarını isterler. İnsanların kendi inançları hakkında ne kadar bilgi sahibi oldukları, dini eserlere ne derece önem verdikleri, bu konuya bakış tarzları bu boyut içerisinde değerlendirilmektedir (Mehmedoğlu, 2004: 29).

Bu boyutun inanç boyutuyla aralarında sıkı bağları olmasına rağmen inanmak için bilgi ön koşul değildir. Çünkü bilgisiz bir insan Tanrının varlığına inanıp kendi çapında bir dini hayat şekli ortaya koyabilir. Dolayısıyla dinler her ne kadar inanların doğru bir bilgiye sahip olmalarını isteseler de bu tam anlamıyla mümkün olamamaktadır (Turan, 2009: 112; Stark ve Glock, 1998: 16).

Bu boyutun araştırılmasındaki sebep inançlar hakkında ne kadar oranda bilgi sahibi olunduğunun ortaya konulmak istenmesidir (Ayten, 2004: 42).

1.3.2.4.5. Etki Boyutu

Bu boyut diğer boyutların bir neticesi olarak düşünülebilir. Dinlerin insanlar üzerinde ne tür bir etkiye sahip olduklarının araştırılması bu boyuta dahil edilebilir (Turan, 2009: 113; Glock, 1998: 254-255).

Din, müntesiplerine belli bir yaşam tarzı sunar. Dolayısıyla insanların dini eğilimleri sonucu ortaya çıkan davranışlarında dinin bir etkisi vardır. Bu sadece dini konular için geçerli değildir. Herhangi bir konuya dindar kişinin bakış açısı bu etki sonucu kendini göstermektedir. İslam dini temelinde değerlendirecek olursak dinimiz müntesiplerini her konuda yönlendirmek istemektedir. Dolayısıyla İslam dini için sekülerizmden söz etmek zor gözükmemektedir (Turan, 2009: 113).

1.4. KİŞİLİK VE DİNDARLIK İLİŞKİSİ

Kişilik, *“bireylerin düşünce, duygu ve davranış gibi psikolojik tepkileri ve farklılıkları belirleyen sadece yaşanan an içinde bulunan biyolojik durum veya sosyal*

ortam ile açıklanamayan biçimde süreklilik gösteren özellikler ve eğilimler” olarak tanımlanabilir (Taymur ve Türkçapar, 2012: 155; Linda N. Berens, 1999). Dindarlık ise *“insanın ortaya koyduğu dini tutum deneyim ve davranış biçimi”* olarak tanımlanabilir (Bilgin, 2014: 76; Okumuş, 2006)

Din, insanoğluyla birlikte var olan ve insanları etkileyen bir gerçektir. İnsan varoluşundan itibaren mevcudiyetine inandığı insanüstü varlıklara tapınmış, ölümden sonra hayat olup olmadığını sorgulamış ve varlığına inandığı insanüstü güçlerle iletişim kurabilmek için çaba sarf etmiştir. Çünkü insan ne kadar sosyal olursa olsun ruhsal ihtiyaçlarını gidermesi gerekmektedir. Hayatın zorluklarıyla mücadele etmek, yaşanan olumsuz durumlar karşısında hissedilen acziyet, hayret ve korkudan kurtulmak, gelecekte ne olacağına dair endişelerle mücadele etmek, iç huzura kavuşmak vb. gibi ihtiyaçlar ruhsal ihtiyaçların başında gelir. İnsan bu ihtiyaçları gidermek için dine başvurmaktadır (Peker, 1986: 104; Turhan, 1959: 36-37).

Dindarlık ve kişilik kavramlarının karşılıklı ilişki ve etkileşim halinde olduğunu söylemek mümkünse de bu kavramlardan hangisinin diğeri üzerinde etkili olduğunu ifade etmek zordur. Kişiliğin mi insanın dindarlığını etkilediği yoksa dindarlığın mı kişilik üzerinde etkili olduğu konusu uzun yıllardır merak edilmekte ve bu yönde çalışmalar yapılmaktadır (Gürses, 2017: 32).

Dini inanç, kişiliği kapsayan bir yapıya sahiptir. Olgunlaşmış iman, kişiliğin oluşumunu etkileyen her şeyi kapsayan bir faktördür. Duygu, arzu, inanç, toplumsal ilişkiler ve davranışlar içinde varlığını gösteren din, her bakımdan kişiliğe etki eder. İnanç, kişinin davranış ve tutumlarını belli bir görüntüde birleştirmeye ve bir yapı oluşturmaya yöneltir. Bu yapı bir merkezde kişiliğin tüm alanlarını bir araya getirir. Din, kişiliğin yapısına yön verir, kişiliğin temel tutumunu belirler ve etkiler (Mehmedoğlu, 2004: 79).

Bugüne kadar yapılan çalışmalar, dini ibadet ve inancın kişilerin ruh sağlığını olumlu etkilediğini göstermiştir. Üniversite öğrencileri ile yapılan bir çalışmada dindar olan gençlerin, dindar olmayanlara göre daha sorumluluk sahibi ve uyumlu olduğu tespit edilmiştir (Cufta, 2017: 317-318; Hökelekli, 2016: 83-84). Diğer bir çalışmada ise oruç tutanların “kendine güvenen, güçlü üst benlik ve sorumluluk duygusu gelişmiş, ince ruhlu” kişiler olduğu görülmüştür (Uysal, 1994: 207). Kanaat ve inanç insan

davranışlarının iç dünyasındaki kökleridir (Gencer ve Cengil, 2020: 94; Şentürk, 1985:2).

Kişinin dini tutum ve davranışları, onun şahsiyet özelliklerini etkilediği gibi, insanın kişiliği de onun dini tutum ve davranışları üzerinde de etkilidir. Çünkü birey ancak kişiliğinin elverdiği kadar dindar olabilir. Yani, bireyin şahsiyet ve karakter yapısında farklılıklar olması onun dindarlık, dini duygu ve düşüncelerinde de farklılıklar olmasına sebep olur (Uysal, 1996: 85).

1.5. TÜRKİYE’DE YAPILAN BENZER ÇALIŞMALAR

Türkiye’de din psikolojisi literatürü 70 yılı aşan bir geçmişe sahiptir (Güven ve Güven, 2021: 14). Dindarlık ve kişilik ilişkisi hakkında literatür taraması yapıldığında ampirik olarak ilk araştırmayı Kağıtçıbaşı’nın, 1972’de İzmir’de yaşayan lise öğrencileri üzerinde yaptığı görülmektedir. Araştırmada dindarlığın kişilik özellikleri bakımından inanç ile dışsal kontrole bağlı olduğu başarı ve iyimserlik güdüsü ile ters orantılı olduğu tespit edilmiştir (Kağıtçıbaşı, 1972: 93).

Uysal’ın araştırma görevlileri ve farklı bölüm ve fakültelerden öğrencilerle toplam 306 kişi üzerinde yaptığı, Dini Tutum Ölçeği ve Sıfat Listesi (ACL) testinin uygulandığı araştırmada dindarların dindar olmayanlara göre daha güvenilir, sorumluluk sahibi, davranışlarında tutarlı, yakınlarına karşı koruyucu, vicdanlı ve sabırlı kişiler olduğu tespit edilmiştir (Uysal, 1996: 133).

Apaydın, kişilik özelliklerinin dini tutum ve davranışlara etkisini araştırdığı çalışma anketini 2000- 2001 öğretim yılında Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi’ne bağlı farklı fakülte ve bölümlerden 315 öğrenciye uygulamıştır. Yapılan araştırma sonucunda içedönük kişilik özelliği taşıyan bireylerin dini tutum düzeyinin dışa dönük kişilerin dini tutum düzeyine göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Yine aynı çalışmada kişilik özellikleri ile dini emir ve yasakları benimseme ve ibadetlerini yerine getirme durumlarına göre denekler arasında anlamlı bir farklılık tespit edilemese de, dindarlık algısı ve ibadetleri yerine getirme açısından deneklerin çoğu içedönük kişilik özelliğine sahiptir (Apaydın, 2001: 187).

Mehmedoğlu, İstanbul ve ilçelerinde ikamet eden 1000 kişi üzerinde yaptığı “Kişilik ve Din” başlıklı araştırmasında kişilik özellikleri ve din ile ilgili tutumlar

arasında karşılıklı ilişki ve etkileşim olduğunu tespit etmiştir. Yine bu araştırma sonucunda, dine ilgisiz olanların öne çıkan özelliklerinin tutarsız ve kararsız; dindar olmayanların başkalarıyla sık sık çekişme, rakiplerini yenmekten zevk alan, davranışlarında kararlı; biraz dindar olanların kendini suçlama ve ilgi bekleme; dindar grupta olanların uyumluluk, şefkat gösterme, sabır ve alçakgönüllülük; çok dindar olanların ise düzen, başatlık, sebat özelliklerinin daha baskın olduğu görülmüştür (Mehmedoğlu, 2004: 193-195).

Bu alanda yapılan başka bir çalışma ise Yüce'nin "Gençlerde Dini Yönelim Ve Kişilik" başlıklı araştırmasıdır. Yüce'nin araştırmasına İstanbul'da ikamet eden 15-25 yaş arası 448 kişi katılmıştır. Gençlerin kişilik özellikleri ile dini yönelimleri arasındaki ilişki incelendiğinde, genel dini yönelim ile kişiliğin dışa dönüklük, sorumluluk, düzen ve uyum boyutlarında pozitif ve anlamlı ilişki tespit edilirken, kişiliğin duygusal dengesizlik ve deneyime açıklık boyutlarında anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır (Yüce, 2009: 168).

Gürses'in Bursa'da ikamet eden denekler üzerinde yaptığı araştırmasında, sosyal ilişkiler değişkeni ile iç güdümlü dindarlık arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Dini derinlemesine hayatına aktararak yaşayan kişilerin çevreleriyle olumlu ve uyumlu ilişkiler kurduğu görülmektedir (Gürses, 2017: 212).

Katipoğlu (2012), kişilik ve karakter analizi yaptığı "Din Psikolojisi Açısından Kişilik ve Karakter Analizi" başlıklı araştırmasında, karakter ve kişiliğin din ile ilişkisini ele almasının yanı sıra kişilik özellikleri ve analizlerini islami bakış açısıyla değerlendirmiştir.

Şentepe ve Güven, Sakarya Üniversitesi ve Kilis Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde öğrenim gören 394 öğrenci üzerinde yürüttüğü araştırmada, dindarlık düzeyi yüksek çıkan deneklerin, kişilik özellikleri olarak öne çıkan boyutları, sorumluluk ve uyumluluk olarak tespit edilmiş ve dindarlık ile aralarında anlamlı ve pozitif ilişki olduğu görülmüştür (Şentepe ve Güven, 2015: 41).

Kızılgeçit ve Vural Rize'nin Güneysu ilçesinde ikamet eden 255 kişi ile yaptıkları araştırmada, genel dindarlık ve kişiliğin duygusal dengesizlik boyutu, dindarlığın inanç etki boyutu ve kişiliğin duygusal dengesizlik ve uyumluluk boyutu arasında pozitif ve

anlamalı bir fark tespit edilmiştir. Ayrıca belirlenen demografik özelliklerle dindarlık ve kişilik özelliklerine dair bulgular da incelenmiştir (Kızılgeçit ve Vural, 2017: 282).

Turan, 2009'da İstanbul'da çalışan 727 öğretmen üzerinde yaptığı kapsamlı araştırmasında, demografik değişkenler ile kişilik özellikleri arasında genel olarak anlamalı sonuçlara ulaşmıştır. Bu çalışma sonucunda kişilik üzerinde cinsiyet değişkenlerin etkili bir faktör olduğu görülmüştür. Kişiliğin öz disiplin ve dışa dönüklük boyutlarında kadınlar daha yüksek puana sahipken, uyumluluk ve nörotizm boyutlarında erkeklerin yüksek ortalamaya sahip olduğu bulgulanmıştır (Turan, 2017: 186-188).

Işık, Artvin'de 16- 65 yaş grubu 380 denekle yaptığı araştırmada, alkol ve sigara kullanımı ile dindarlık arasındaki ilişkiyi incelemiş, hiç sigara kullanmayanların dindarlık ortalamalarının daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Dindarlık düzeyinin yükselmesi ile birlikte sigara kullanımında da azalma görülmüş ve dindarlık ile sigara kullanımı arasında anlamalı bir ilişki tespit edilmiştir. Diğer taraftan dindarlık puanları arttıkça altı alkol kullanımında düşüş olduğu ve hiç alkol kullanmayanların dindarlık ortalamalarının yüksek olduğu tespit edilmiştir (Işık, 2018: 140).

Son zamanlarda bu konu ile ilgili yapılan diğer bir çalışma ise, Kurnaz'ın dindarlık ile içedönük - dışa dönük kişilik yapısı ilişkilerini irdelendiği çalışmasıdır. Bu araştırmada, dindarlık düzeyi ile içedönük - dışadönük kişilik yapısı arasında pozitif ilişkiler olduğu bulgulanmıştır (Kurnaz, 2020: 82-83)

Kalgı, "Hacettepe Kişilik Envanteri" ve "Dinsel Yaşayış Ölçeği" ni kullanarak hazırladığı anket formunu, Şanlıurfa'da lise ve ortaokul öğrencilerine uygulanmıştır. Bu çalışmada, kişisel uyum, sosyal uyum ve genel dindarlığın ibadet boyutu arasında bir ilişki olduğu tespit edilmiştir (Kalgı, 2021: 156).

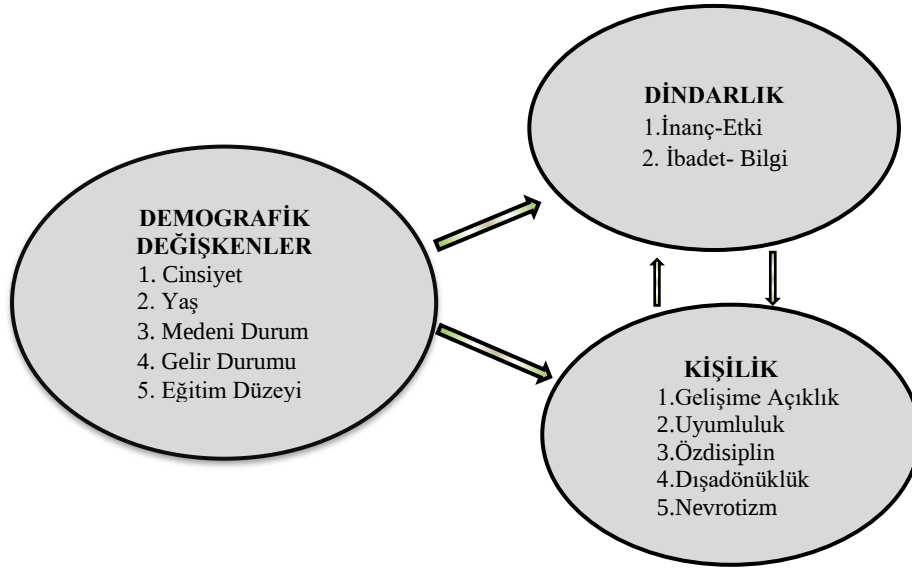
İKİNCİ BÖLÜM

YÖNTEM

2.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Kişilik ile dindarlık arasındaki ilişki ve etkileşimi konu edinen bu araştırmada tarama (survey) modeli ve anket tekniği kullanılmıştır.

Bu araştırmada tarama modeline uygun olarak, örneklem grubunun kişilik özellikleri ile dindarlık boyutları arasındaki ilişki ele alınmıştır. Ayrıca katılımcıların demografik özelliklerine göre dindarlık ve kişilik özellikleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığı, varsa hangi doğrultuda olduğunun tespiti ve yorumlanması hedeflenmiştir.

Şekil 2. Araştırmanın Modeli

2.2. ARAŞTIRMANIN EVREN VE ÖRNEKLEMİ

Bu araştırmada evren Erzurum'da doğup yaşamının büyük çoğunluğunu Erzurum'da geçirmiş olan kişiler olarak belirlenmiştir. Araştırmanın örneklemini ise, Erzurum'da doğup yaşamının büyük çoğunluğunu Erzurum'da geçirmiş olan kişiler arasından basit tesadüfi yöntemle seçilmiş 736 kişi oluşturmaktadır.

2.3. ARAŞTIRMAYA KATILANLAR VE NİTELİKLERİ

Araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcıların farklı demografik özelliklere göre dağılımı şöyledir.

Tablo 1. Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı

Katılımcıların Cinsiyete Göre Dağılımı		f	%
Cinsiyet	Kadın	379	51,5
	Erkek	357	48,5
	Toplam	736	100,00

Araştırmaya katılan 736 kişinin 379'u Kadın (%51,5), 357'si ise Erkek (% 48,5)'tir. Cinsiyete ilişkin bilgiler Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 2. Katılımcıların Yaşa Göre Dağılımı

Katılımcıların Yaşa Göre Dağılımı		f	%
Yaş	Genç (16-24)	262	35,6
	Yetişkin (25-59)	297	40,4
	Yaşlı (60 üstü)	177	24
	Toplam	736	100,00

Katılımcıların yaş ile alakalı beyanlarından yola çıkarak SPSS programında gruplandırma yapılmış; genç (16-24), yetişkin (25-59) ve yaşlı (60 üstü) olmak üzere üç farklı yaş grubu oluşturulmuştur. Buna göre genç yaş grubuna ait katılımcı sayısının 262 (%35,6), yetişkin yaş grubunun 297 (%40,4), yaşlı grubunun ise 177 (%24) olduğu görülmüştür. Yaş gruplarına ilişkin bilgiler Tablo 2'de verilmiştir.

Tablo 3. Katılımcıların Medeni Durumuna Göre Dağılımı

Katılımcıların Medeni Durumuna Göre Dağılımı		f	%
Medeni Durum	Evli	319	43,3
	Bekar	355	48,2
	Boşanmış-Dul	62	8,4
	Toplam	280	100,00

Örneklemin medeni durumuna bakıldığında 355 (%48,2)'inin Bekâr, 319 (%43,3)'unun Evli, 62 (%11,29)'sinin ise Boşanmış-Dul olduğu görülmüştür. Katılımcıların medeni durumuna göre dağılımı Tablo 3'de sunulmuştur.

Tablo 4. Katılımcıların Gelir Düzeyine Göre Dağılımı

Katılımcıların Gelir Düzeyine Göre Dağılımı		f	%
Gelir Durumu	Düşük	91	12,4
	Orta	362	49,2
	İyi	222	30,2
	Çok iyi	61	8,3
	Total	280	100,00

Katılımcıların 91'i (%12,4) yıllık gelir durumunun Düşük olduğunu, 362'si (%49,2) Orta, 222'si (%30,2) İyi, geriye kalan 61 kişi ise (%8,3) Çok İyi olduğunu belirtmiştir. Gelir durumuna ait bulgulara Tablo 4'te yer verilmiştir.

Tablo 5. Katılımcıların Eğitim Cinsiyete Göre Dağılımı

Katılımcıların Eğitim Durumuna Göre Dağılımı		f	%
Eğitim Durumu	İlkokul	143	19,4
	Ortaokul	61	8,3
	Lise	133	18,1
	Lisans/Önlisans	337	45,8
	Lisansüstü	62	8,4
	Toplam	736	100,00

Araştırmanın örnekleminin eğitim düzeyi incelendiğinde; katılımcıların 143'ünün (%19,4) İlkokul, 61'inin (%8,3) Ortaokul, 133'ünün (%18,1) Lise, 337'sinin (%45,78) Lisans/Önlisans, 62'sinin ise (%8,4) Lisansüstü mezuniyet derecesine sahip olduğu görülmüştür. Eğitim düzeyine ait bulgulara tablo 5'te yer verilmiştir.

2.4. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırma verilerinin toplanması amacıyla “Kişisel Bilgi Formu”, “Dindarlık Ölçeği” ve “Beş Faktör Kişilik Ölçeği (BFKÖ)” kullanılmıştır.

2.4.1. Kişisel Bilgi Formu

Kişisel bilgi formu kısmında örneklemin cinsiyet, medeni durum, yaş, gelir durumu ve eğitim düzeyi gibi demografik özellikleri ile ilgili sorular bulunmaktadır.

2.4.2. Dindarlık Ölçeği

Araştırmaya katılanların dindarlık seviyelerini ölçmek amacıyla Uysal'ın (1995) geliştirdiği "İslami Dindarlık Ölçeği" temel alınarak, Ayten (2009) tarafından kısaltılıp geçerlik ve güvenilirliği test edilen ölçek kullanılmıştır. Ayten'in (2009) çalışmasında ölçek, *ibadet-bilgi* ve *inanç-etki* boyutları olarak iki alt faktörde toplanmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için Ayten (2009)'ın yaptığı iç-tutarlılık analizi sonrasında ölçeğin alt boyutlarının ve genelinin iç tutarlılık katsayısını gösteren cronbach alfa değerleri şöyledir: *dindarlık toplamı* için .80; *bilgi-ibadet* boyutu (fak-2) için .742; *inanç-etki* boyutu (fak-1) için .743. Dindarlık ölçeği ilk haliyle 4'lü likert tipi bir ölçektir: "tamamen katılıyorum, katılıyorum, pek katılmıyorum ve hiç katılmıyorum", "çok sık, sık, bazen, hiçbir zaman", "çoğu zaman, bazen, nadiren, hiçbir zaman". Ancak Ayten ve Yıldız (2016) tarafından yapılan bir çalışmada dört olan şık sayısı, beşe çıkartılmış ve 5'li likert tipi bir ölçek haline getirilmiştir. Buna göre örneklemin her bir cümleye katılıp katılmama derecesini belirtmek üzere;

Her zaman, çoğu zaman, bazen, nadiren, hiçbir zaman

Tamamen katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, hiç katılmıyorum

Her gün bir miktar okurum, çoğu zaman okurum, bazen okurum, nadiren okurum, hiç okumam

Çok iyi, iyi, orta, zayıf, hiç bilgim yok

Şeklinde düzenlenmiştir.

Ayten ve Yıldız tarafından yine aynı çalışmada bazı sorularda da kısmi değişiklikler yapılmıştır. Eski ölçekteki, Oruç ibadetiyle ilgili tutumunuz aşağıdakilerden hangisine uygundur? (Ramazan orucunun yanında nafile oruç da tutarım, ramazan orucunun bir kısmını tutarım, sadece ramazan orucunu tam olarak tutarım, hiç oruç tutmam) sorusu şöyle değiştirilmiştir. Sağlığınız elverdiği sürece ramazan orucunu tutar mısınız? (Hiçbir zaman, nadiren, bazen, çoğu zaman, her zaman) (Ayten ve Yıldız, 2016: 288-289). Ölçeği oluşturan boyutlar ve içerikleri ise kısaca şu şekildedir:

İnanç-etki boyutu, bireyin diğer insanlarla iyi geçinmesinde, dürüst olma ve yardımlaşma gibi olumlu davranışlarda bulunmasında ve sosyal problemleri çözme

konusunda inançların yeri ve etkisini kapsar. Bireylerin bu doğrultudaki davranış ve tutumlarının inançlarından ne kadar etkilendiğini ölçen bu boyut altı maddeden oluşmaktadır.

İbadet-bilgi boyutu, bireylerin, oruç, namaz ve Kur'an-ı Kerim okuma gibi temel ibadetlere devamlılığı ve dini yaşamları için sahip oldukları bilgi düzeyini ölçen dört maddeden oluşur (Şentepe ve Güven, 2015: 32-33).

Aşağıda ölçeğin iki farklı boyutu ile bunları içeren sorular verilmiştir;

İnanç- Etki Boyutu: 1, 2, 3, 4, 9,10

İbadet- Bilgi Boyutu: 5, 6, 7, 8

Bu çalışmada yapılan iç tutarlık analizine göre, yeni Cronbach alfa değerleri dindarlık toplamı için .731; inanç-etki boyutu için, .710; ibadet-bilgi boyutu için .562 olarak saptanmıştır.

Tablo 6. Dindarlık Ölçeği Güvenirlik Analizi Tablosu

Alt Boyutlar	Cronbach's Alpha	İfade Sayısı
Genel Dindarlık	.731	10
İnanç-Etki	.710	6
İbadet-Bilgi	.562	4

2.4.3. Beş Faktör Kişilik Ölçeği (BFKÖ)

Benet-Martinez ve John (1998) tarafından geliştirilen envanter, katılımcıların kişilik özelliklerini ölçmektedir. BFKÖ'de 1-Hiç Katılmıyorum, 2-Katılmıyorum, 3-Kararsızım, 4-Katılıyorum, 5-Tamamen Katılıyorum olmak üzere 5'li likert tipi bir ölçektir ve toplam 44 maddeden oluşmaktadır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması, 56 ülkeden katılımcıların oluşturduğu bir örneklem bağlamında, kişilik özellikleri konusunda yapılan bir çalışmanın Türkiye ayağı kapsamında, Sümer ve Özkan (2005)

tarafından yapılmıştır (Schmitt, Allık, McCrae ve Benet-Martinez, (2007)). Ölçeğin alt boyutlara ilişkin güvenirlik katsayıları 0.64 ile 0.77 arasında değiştiği tespit edilmiştir (Çoklar, 2014: 75). Aşağıda ölçeğin beş farklı kişilik özellikleri ile bunları içeren sorular verilmiştir. Envanterde her bir alt ölçekten alınan yüksek puanlar, bireyin o kişilik özelliğine sahip olduğunu göstermektedir.

Gelişime Açıklık (Openness) Boyutu: 5, 10, 12, 17, 20, 23, 31, 36, 39, 44

Uyumluluk (Aggreeableness) Boyutu: 2, 7, 13, 22, 24, 28, 33, 37, 41

Öz disiplin (Self Conscientiousness) Boyutu: 3, 8, 14, 18, 21, 25, 29, 34, 42

Dışadönüklük (Extraversion) Boyutu: 1, 6, 11, 16, 27, 32, 40, 43

Duygusal Tutarsızlık (Neuroticism) Boyutu: 4, 9, 15, 19, 26, 30, 35

Bu araştırmada yapılan güvenirlik analizine göre, ölçeğin iç tutarlılık kat sayısı .883; Gelişime Açıklık (Openness) boyutu için .646; Uyumluluk (Aggreeableness) boyutu için .580; Özdisiplin (Self Conscientiousness) boyutu için .630; Dışadönüklük (Extraversion) boyutu için .632; Duygusal Tutarsızlık (Neuroticism) boyutu için .515; olarak tespit edilmiştir.

Tablo 7. Beş Faktör Kişilik Ölçeği(BFKÖ) Güvenirlik Analizi Tablosu

Alt Boyutlar	Cronbach's Alpha	İfade Sayısı
Kişilik	.883	44
Gelişime Açıklık	.646	10
Uyumluluk	.580	9
Öz disiplin	.630	9
Dışa dönüklük	.632	8
Duygusal Tutarsızlık	.515	8

2.5. UYGULAMA

Araştırmanın amacına uygun olarak hazırlanan anket formu gerekli izinler alındıktan sonra, 2021 yılının Ocak ayında uygulanmıştır. Covid-19 salgını sebebiyle anket formu katılımcılara Google Formlar aracılığıyla ulaştırılmıştır. Anket formu uygulanırken katılımcılara, kimlik bilgilerinin istenmediği, yanıtların gizli tutulacağı ve değerlendirmelerin kişisel değil toplu yapılacağı hususunda bilgilendirme yapılmıştır.

2.6. VERİLERİN ANALİZİ

Araştırmaya 754 kişi katılmış, fakat bazı anket formları gelişi güzel doldurulduğu için değerlendirme dışı bırakılmıştır. Değerlendirmeye alınan 736 anket formundan elde edilen veriler SPSS for windows 22.0 istatistik paket programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Öncelikle Beş Faktör Kişilik Envanteri (BFKÖ) ve Dindarlık Ölçeği için güvenirlik analizi (Cronbach Alpha) yapılmış ve ortalamalar hesaplanmıştır. Ölçekler ve alt boyutlarının puanlarının normal dağılıp dağılmadığını tespit etmek amacıyla çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları incelenmiştir. Ölçeklere ait çarpıklık ve basıklık değerleri Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Skewness (Çarpıklık) ve Kurtosis (Basıklık) Değerlerine İlişkin Bulgular

Alt Boyutlar	Mean	Medyan	Skewness	Kurtosis
Kişilik	3,51	3,50	,144	,146
Gelişime Açıklık	3,50	3,50	,117	-,115
Uyumluluk	3,72	3,66	-,159	1,50
Öz Disiplin	3,47	3,44	-,013	,099
Dışa Dönüklük	3,48	3,50	-,208	-,148
Nevrotizm	3,39	3,37	,002	,138
İnanç-Etki	3,99	4,00	-,584	-,064
İbadet-Bilgi	4,47	4,50	-,897	1,21
Genel Dindarlık	4,28	4,30	-,639	,367

Sürekli bir değişkenden elde edilen puanların normal dağılımında kullanılan skewness (çarpıklık) ve kurtosis (basıklık) kat sayılarının +1.5 ile -1.5 sınırları içinde kalması puanlarının normal dağıldığını göstermektedir (Tabachnick ve Fidell, 2013). Demografik özelliklerine göre dindarlık ve kişilik özellikleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığını tespit etmek amacıyla iki grup arasındaki ilişkinin anlamlılık derecesi için t-testi, daha fazla grubun karşılaştırılması için Tek Faktörlü Varyans Analizi-ANOVA testi yapılmıştır. Analizin ikinci aşamasında genel dindarlık ve dindarlığın alt boyutları ile kişilik özellikleri arasındaki pozitif ve/veya negatif yöndeki ilişkiyi tespit etmek amacıyla Pearson Moment Korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Varyans analizi sonucunda aralarında anlamlı fark bulunan ortalamalar arasında çoklu karşılaştırma yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla post Hoc, LSD ve Tukey HSD testleri kullanılarak farkın kaynağı belirlenmeye çalışılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

3.1. DİNDARLIK VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE İLİŞKİN BULGULAR

Bu başlık altında, belirlenen demografik özelliklere göre dindarlık ve dindarlığın alt boyutları olan İnanç-Etki ve İbadet-Bilgi boyutları arasındaki farka ilişkin bulgulara yer verilecektir.

3.1.1. Cinsiyet ve Dindarlık

Aşağıda katılımcıların cinsiyet değişkenine göre dindarlık puan ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır.

Tablo 9. Bireylerin Cinsiyet Değişkenine Göre Dindarlık Boyutları Arasındaki Farka İlişkin T-Testi Değerleri

Alt Boyutlar	Durum	N	t	Sig. (2-tailed)	Mean
Genel Dindarlık	Erkek	357	-3,627	0,00*	4,2283
	Kadın	379			4,3367
İnanç-Etki	Erkek	357	-3,208	0,00*	3,9265
	Kadın	379			4,062
İbadet-Bilgi	Erkek	357	-2,905	0,00*	4,4295
	Kadın	379			4,5198

Tablo 9'a bakıldığında, kadınların tüm kategorilerde erkeklerden daha yüksek puanlara sahip olduğu görülmektedir. Kadınlar ve erkekler arasındaki bu fark, Genel Dindarlık (M=4,3367), İnanç-Etki (M=4,062) ve İbadet-Bilgi (M=4,5198) kategorilerinin tümünde istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p<0,05$).

Cinsiyet ve dindarlık ilişkisini konu edinen araştırmalar incelendiğinde, bazı araştırmalarda kadınların, bazılarında ise erkeklerin dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Horozcu ve Güneş, 2020: 29). Yapıcı (2012) yaptığı meta-analitik çalışmada, 60 farklı araştırmanın 136 bulgusunu incelemiştir. Bu bulguların 28'inde erkeklerin, 38'inde kadınların daha dindar olduğu tespit edilirken; 70 bulguda ise erkek ve kadınlar arasında dindarlık açısından anlamlı farklılık tespit edilememiştir.

Cirhinlioğlu ve Ok (2011)'un araştırmasındaki bulgulara göre 9 araştırmanın 4'ünde kadınların; 1'inde erkeklerin daha dindar olduğu görülmüştür. 4 çalışmada ise cinsiyet açısından anlamlı farklılık tespit edilememiştir. Korkmaz (2020)'ın meta-analiz çalışmasında ise 84 lisansüstü tez incelenmiştir. Buna göre genel dindarlık, dini ibadet ve dini inanç boyutlarında kadınların lehine bir durum söz konusu olmuştur. Karaca ve Doğan (2021) ise dindarlık cinsiyet ilişkisi bağlamında yaptıkları meta-analiz çalışmasında, 177 tez incelenmiş, bunlardan 61'inde istatistiksel açıdan anlamlı fark bulunurken, 116 çalışmada istatistiksel açıdan anlamlı farklılık bulunamamıştır.

Şahin (1999: 60)'in yaptığı çalışmada, kadınların dini duygu boyutlarında erkeklerden daha yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Kötehne (1999: 32) Üniversite öğrencileri ile yaptığı çalışmada İlahiyat Fakültesi'nde eğitim alan kız öğrencilerin, erkek öğrencilere oranla içsel dindarlık ölçeğinden daha yüksek puan aldığı belirtilmiştir. Günay (1999: 97)'in Erzurum il, ilçe ve köylerinde yaptığı çalışmada dini, hayata aktarma boyutunda kadınların erkeklerden daha olumlu tutum içinde olduğu bulgulanmıştır. Saraglou (2000: 134)'nın Belçikalı gençler üzerinde yaptığı çalışmada ise maneviyat ve dindarlık düzeyinde kadınlar erkeklerden daha yüksek puan almıştır. Çelik (2002: 352) araştırmasında “dini inanç ve pratikte” kadınların erkeklere göre daha dindar tutum sergilediğini tespit etmiştir. Kınter (2008) tarafından yapılan çalışmada kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha dindar olduğu sonucu çıkmıştır. Şentepe ve Güven (2015)'in yaptığı çalışma sonucunda dindarlık ve cinsiyet değişkeni arasında anlamlı farklılık tespit edilmiş ve bu farklılığın kadınlar lehine olduğu görülmüştür. Bayyığıt (2001: 101-120)'in üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada ise irrasyonel, kararsız ve ilgisiz, problemli tutumlarda kızların oranı erkeklerden; rasyonel, inanç ve inançsızlık da ise erkeklerin oranı kızlardan yüksek çıkmıştır.

Köktaş (1993), Akdoğan (2002), Mehmedoğlu (2004), Arslan (2004), Yapıcı (2006), Uysal (2006) ve Ayten (2009) yaptıkları çalışmalarda cinsiyet grupları arasında fark bulamazken; Kula (2001: 151) çalışmasında dindarlık açısından kadın ve erkekler arasında anlamlı farklılık olduğunu tespit etmiş ve erkeklerin kadınlara göre daha yüksek puan aldıklarını bulgulanmıştır. Mehmedoğlu (2004: 162) yaptığı çalışmada kadın ve erkekler arasında inanç açısından anlamlı farklılık tespit edilememesine rağmen, ibadet, bilgi, etki ve tecrübe boyutları açısından erkeklerin

kadınlardan daha dindardır olduğu sonucuna varmıştır. Onay (2004: 103) üniversite öğrencileri ile yaptığı araştırmada erkeklerin kızlara göre daha yüksek puan aldıkları görülmüştür. Kızılgeçit (2016) araştırmasında, erkeklerin iç güdümlü dindardır olma eğilimlerinin kadınlardan daha yüksek olduğunu tespit etmiştir. Turan (2017: 141-142) inanç-bilgi ibadet-sosyal boyutları ile cinsiyet arasında anlamlı farklılık tespit etmiş, erkeklerin kadınlardan daha yüksek ortalamaya sahip olduğunu bulgulamıştır. Ilgaz (2015: 63) ise yaptığı araştırmada erkeklerin kadınlara göre daha dindardır olduğu sonucuna ulaşmıştır. Sonuç olarak bugüne kadar yapılmış çalışmalar incelendiğinde bazı bulguların kadınların bazı bulguların ise erkeklerin lehine olduğu görülmektedir. Bazı araştırmalarda ise cinsiyet grupları arasında anlamlı bir fark tespit edilememiştir.

Bu araştırmanın dindarlık ölçeğinden alınan puanlar ayrıntılı incelendiğinde, genel olarak kadınların tüm dini tavır ve tutumlarda erkeklere göre daha yüksek eğilimde olduğu; özel olarak ise sosyal problemlere çözüm bulmada, hayatın anlamını anlamada, dini inancı gereği doğru söyleme ve komşulara iyi davranma, Kur'an-ı Kerim okuma, namaz, oruç gibi ibadetleri yerine getirmede erkeklere göre kadınların daha yüksek eğilimlere sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu araştırma bulgularına göre, ibadet-bilgi ve inanç-etki olan dini hayatın her iki boyutunda da kadınlar erkeklere nispetle daha dindardır çıkmıştır. Kadınlar dini inançları benimseme ve dine bağlanma, kutsal kabul ettiği ilah ile bağ kurma, dini inançları sosyal ilişki ve günlük yaşama aktarma ve dini ibadetlerini yerine getirme konularında erkeklere nazaran daha dindardır bir görüntü sergilemektedirler. Buradan hareketle, kadınların dindarlık algıları ile yaşayış biçimlerinin birbiri ile örtüştüğünü söylenebilir. Nevzat Tarhan (2005: 333-334)'a göre kadınlar, erkeklere nazaran hayatın zorluklarına karşı mücadele etmede yetersizlik ve güçsüzlük hissetmekte ve kendilerini zayıf görmektedirler. Bu nedenle çaresiz kalmaları onları bir otoriteye sığınma ihtiyacına itip, dini duygularını harekete geçirmektedir. Ancak erkekler sınırsız ve sorumsuz davranış eğilimleri gösterebilmekte ve kendilerine daha çok güvenmektedirler. Dolayısıyla bu eğilimler, erkeklerin kadınlara göre daha az dindardır olmalarında etkili olabilmektedir. Bu bağlamda, cinsiyet ve dindarlık ilişkisine dair bu araştırmada elde edilen bilgiler, daha önce yapılan bazı araştırmaların bulguları ile paralellik arz etmektedir.

Cinsiyet kişinin duygu ve düşüncelerinde olduğu gibi davranışlarına da etki eden önemli bir faktör olmasına rağmen, dindarlık düzeyini tek başına etkileyecek bir unsur

değildir. Geleneksel toplumlara göre aynı toplum içinde cinsiyete verilen önem farklılık gösterebildiği gibi bu toplumdan topluma da değişebilir. Ülkemizin farklı bölgelerinde dindarlık ile ilgili algı ve davranışlarının farklı olduğuna dair bulgulanmış çalışmalar vardır (Uysal: 2006: 200). Tüm bunlardan hareketle kültürel faktörler, kadının hayatını sürdürdüğü bölge ve bu bölgede kadının konumu, eğitim seviyesi çalışma hayatında olup olmaması, aile ortamı vs. gibi birçok etken kadınların dini hayatını etkileyerek dini uygulamada farklılıklara sebep olacaktır. Farklı örneklem grupları ile değişik zamanlarda yapılan araştırmalarda farklı sonuçlara ulaşılması bu şekilde yorumlanabilir.

Bu sonuçlara göre, “*Dindarlık ve alt boyutları cinsiyete göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; kadınlar tüm dindarlık kategorilerinde erkeklerden daha yüksek ortalamaya sahiptir*” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmıştır.

3.1.2. Yaş ve Dindarlık

Bu araştırmada katılımcıların yaş değişkenine göre dindarlık ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır. Bu amaçla genç (16-24), yetişkin (25-59) ve yaşlı (60 üstü) olmak üzere kategorize edilen yaş grupları arasında karşılaştırma yapmak üzere istatistiki analiz yapılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen veriler şu şekildedir.

Tablo 10. Bireylerin Yaş Değişkenine Göre Dindarlık Boyutları Arasındaki Farka İlişkin ANOVA Analizi

Alt Boyutlar	Durum	N	Sig	F	Mean	Post Hoc	Farkın Yönü
Genel Dindarlık	1- (16-24)	262	0,000*	37,352	4,1275	Games-Howel	3>1
	2- (25-59)	297			4,3293		3>2
	3- (60+)	177			4,4401		
İnanç-Etki	1- (16-24)	262	0,000*	32,156	3,8053	Games-Howel	3>1
	2- (25-59)	297			4,0236		3>2
	3- (60+)	177			4,2331		
İbadet-Bilgi	1- (16-24)	262	0,000*	22,125	4,3422	Games-Howel	2>1
	2- (25-59)	297			4,5331		
	3- (60+)	177			4,5782		

Tablo 10'a yer alan katılımcıların yaşına göre dindarlık ortalamalarına bakıldığında, Genel Dindarlık ($M=4,4401$), İnanç-Etki ($M=4,2331$) ve İbadet-Bilgi ($M=4,5782$) kategorilerinin tümü istatistiksel açıdan anlamlı olduğu sonucuna varılmaktadır ($p<0,05$). Bu bulgulara göre yaşlıların genç ve yetişkinlere göre daha yüksek dindarlık ortalamasına sahip olduğu görülmektedir. Genel dindarlık, inanç-etki ve ibadet-bilgi boyutlarının tümünde yaşlıların (60 üstü) en yüksek ortalamaya sahip olduğu, yetişkinlerin (25-59) onu takip ettiği, en düşük ortalamalara ise gençlerin (16-24) sahip olduğu görülmektedir.

Bu konuda daha önce yapılmış çalışmalar incelendiğinde bazı çalışmalarda yaş ilerledikçe dindarlığın arttığı, bazılarında de yaş ile dindarlık arasında negatif ilişki bulunurken, bazı çalışmalarda ise nötr ilişkinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Yaş etkenine bağlı olarak inanç ve dini yaşayışta meydana gelen değişiklikleri tanımlamak üzere üç model ileri sürülmektedir. Bunlardan ilki 15. yaştan 30. yaşa gelinceye kadar dini davranışlarda bir düşüşün olduğu, 30 yaşından sonra dini aktivitelerde kesin bir artışın yaşandığını savunan geleneksel (traditional) teoridir. İkinci teori ise yaş ilerledikçe dini aktivitede hiçbir değişikliğin olmadığını ileri süren sabitlik (stability) teorisidir. Son teori ise yaş ilerledikçe dini aktivitede düşüşün olacağını söyleyen ilgisizlik (disengagement) modelidir (Kurt, 2009: 11; Beit-Hallahmi ve Argyle, 1997: 326,328).

Bu araştırma sonuçları ile örtüşen, geleneksel teoriyi destekler nitelikteki çalışmalar şunlardır. Taplamacıoğlu (1962: 145)'nin yaptığı çalışmada, 50 yaş ve üzeri örneklem grubunda dine ilgi artarken 16-30 yaşlar arasında bu oranda düşüş gözlemlenmiştir. Sezen (1993) araştırmasında, 18-39 yaş arası grupta dini gereksiz bulanlar görülmekte, bu oran 40 yaşından sonra azalarak 60 yaş sonrası sıfırlanmaktadır. Diğer bir çalışma ise Köktaş (1993,214)'ın 51- 60 yaş dindarlığın en yoğun yaşandığı dönem olduğunu bulguladığı çalışmasıdır. Uysal (1995: 173) çalışmasında dini toplum ve yaş arasında doğrusal bir ilişki olduğunu ve dinin duygu, ibadet ve etki boyutları ile ilgili tutumlarda yaşın etkili bir faktör olduğunu tespit etmiştir. Çelik (2002) araştırmasında, dindarlık ile yaş arasında pozitif anlamda bir ilişkinin olduğunu ve inanma tutumunun yaşlandıkça arttığını tespit etmiştir (Turan, 2017: 156). Mehmedoğlu (2004: 163) araştırmasında, dindar yaş gruplarında 51-60 yaş

en yüksek ortalamaya sahipken, en düşük puanı 31- 40 yaş ve 17-20 yaş grupları almıştır. Konukçu (2016: 46) araştırmasında yaş ilerledikçe dindarlık düzeyinin yükseldiği sonucuna varmıştır.

Onay (2004,108)'ın üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada, yaş ilerledikçe dindarlık eğilimlerinde bir düşüş olduğu görülmüştür. Ayten (2009: 125-126) araştırmasında, ilk yetişkinlik, orta ve son yetişkinlikte dindarlık eğiliminin arttığını, yaşlılık döneminin ise yetişkinlik döneminden düşük orana sahip olduğu tespit edilmiştir. Kızılgöçer ve Vural (2017: 270)'ın çalışmasında, yetişkinlerin genç ve yaşlılara göre daha dindar olduğu bulgulanmıştır. Turan (2017: 152-153) ise yaptığı araştırmada dindarlığın inanç boyutunda gençlerin diğer gruplara göre daha yüksek ortalamalara sahip olduğunu bulgulanmıştır.

Ergenlik dönemi kimlik kargaşası ile beraber dini inancında sorgulandığı fakat yine dinin kişinin kimliğinin bir parçası haline geldiği bir dönemdir. İlk yetişkinlik dönemine gelindiğinde dini kararsızlık ve şüphe durulmaya başlamıştır. Buna rağmen din, genç yetişkinler için birinci öneme sahip bir etken değildir. Erikson, bir çok gencin uyum süreci yaşadığı, kendilerini düzenlemek için kararsızlık yaşadktan sonra yirmili yaşların sonlarına geldiklerinde karar verdiklerini gözlemlemiş, bunu moratoryum (askıya alma) olarak isimlendirmiştir (Mehmedoğlu, 2004: 163). Modern çağın getirdiği hayat tarzı gençlerin sorumluluklarını düşünüp hayata geçirmelerini geciktirmektedir. Her şeyden önce gençler için bir meslek sahibi olmak üzere iyi eğitim almak kariyer sahibi olmak daha ön plandadır. Bu durum bahsedildiği üzere Moratoryum'a yol açmakta ve askıya alınan değerler arasında din de yer almaktadır. Bu dönem dini faaliyet ve ibadetlere de katılımın en düşük olduğu dönemdir (Hökelekli, 2013: 282). Bu araştırmada gençlerin dindarlık ortalamasında en düşük grubu oluşturmasını bu veriler desteklemektedir.

Yetişkinlik dönemi, dini ilginin belirginleştiği bir dönemdir. Kişi kendisine bir meslek seçmiş, hayatını düzene oturtmuştur. Bu düzen içerisinde din, gençlik dönemine nazaran yaşanabilir bir olgu haline gelmiştir. Yaş ilerledikçe kişinin dünya kaygısından sıyrılıp, ölüm kaygısını daha yakından hissetmeye başlaması sebebiyle kendilerini ölümden sonraki hayata hazırlamayı amaçlayarak daha çok dine yaklaştıkları görülmektedir.

Bu sonuçlara göre, “*Dindarlık ve alt boyutları yaşa göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; genel dindarlık ve alt boyutlarında yaşlılar, yetişkin ve gençlere göre daha yüksek dindarlık ortalamasına sahiptir*” şeklindeki hipotezimin doğrulandığı görülmektedir.

3.1.3. Medeni Durum ve Dindarlık

Aşağıda katılımcıların medeni durumuna göre dindarlık ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır.

Tablo 11. Bireylerin Medeni Durumuna Göre Dindarlık Boyutları Arasındaki Farka İlişkin ANOVA Analizi

Alt Boyutlar	Durum	N	Sig	F	Mean	Post Hoc	Farkın Yönü
Genel Dindarlık	1- Evli	319	0,000*	46,936	4,3897	Games-Howel	1>2
	2- Bekar	355			4,1468		3>2
	3-Boşanmış-Dul	62			4,5274		
İnanç-Etki	1- Evli	319	0,000*	36,118	4,1207	Games-Howel	3>2
	2- Bekar	355			3,8268		
	3-Boşanmış-Dul	62			4,3266		3>1
İbadet-Bilgi	1- Evli	319	0,000*	28,970	4,569	Games-Howel	1>2
	2- Bekar	355			4,3601		3>2
	3-Boşanmış-Dul	62			4,6613		

Tablo 11’de yer alan katılımcıların medeni durumlarına göre dindarlık kategorileri ortalamalarına bakıldığında, boşanmış ve dulların Genel Dindarlık (M=4,5274), İnanç-Etki (M=4,3266) ve İbadet-Bilgi (M=4,6613) kategorilerinde evli ve bekarlara oranla daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Boşanmış ve dullardan sonra en yüksek ortalamaya evliler sahipken, en düşük ortalamaya sahip grup, bekarlar olmuştur. Ortalamalar arasındaki bu farklılık tüm kategorilerde (Genel Dindarlık, İnanç-Etki, İbadet-Bilgi) istatistiksel açıdan anlamlıdır. ($p<,05$).

Köktaş (1993: 109) ve Arslan (2004: 212-213) tarafından yapılan çalışmalarda evliler bekarlardan daha dindar bulunmuştur. Uysal (1996: 174) araştırmasında dindarlığın etki, duygu ve ibadet boyutlarının hepsinde medeni durumun anlamlı

farklılığa yol açtığını ve evlilerin tüm boyutlarda bekarlara nazaran daha yüksek puan aldığını bulgulamıştır. Karaca (2014: 230) Erzurum ilinde yaptığı araştırmada, evli deneklerin bekarlara nazaran namaz kılma, namaz surelerinin anlamlarını bilme ve namazda bu anlamlar üzerinde tefekkür etme açısından daha yüksek puan aldıklarını tespit etmiştir. Turan (2017: 161-163) araştırmasında, dindarlık ile medeni durumu arasında anlamlı farklılık tespit etmiş ve evlilerin bekarlara göre daha dindar olduğunu bulgulamıştır.

Günay (1999: 103-104) Erzurum ve çevre köylerde yaptığı araştırmasında, dul ve evlilerin bekarlara göre daha dindar olduğu sonucuna ulaşmıştır. Aynı çalışmada araştırmaya katılan 468 evli denekten 186 (%39) ‘sının vakit namazlarını kıldığı, fakat 94 becardan sadece 20 (%21)’sinin vakit namazlarını kıldığı bulgulanmıştır. Kızılgeçit (2015: 174,175) yine Erzurum il merkezi, ilçe ve köylerinde yaptığı araştırmada dulların, evli ve bekarlara göre dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Dindarlık ve medeni durum konusunda literatürden elde edilen bulgular ile bu çalışmanın bulguları uyumluluk göstermektedir. Beit-Hallahmi ve Argyle, araştırma bulgularında, eşini kaybeden dulların, ölümden sonra bir hayat olduğuna inanma ve günlük dua etmede evli ve bekarlara göre daha çok dini tutum sergilediklerini tespit etmişlerdir (Kızılgeçit, 2016: 175). Bu durumu, dulların ölüm sonrası kaybettikleri sevdiklerine kavuşmaya olan inançlarının, maneviyatlarını güçlendirmesi ile açıklayabiliriz. Boşanmış kişilerin ise, evlilikte yaşadıkları sorunlar, boşanmanın vermiş olduğu psikolojik bunalımla birlikte, zor zamanda sığınacak bir güce ihtiyaç duyulması ile dini bir eğilimlerinin olduğunu söylenebilir (Ferah, 2019: 214).

Bu araştırmada boşanmış ve dullardan sonra en yüksek dindarlık ortalamasına sahip grup, evliler çıkmıştır. Evlilik sorumluluğu beraberinde getiren bir kurumdur. Çocukla birlikte bu sorumluluk daha da artmaktadır. Tüm bunlar, kişinin hayatını düzene sokan ve sorumluluk almasına sebep olan durumlardır. İbadetler, belli bir sorumluluk gerektiren ritüellerdir. İslam dininin tüm ibadet ritüellerinde bu sorumluluk anlayışı gözlemlenebilir. Düzen ve sorumluluk anlayışının evlilik ve ibadet hayatının özelliklerinden olması, medeni durum ve dindarlık ilişkisini açıklamaya yardımcı olacaktır. Ayrıca evlilik, bireyi olgunlaştıran ve tecrübesini artıran bir kurumdur.

Olgunlaşma sürecinde edinilen tecrübeler, kişinin kendini sorgulamasına dolayısıyla dine yaklaşmasına sebep olan bir durum olduğu söylenebilir.

Dulların dindarlık düzeyinin evli ve bekarlara göre yüksek çıkmasını örneklem dindarlık düzeyi yüksek çıkan yaşlı grubun %.40'lık bir düzeyde olması ve dindarların daha çok bu grupta yer almasından da kaynaklanabilir.

Bu sonuçlara göre, “*Dindarlık ve alt boyutları medeni duruma göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; genel dindarlık ve alt boyutlarında evliler, bekâr ve dullara göre daha yüksek dindarlık ortalamasına sahiptir*” şeklindeki hipotezimiz kısmen doğrulanmıştır.

3.1.4. Gelir Durumu ve Dindarlık

Aşağıda katılımcıların gelir durumuna göre dindarlık ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır.

Tablo 12. Bireylerin Gelir Durumuna Göre Dindarlık Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin ANOVA Analizi

Alt Boyutlar	Durum	N	Sig	F	Mean	Post Hoc	Farkın Yönü
Genel Dindarlık	1-Düşük	91	0,010*	3,805	4,2473	Games-Howel	4>1
	2-Orta	362			4,2652		4>2
	3-İyi	222			4,2851		4>3
	4-Çok İyi	61			4,4475		
İnanç-Etki	1-Düşük	91	0,000*	7,997	3,9505	Games-Howel	4>1
	2-Orta	362			3,9413		4>2
	3-İyi	222			4,0158		4>3
	4-Çok İyi	61			4,3197		
İbadet-Bilgi	1-Düşük	91	0,617	0,597	4,4451	LSD	
	2-Orta	362			4,4811		
	3-İyi	222			4,4647		
	4-Çok İyi	61			4,5328		

Tablo 12 'de yer alan gelir durumlarına göre dindarlık kategorileri ortalamalarına bakıldığında gelir durumu çok iyi olanların, tüm kategorilerde (Genel Dindarlık (M=4,4475), İbadet-Bilgi (M=4,5328), İnanç-Etki (M=4,3197)) en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Ancak ortalamalar arasındaki bu fark, Genel Dindarlık ve

İnanç-Etki kategorilerinde istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p<,05$); İbadet-Bilgi boyutunda ise anlamlı bir ilişki ve etkileşim tespit edilememiştir ($p>,05$).

Özetle belirtmek gerekirse gelir durumlarına göre genel dindarlık ve dindarlığın inanç- etki boyutunda gelir durumu çok iyi olanların lehine anlamlılık düzeyine ulaşan farklılıklar söz konusudur. Yani gelir durumu çok iyi olarak nitelendirilen kişilerin dini inançları benimseme dereceleri daha yüksektir. İbadet-bilgi boyutunda da gelir durumu çok iyi olanların ortalamaları diğerlerinden farklılık gösterse de anlamlılık düzeyine ulaşmamaktadır ($p>0,05$).

Günay (1999: 280), Onay (2004: 115) ve Ayten (2004: 88) tarafından yapılan araştırmalarda ekonomik düzey yükseldikçe dindarlık seviyesinin düştüğü görülmüştür. Voltan - Acar, Yıldırım ve Ergene (1996)'nin araştırmasında, sosyo-ekonomik durumu yüksek olan bireylerin %53'ü dine az ilgi duyduklarını belirtirken, %20'si din ile hiç alakası olmadığını belirtmiştir. Ülkemizde gelir durumu orta ve düşük olanların dindarlık düzeylerinin daha yüksek olduğu yönündeki bulgularla paralellik gösteren başka araştırmalar da mevcuttur (Kula, 1995, Yapıcı, 2006).

Bunların yanı sıra, bu konuyla ilgili olarak Karaca (2000: 300), Akdoğan (2004: 341-361), Uysal (2006: 147), Sambur (2007: 142), Koç (2010,238) ve Kızılgöç (2016: 181)' in yaptıkları çalışmalarda, dindarlık ile sosyo-ekonomik durum arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Buna karşılık Batı'da Argyle ve Beit - Hallahmi'nin Hristiyanlar üzerinde yaptığı farklı çalışmalardan elde edilen bulgulardan hareketle gelir düzeyi ile kiliseye devam etme arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olduğunu ifade etmeleri (Kımtır, 2008: 282) ise bu araştırmanın bulguları ile paralellik arz etmektedir. Karaca (2014: 224) Erzurum'da yaptığı araştırmada sosyo-ekonomik duruma göre düşük düzeyde bulunanlar, “içinden geldiği gibi dua etme” konusunda en düşük puanı almıştır. Bu bulgu, maddi olarak uygun şartlara sahip olmamanın dini yaşayışı olumsuz etkilediği gerçeğini göstermektedir. Hazreti Peygamber de bir hadisinde fakirlikten Allah'a sığınmıştır (Ebu Davud, Edep, 101). Yine Kımtır (2008: 283)'in yaptığı araştırmada, hem ibadet hem de inanç boyutuyla, gelir düzeyi yükseldikçe dindarlık ortalamalarının yükseldiği ortaya çıkmıştır. Araştırmada, ailesinin gelir düzeyi düşük olan gençlerin en düşük, ailesinin gelir durumu yüksek olan gençlerin en yüksek dindarlık puanına sahip

olduğu görülmüştür. Nitekim zenginlik ile beraber kişide paylaşma erdemi ve şükür duygusu, Allah’a yaklaşma vesilesi olabilmektedir. Yine gelir durumu yüksek olanlar, mali ibadetleri yerine getirmede diğer gruplara göre daha avantajlıdır.

Gelir durumu çok iyi olanların dindarlık düzeyinin diğer gruplara göre yüksek çıkmasını örneklemin dindarlık düzeyi yüksek çıkan yaşlı grubun (%40) genellikle gelir durumunu çok iyi olarak nitelendirmesinden de kaynaklanabilir.

Araştırma sonuçları incelendiğinde “*Dindarlık ve alt boyutları gelir durumuna göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; genel dindarlık ve alt boyutlarında gelir durumu orta olanlar, düşük ve iyi olanlara göre daha yüksek dindarlık ortalamasına sahiptir*” şeklindeki hipotezimizin doğrulanmadığı görülmektedir.

3.1.5. Eğitim Düzeyi ve Dindarlık

Aşağıda katılımcıların eğitim düzeyine göre dindarlık ortalamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır.

Tablo 13. Bireylerin Eğitim Düzeyine Göre Dindarlık Boyutları Arasındaki Farka İlişkin ANOVA Analizi

Alt Boyutlar	Durum	N	Sig	F	Mean	Post Hoc	Farkın Yönü
Genel Dindarlık	1-İlkokul	143	0,000*	10,161	4,4476	Games-Howel	1>3 1>4
	2-Ortokul	61			4,3836		
	3-Lise	133			4,2406		
	4.Lisans/Önlisans	337			4,2116		
	5-Lisansüstü	62			4,2968		
İnanç-Etki	1-İlkokul	143	0,000*	10,976	4,2395	Games-Howel	1>3 1>4
	2-Ortokul	61			4,1352		
	3-Lise	133			3,8778		
	4.Lisans/Önlisans	337			3,9132		
	5-Lisansüstü	62			4,004		
İbadet-Bilgi	1-İlkokul	143	0,001*	5,033	4,5862	Games-Howel	1>4
	2-Ortokul	61			4,5492		
	3-Lise	133			4,4825		
	4.Lisans/Önlisans	337			4,4105		
	5-Lisansüstü	62			4,4919		

Tablo 13’de yer alan farklı mezuniyet derecelerine göre dindarlık kategorileri ortalamalarına bakıldığında ilkokul mezunlarının, tüm kategorilerde (Genel Dindarlık (M=4,4476), İbadet-Bilgi (M=4,5862), İnanç-Etki (M=4,2395)) en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki bu farklılık tüm kategorilerde (Genel Dindarlık, İnanç-Etki, İbadet-Bilgi) istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p<,05$).

Dindarlık düzeyi en yüksek grup ilkokul mezunları (M=4,4476), daha sonra sırayla, ortaokul mezunları (M=4,3836), lisansüstü (M=4,2968), lise mezunlarının (M=4,2406) olduğu görülmektedir. En düşük dindarlık düzeyine ise lisans mezunu (M=4,2116) olanların sahip olduğu görülmektedir.

Eğitim düzeyi ve dindarlık ilişkisi ile ilgili literatüre bakıldığında, bazı araştırmalarda eğitim düzeyi yükseldikçe dindarlık düzeyinin azaldığı görülmektedir. Bazı araştırmalarda ise dindarlık düzeyi ile eğitim durumu arasında anlamlı farklılık olmadığı saptanmıştır. Örneğin; Taplamacıoğlu (1962: 150) üniversite mezunlarının bulunmadığı çalışmasında, oruç tutan, namaz kılan ve elinden geldikçe dini vecibelerini yerine getiren kimselerin çoğunun, okuma yazma bilmeyen grup olduğunu tespit etmiştir. Günay (1999: 101,109,122) Erzurum il, ilçe ve köylerinde yaptığı çalışmasında, Taplamacıoğlu ile benzer bulgulara rastlamıştır. Çalışmada ümmi olanlar arasında namaz kılmayana hiç rastlanmazken, bu oran ilkokul mezunlarında %4, ortaokul ve lisede öğrenim görenlerde %14,3, yüksek öğrenim düzeyinde öğrenim alanların ise %34.7 oranında namaz kılmadıkları tespit edilmiştir. Bu durumda, bu araştırmaya göre eğitim düzeyi yükseldikçe ibadet etme eğiliminin azaldığı görülmektedir. Günay’ın çalışmasındaki bu bulgular, araştırma sonuçlarımızla kısmen örtüşmektedir. Dalmış (2009: 78), araştırmasında eğitim düzeyi yükseldikçe dindarlık düzeyinin düştüğünü bulgulamıştır. Yine Köktaş (1993), Kaya (1998) ve Taş (2004)’ ın yaptıkları çalışmalarda da eğitim düzeyi düşük olan deneklerin yüksek olanlara nazaran daha dindar olduğu tespit edilmiştir.

Şerefli (2008: 50) Sakarya il, ilçe ve köylerinde yaptığı çalışmasında dindarlık düzeyi ile eğitim durumu arasında anlamlı bir farklılık tespit edememiştir.

Bu araştırmada olduğu gibi diğer birçok araştırmada eğitim düzeyi düşük olan deneklerin diğerlerinden yüksek puan almasını, seküler eğitim ile birlikte, bazen bilim ile dinin karşı karşıya konması, özellikle üniversitede dinin sorgulayıcı ve eleştirel bir

akademik yaklaşımla ele alınması, pozitivist yapıya sahip eğitim sisteminin inanç ile bilim arasındaki bağı zayıflatmasıyla açıklanabilir.

Bu sonuçlara göre “*Dindarlık ve alt boyutları eğitim düzeyine göre anlamlı farklılıklar gösterecektir; genel dindarlık ve alt boyutlarında eğitim düzeyi arttıkça dindarlık düzeyi de azalır*” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmıştır.

3.2. KİŞİLİK VE DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERE İLİŞKİN BULGULAR

Araştırmada, belirlenen demografik özelliklere göre Beş Faktör Kişilik Modeli (Big Five)’ ni oluşturan Gelişime Açıklık (Openness), Uyumluluk (Aggreeableness), Öz Disiplin (Self Conscientiousness), Dışa Dönüklük (Extraversion) ve Nevrotizm (Neuroticism) boyutları arasındaki farka ilişkin bulgulara bu başlık altında yer verilecektir.

3.2.1. Cinsiyet ve Kişilik

Aşağıda katılımcıların cinsiyet değişkenine göre kişilik özellikleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır.

Tablo 14. Bireylerin Cinsiyet Değişkenine Göre Kişilik Boyutları Arasındaki Farka İlişkin T-Testi Değerleri

Alt Boyutlar	Durum	N	T	Sig. (2-tailed)	Mean
Gelişime Açıklık	Erkek	357	2,816	0,005*	3,5616
	Kadın	379			3,4562
Uyumluluk	Erkek	357	,556	0,578	3,7295
	Kadın	379			3,7109
Öz Disiplin	Erkek	357	,594	0,552	3,484
	Kadın	379			3,4603
Dışa Dönüklük	Erkek	357	,655	0,513	3,4954
	Kadın	379			3,469
Nevrotizm	Erkek	357	5,603	0,00*	3,4958
	Kadın	379			3,2991

Tablo 14’de görüldüğü gibi erkekler Gelişime Açıklık (M=3,5616), Uyumluluk (M=3,7295), Öz Disiplin (M=3,484), Dışa Dönüklük (M=3,4954) ve Nevrotizm (M=3,4958) boyutlarının tümünde kadınlardan daha yüksek ortalamaya sahiptir. Ancak

ortalamalar arasındaki bu fark Uyumluluk, Dışa Dönüklük ve Öz Disiplin boyutlarında istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p>,05$). Gelişime Açıklık ve Nevrotizm boyutlarına dair sonuçlar ise istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p<,05$).

Bu araştırmada erkek veya kadın olmanın kişilik özellikleri açısından nasıl farklılığa yol açtığı, bir problem olarak ele alınmıştır. Kişilik ve cinsiyet arasındaki ilişkiyi ortaya koymak amacıyla t- testi analiz sonuçları incelenmiş, cinsiyet grupları ile kişiliğin duygusal tutarsızlık ve gelişime açıklık boyutları arasında anlamlı farklılığın olduğu tespit edilmiştir. Kişiliğin uyumluluk, dışa dönüklük ve öz disiplin boyutlarında ise erkek ve kadın gruplarının arasında anlamlı bir farklılık bulunamamıştır. Cinsiyet grupları arasında kadın ve erkek oluşlarına göre farklılaşma olmadığından bu boyutlar açısından hemen hemen aynı özelliklere sahip oldukları söylenebilir.

Kişiliğin Nörotizm boyutu ile cinsiyet değişkeni arasında bazı araştırmalarda anlamı ilişkiye rastlanmamışken (Karahan ve ark., 2005: 30) bu araştırmada cinsiyetin nevrotik eğilimlerde etkili bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Nörotizm boyutunun özelliklerini incelendiğinde “kaygı, karamsarlık, gerginlik endişe, ümitsizlik” ve benzeri olumsuz özellikleri barındırdığı görülür. Erkeklerde sık sık öfkelenme, genel yorgunluk duyma, yaptıklarının pişmanlık hissi gibi eylemlerin, kadınlara oranla biraz fazla olduğu söylenebilir. Sosyal ortamlarda erkeklerin kadınlardan daha çok bulunması, bu ortamlarda yaşanan olumsuzluklarla karşılaşması, nevrotiklik oranının kadınlara göre yüksek olmasını etkilediği söylenebilir. Ayrıca erkeğe geleneksel rollerin yüklenmesi, erkeğin çocuklarının geleceğini düşünme gerekliliği, evin reisi olması, evin geçimini üstlenmesi gibi sorumluluklar da onların kadınlara göre daha nevrotik eğilim göstermelerinin önemli sebepleri arasında olduğu düşünülebilir.

Türkiye’de ampirik olarak kişilik üzerine yapılan çeşitli çalışmalarda cinsiyet faktörünün kişilik özellikleri üzerindeki etkileri incelenmiştir. Bu araştırmalar sonucunda, erkekler ve kadınlar arasında kişilik özellikleri açısından bazı farklılıklar olduğu ortaya çıkmıştır.

Kağıtçıbaşı (1972), lise öğrencileri ile İzmir’de yaptığı çalışmada, erkek ve kızların farklı kişilik özellikleri gösterdiğini, kızların erkeklere göre daha kötümser, yetkeci kişiler olduklarını tespit etmiş, Tezcan (1974) ve Ozankaya (1966) da araştırmalarında benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Gürses (2017) araştırmasında, kişilik

özellikleri ile cinsiyet değişkeni arasında ilişkiyi incelemiş, erkeklerin kadınlara oranla kendini gerçekleştirme, duygusal kararlılık, nevrotik eğilimler, sosyal norm ortalamalarından yüksek puan aldığını tespit etmiştir. Turan (2017) ise araştırmasında, cinsiyet grupları ile kişiliğin nörotizm, dışa dönüklük, uyumluluk ve öz disiplin boyutları arasında anlamlı farklılık tespit ederken, deneyime açıklık boyutunda ise cinsiyet grupları arasında anlamlı farklılık bulmuştur. Uysal (2006) araştırmasında, öz disiplin boyutunda kadınların erkeklere göre daha yüksek puan aldığını kaydetmiştir. Benzer bir sonuç ise Saraoglou (2000)'nun yaptığı çalışmadır. Saraoglou, kızların erkeklere göre daha uyumlu ve sorumlu (öz disiplin oranı yüksek) olduklarını bulgulamıştır.

Gelişime/deneyime açıklık boyutundan yüksek puan alan kişiler yeni ve farklı şeyler yapmaya açık ve istekli olan, kuvvetli bir hayal gücüne sahip, araştırmayı seven, farklı açılardan bakabilen, yeni görüşleri kabul etme isteği yüksek, otoriteyi sorgulayan ve alışılmışın dışında bağımsız fikirlere yatkın özellikler taşır. Toplumsal hayatta erkeklerin kamu kurum ve kuruluşlarında çalışma, spor, eğlence ya da ibadet gibi kolektif faaliyetlere katılım oranının kadınlardan yüksek olması gelişime açıklık boyutundan daha yüksek puan alması sonucu ile örtüşmektedir.

Araştırma sonuçlarına göre, “*Erkekler, Dışa Dönüklük, Gelişime Açıklık ve Uyumluluk boyutlarında; kadınlar ise Öz Disiplin, Nevrotiklik boyutlarında daha yüksek ortalamalara sahiptir*” şeklindeki hipotezimiz kısmen doğrulanmıştır.

3.2.2. Yaş ve Kişilik

Aşağıda katılımcıların yaş değişkenine göre kişilik özellikleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır.

Tablo 15. Bireylerin Yaş Değişkenine Göre Kişilik Boyutları Arasındaki Farka İlişkin ANOVA Analizi

Alt Boyutlar	Durum	N	Sig	F	Mean	Post Hoc	Farkın Yönü
Gelişime Açıklık	1- (16-24)	262	0,000*	29,046	3,5527	Games-Howel	1>3
	2- (25-59)	297			6,6111		2>3
	3- (60+)	177			3,2661		

Tablo 15. (Devamı)

Uyumluluk	1- (16-24)	262	0,000*	14,479	3,698	Games-Howel	2>1
	2- (25-59)	297			3,8156		2>3
	3- (60+)	177			3,592		
Öz Disiplin	1- (16-24)	262	0,001*	6,582	3,3753	Games-Howel	2>1
	2- (25-59)	297			3,5241		
	3- (60+)	177			3,5267		3>1
Dışa Dönüklük	1- (16-24)	262	0,000*	38,986	3,5367	Games-Howel	1>3
	2- (25-59)	297			3,6098		2>3
	3- (60+)	177			3,1857		
Nevrotizm	1- (16-24)	262	0,006*	5,213	3,3659	Games-Howel	
	2- (25-59)	297			3,4617		2>3
	3- (60+)	177			3,3242		

Yapılan ANOVA analizleri sonucunda Tablo 15’de yer alan bulgulara bakıldığında; yetişkinlerin Gelişime Açıklık (M=3,6111), Uyumluluk (M=3,8156), Dışa Dönüklük (M=3,6098) ve Nevrotizm (M=3,4617) boyutlarında diğer yaş gruplarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu; yaşlıların ise Öz Disiplin (M=3,5267) boyutunda diğer yaş gruplarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki bu fark tüm kategorilerde (Gelişime Açıklık, Uyumluluk, Öz Disiplin, Dışa Dönüklük, Nevrotizm) istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p<,05$).

Kişilik, kişinin doğumu ile başlayıp gelişen bir yapıdır. Kişi her yaş döneminin zihinsel ve fiziksel gelişim kazanımları ile kişiliğini geliştirir. Bu gelişim sürecinde farklı sosyal çevrelerin etkisi hissedilir. Öncelikle aile, kişilik gelişiminde rol oynarken okul dönemine gelindiğinde bu rolü okul çevresi üstlenir. Yetişkinlik dönemine gelindiğinde, sosyal çevre büyüyerek değişir ve çeşitlenir. Kişinin kişilik oluşumu ve gelişiminde yaş faktörünün etkisi yaşıyla kişilik özellikleri açısından anlamlı fark doğurduğunu gösterir (Turan, 2017: 157). Araştırmaya katılan deneklerin yaşları daha önce belirttiğimiz gibi üç grupta ele alınmıştır. Birinci yaş grubu 16-24 (genç), ikinci yaş grubu 25-59 (yetişkin), üçüncü yaş grubu ise 60 üstü (yaşlı) kişileri içermektedir.

25-59 yaş grubuna bakıldığında gelişime açıklık, uyumluluk, dışa dönüklük ve nevroizm boyutlarında en yüksek puana sahip olduğu görülmektedir. Kişilik, ilk

yetişkinlikte ergenlik döneminin kimlik arayışından kurtularak, “ben kimim?” sorusundan uzaklaşır (Taymur ve Türkçapar, 2010). Hayatın nasıl anlamlı hale getireceğini sorgular. Böylece gençlik döneminde yaşanan içsel gelişim ve duygular yerini dışsal değişim ve gelişime bırakmıştır. Kişinin gelişim sürecinde yetişkinlik dönemine gelindiğinde, bir denge durumu söz konusu olmaktadır. Hayat tecrübelerinin artmasıyla beraber toplumsal durumlarda kararlılık, yeterlilik ve kendini gerçekleştirme söz konusu olmaktadır. Bu yeterlilik bireyin dış dünya ile iletişim ve etkileşime girmesini belirtmektedir (Aktu, 2016: 170-171).

Kişi, yetişkinlik döneminde hayat tarzını belirlemiş, kariyerinde istediği noktaya gelmiş, aile kurmuş, sosyal ilişkilerde kalıcı arkadaşlık ve ilişkiler edinmiştir. Tüm bunlar bu araştırmada gelişime açıklık, uyumluluk, dışa dönüklük boyutlarında yetişkinlerin en yüksek ortalamaya sahip olması sonucu ile örtüşmektedir. Yetişkinlik döneminin sonlarına doğru ilerledikçe bireyde yaşlanma, güçsüzlük, ölüm korkusu, gençlikten uzaklaşma gibi etkenler bu dönemde gerginlik ve kaygı bir oluşturabilmektedir. Bu kaygılar yaşlılık döneminde de sık rastlanan korkulardır. Fakat bu araştırmada yaşlıların en dindar grup çıkması, ölüm korkusu gibi kaygılarla baş edebildikleri, bu sebeple nevrozlu olarak yaşlılar değil yetişkinlerin yüksek ortalamaya sahip olması örneklem grubunun bu özellikleri ile açıklanabilir.

Bu araştırmada kişiliğin öz disiplin boyutunda en yüksek ortalamayı yaşlılar almıştır. Her ne kadar yaşla beraber fizyolojik bir gerileme ve beden yönetimi konusunda zayıflama olsa da, hayatın getirmiş olduğu tecrübe ile bilişsel ve irade anlamında bir kararlılık ve sorumluluk bilinci ortaya koyduğu söylenebilir.

Bugüne kadar yapılan araştırmalarda yaşın kişilik özellikleri üzerinde bir etken olduğuna dair anlamlı sonuçlar bulunurken, anlamlı farklılığın olmadığına dair bulgulara rastlanan çalışmalar da vardır. Gürses (2017)’in yaptığı araştırmada yaş değişkeninin kendini gerçekleştirme, nevrozlu eğilimler, duygusal kararlılık ve psikotik belirtiler konusunda bir faktör olmadığını bulgulamıştır. Mehmedoğlu (2004), çalışmasında farklı yaş gruplarının da karşı cinse ilgi duyma ve ilişki kurma özellikleri ile arasında anlamlı farklılık tespit etmiştir. Karşı cinse karşı ilgi ve iletişim kurma çabasını, gelişime açıklık ve dışa dönüklük boyutları ile ilişkilendirildiğinde bu araştırma ile örtüşen sonuçlar elde edildiğini söylenebilir. Çelebi ve Uğurlu (2014)

öğretmenler üzerinde yaptığı araştırmada öz disiplin boyutunda anlamlı farklılık tespit etmiş ve buna göre 41-50 yaş arası öğretmenlerin diğer yaş gruplarının daha yüksek ortalamaya sahip olduğunu bulgulamıştır. Turan (2017) İstanbul’da öğretmenler üzerinde yaptığı araştırmada yaş grupları ile kişilik boyutları arasında kişiliğin nörotizm ve dışa dönüklük boyutlarında anlamlı farklılık olduğunu tespit etmiştir. Kızılgeçit ve Vural (2017) Güneysu’da yaptığı araştırmada yetişkinlerin uyumluluk boyutunda diğer gruplardan daha yüksek ortalamaya sahip olduğunu bulgulamıştır. Bu sonuç, araştırma sonuçlarımızla örtüşmektedir.

Bu araştırma sonuçlarına göre “*Gençler, Dışa Dönüklük, Nevrotiklik ve Gelişime Açıklık boyutlarında; Yetişkinler Uyumluluk, Yaşlılar ise Öz Disiplin boyutunda daha yüksek ortalamalara sahiptir*” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmamıştır.

3.2.3. Medeni Durum ve Kişilik

Aşağıda katılımcıların medeni durumuna göre kişilik özellikleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır.

Tablo 16. Bireylerin Medeni Durumuna Göre Kişilik Ortalamaları Arasındaki Farka İlişkin ANOVA Analizi

Alt Boyutlar	Durum	N	Sig	F	Mean	Post Hoc	Farkın Yönü
Gelişime Açıklık	1- Evli	319	0,000*	12,066	3,51	Games-Howel	2>3 1>3
	2- Bekar	355			3,5558		
	3-Boşanmış-Dul	62			3,2161		
Uyumluluk	1- Evli	319	0,591	0,526	3,7335	LSD	
	2- Bekar	355			3,7164		
	3-Boşanmış-Dul	62			3,6703		
Öz Disiplin	1- Evli	319	0,000*	8,913	3,551	Games-Howel	1>2 3>1
	2- Bekar	355			3,3856		
	3-Boşanmış-Dul	62			3,5573		
Dışa Dönüklük	1- Evli	319	0,000*	21,444	3,4851	Games-Howel	3>2 3>1
	2- Bekar	355			3,5507		
	3-Boşanmış-Dul	62			3,0706		
Nevrotizm	1- Evli	319	0,016*	4,133	3,4447	Games-Howel	1>3
	2- Bekar	355			3,3708		
	3-Boşanmış-Dul	62			3,2722		

Yapılan ANOVA analizleri sonucunda Tablo 16'da yer alan bulgulara bakıldığında; bekarların Gelişime Açıklık ($M=3,5558$), Dışa Dönüklük ($M=3,5507$) boyutlarında diğer gruplarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu; evlilerin Uyumluluk ($M=3,7335$) ve Nevrotizm ($M=3,4447$) boyutlarında diğer gruplarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu; boşanmış ve dulların ise Öz Disiplin ($M=3,5573$) boyutunda diğer gruplarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki bu fark Uyumluluk boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p>,05$). Gelişime Açıklık, Nevrotizm, Dışa dönüklük ve Öz Disiplin boyutlarına dair sonuçlar ise istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p<,05$).

Araştırma sonuçları incelendiğinde kişiliğin gelişime açıklık ve dışa dönüklük boyutlarında en yüksek ortalamaya sahip grubun bekarlar olduğu görülmektedir. Bekarlar kendi özelliklerini paylaşacakları bir aile yapısına sahip olmamaları, yalnızlıktan uzaklaşmak istemeleri sebebiyle iletişime açık olup sosyalleşme eğiliminde olabilmektedir. Bu durum dışa dönük bir yapı sergilemelerine sebep olmaktadır.

Turan (2017), Kızılgeçit ve Vural (2017), Işık (2018) kişilik özelliklerinin yer verdikleri çalışmalarında, bekarların gelişimi açıklık ve dışa dönüklük boyutlarında diğer yaş gruplarından yüksek ortalamaya sahip olduğunu bulgulamıştır. Bu sonuçlar bu araştırma sonuçları ile örtüşmektedir.

Duygusal tutarsızlık ve uyumluluk boyutlarında evlilerin diğer gruplara nazaran yüksek puan aldığı görülmüştür. Fakat bu fark uyumluluk boyutunda anlamlı değildir.

Evlilik, büyük sorumlulukları yanında getiren bir kurumdur. Çocukların evlilik hayatına katılmasıyla beraber bu sorumluluklar katlanarak artmaktadır. Sorumluluklar beraberinde kişide kaygı ve gerginlik oluşturabileceğinden evlilerin diğer gruplara göre daha nevroitik çıkması bu duruma bağlanabilir.

Uysal (2006) yaptığı benzer çalışmada kişiliğin nevroitik boyutunda bekarlara nazaran evlilerin daha yüksek ortalamaya sahip olduğunu bulgulamıştır. Bu araştırmada elde edilen sonuçlar ile bu sonuçlar paralellik göstermektedir.

Öz Disiplin boyutuna dair sonuçlar incelendiğinde, dul ve boşanmışların en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Evlilik bir yandan kişilere sorumluluk

yüklerken diğer taraftan da bu sorumlulukların eşler arasında paylaşımına imkan sağlayan bir kurumdur. Fakat dul ve boşanmış kişiler bu sorumlulukları tek başına göğüslemek mecburiyetindedir. Bu durumda dul ve boşanmışların evlilere göre kişiliğin öz disiplin boyutunda daha yüksek ortalamaya sahip olmasında etkili olabilir.

Çelebi ve Uğurlu (2011) öğretmenler üzerinde yaptığı araştırmada medeni durum ile kişiliğin öz disiplinin, gelişime açıklık ve uyumluluk boyutları arasında anlamlı farklılık tespit etmiştir. Bu farklılık uyumluluk ve öz disiplin boyutlarında evli öğretmenlerin gelişime açıklık boyutunda ise bekar öğretmenlerin lehine gerçekleşmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre, “*Bekarlar, Nevrotiklik, Dışa Dönüklük ve Gelişime Açıklık boyutlarında; Evliler Uyumluluk boyutunda; dullar ise Öz Disiplin boyutunda daha yüksek ortalamalara sahiptir*” şeklindeki hipotezimiz kısmen doğrulanmıştır.

3.2.4. Gelir Durumu ve Kişilik

Aşağıda katılımcıların gelir durumuna göre kişilik özellikleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır.

Tablo 17. Bireylerin Gelir Durumuna Göre Kişilik Ortalamaları Arasındaki Farklı İlişkin ANOVA Analizi

Alt Boyutlar	Durum	N	Sig	F	Mean	Post Hoc	Farkın Yönü
Gelişime Açıklık	1-Düşük	91	0,000*	11,226	3,2374	Games-Howel	2>1
	2-Orta	362			3,5472		
	3-İyi	222			3,5716		
	4-Çok İyi	61			3,4393		3>1
Uyumluluk	1-Düşük	91	0,281	1,279	3,6459	LSD	
	2-Orta	362			3,7403		
	3-İyi	222			3,7292		
	4-Çok İyi	61			3,6758		
Öz Disiplin	1-Düşük	91	0,013*	3,627	3,3895	Games-Howel	
	2-Orta	362			3,4303		
	3-İyi	222			3,5405		
	4-Çok İyi	61			3,5902		

Tablo 17. (Devamı)

	1-Düşük	91			3,2486		2>1
Dışa	2-Orta	362	0,000*	11,761	3,5345	Games-	2>4
Dönüklük	3-İyi	222			3,5529	Howel	3>1
	4-Çok İyi	61			3,2582		
	1-Düşük	91			3,2747		3>1
Nevrotizm	2-Orta	362	0,002*	5,070	3,3684	Games-	3>2
	3-İyi	222			3,4887	Howel	
	4-Çok İyi	61			3,3852		

Yapılan ANOVA analizleri sonucunda Tablo 17’de yer alan bulgulara bakıldığında; gelir durumu iyi olanların Gelişime Açıklık ($M=3,5716$), Dışa Dönüklük ($M=3,5529$) ve Nevrotizm ($M=3,4887$) boyutlarında diğer gruplarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu; gelir durumu orta olanların Uyumluluk ($M=3,7403$) boyutunda diğer gruplarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu; gelir durumu çok iyi olanların Öz Disiplin ($M=3,5902$) boyutunda diğer gruplarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki bu fark Uyumluluk boyutunda istatistiksel açıdan anlamlı değildir ($p>,05$). Gelişime Açıklık, Nevrotizm, Dışa dönüklük ve Öz Disiplin boyutlarına dair sonuçlar ise istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p<,05$).

Doğan (2012) kişinin hayatına ilişkin değerlendirmelerin ve yaşanan olaylara karşı verdiği tepkilerin sonucu olarak kabul edilen öznel iyi oluş hakkında yaptığı araştırmada, öznel iyi oluşu etkileyen faktörler arasında yaşam şartlarını da sıralanmıştır. Yapılan meta-analiz araştırma sonucunda, yaşam şartlarının %10 oranında öznel iyi oluşu etkilediği ortaya konmuştur. Bu sonuçtan hareketle ailenin gelir durumunun iyi olmasının kişinin olumlu kişilik özelliklerini etkileyen bir faktör olduğu söylenebilir. Tablo 9’a baktığımızda gelir durumu iyi olanların gelişime açıklık ve dışa dönüklük boyutları arasında anlamlı bir ilişki tespit edildiği görülmektedir. Gelir durumu orta olanlar uyumluluk boyutunda en yüksek ortalamaya sahip olsa da bu fark anlamlı değildir.

Öz Disiplin boyutuna dair analiz sonuçları incelendiğinde gelir durumu arttıkça öz disiplin puanların paralel olarak arttığı görülmektedir. Kuzgun (1972) yaptığı araştırmada üst sosyo-ekonomik düzey gruplarında kendine güven, bağımsızlık,

başkalarına egemen olma, geleneklere ve otoriteye karşı çıkma, alt sosyo ekonomik düzeye sahip gruplarda yetişen kişilerin ise itaat, uyarlık ile kategorize edilen kişilik örüntülerinin görüldüğü ortaya çıkmıştır. Bu araştırmada gelir durumu iyi olanların gelişime açıklık ve dışa dönüklük kişilik boyutlarında yüksek ortalamaya sahip olması açısından Kuzgun'un sonuçları ile örtüştüğü söylenebilir. Tatlıoğlu (2014), üniversite öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada kişilerin öz disiplin boyutu ile ailenin gelir durumu değişkeni arasında anlamlı farklılık tespit etmiştir. Yine Kızılgeçit ve Vural (2017) araştırmasında, gelir durumunun kişinin öz disiplin boyutu ile arasında anlamlı ilişki olduğunu bulgulanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre “*Gelir durumu iyi olanlar, Dışa Dönüklük ve Gelişime Açıklık boyutlarında; orta olanlar Uyumluluk ve Öz Disiplin boyutlarında; düşük olanlar ise Nevrotiklik boyutunda daha yüksek ortalamalara sahiptir*” şeklindeki hipotezimiz kısmen doğrulanmıştır.

3.2.5. Eğitim Düzeyi ve Kişilik

Aşağıda katılımcıların eğitim düzeyine göre kişilik özellikleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığı araştırılmıştır.

Tablo 18. Bireylerin Eğitim Düzeyine Göre Kişilik Ortalamaları Arasındaki Farklı İlişkin ANOVA Analizi

Alt Boyutlar	Durum	N	Sig	F	Mean	Post Hoc	Farkın Yönü
Gelişime Açıklık	1-İlkokul	143	0,000*	14,399	3,3161	Games-Howel	3>1 4>1 5>1
	2-Ortokul	61			3,2574		
	3-Lise	133			3,5368		
	4.Lisans/Önlisans	337			3,5822		
	5-Lisansüstü	62			3,7242		
Uyumluluk	1-İlkokul	143	0,010*	3,328	3,6418	Games-Howel	4>2 4>1 5>1
	2-Ortokul	61			3,6211		
	3-Lise	133			3,7009		
	4.Lisans/Önlisans	337			3,7596		
	5-Lisansüstü	62			3,8226		

Tablo 18. (Devamı)

Öz Disiplin	1-İlkokul	143	0,041*	2,501	3,5758	Games-Howel	1>2
	2-Ortokul	61			3,3515		
	3-Lise	133			3,4545		
	4.Lisans/Önlisans	337			3,4458		
	5-Lisansüstü	62			3,5287		
Dışa Dönüklük	1-İlkokul	143	0,000*	16,050	3,2858	Games-Howel	5>1
	2-Ortokul	61			3,1373		5>2
	3-Lise	133			3,5282		4>3
	4.Lisans/Önlisans	337			3,5809		4>2
	5-Lisansüstü	62			3,6351		
Nevrotizm	1-İlkokul	143	0,000*	6,244	3,3444	Games-Howel	
	2-Ortokul	61			3,2029		
	3-Lise	133			3,3816		
	4.Lisans/Önlisans	337			3,4154		
	5-Lisansüstü	62			3,6129		

Yapılan ANOVA analizleri sonucunda Tablo 18’de yer alan bulgulara bakıldığında; Lisansüstü mezunlarının Uyumluluk ($M=3,8226$), Dışa Dönüklük ($M=3,6351$), Gelişime Açıklık ($M=3,7242$) ve Nevrotizm ($M=3,6129$) boyutlarında da diğer eğitim düzeyine sahip kişilerden daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu; ilkokul mezunlarının ise Öz Disiplin ($M=3,5758$) boyutunda en yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Ortalamalar arasındaki bu fark tüm kategorilerde (Gelişime Açıklık, Uyumluluk, Öz Disiplin, Dışa Dönüklük, Nevrotizm) istatistiksel açıdan anlamlıdır ($p<,05$).

Görüldüğü gibi eğitim düzeyi ile bütün kişilik özellikleri anlamlı bir ilişkisi vardır. Eğitim düzeyi ile uyumluluk değişkeni arasında ilişki incelendiğinde lisansüstü mezunlarının en yüksek puanı aldıkları görülmektedir. Bunları sırasıyla, lisans/önlisans ve lise mezunları takip etmektedir. En düşük ortalamalara ortaokul ve ilkokul mezunları sahiptir. Uyumluluk boyutunda yüksek puan alan kişiler, kibar, hoşgörülü, güven veren kişilerdir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında eğitim düzeyi yükseldikçe kişilerin daha anlayışlı, hoşgörülü, güven veren kişiler oldukları söylenebilir. Uyumluluk boyutunda en yüksek ortalamaya lisansüstü mezunlarının sahip olması akademik ortamın kazandırmış olduğu bu değerlere bağlanabilir.

Sessiz, içine kapanık özellikler taşıyan içedönüklerin aksine, dışadönüklük boyutu yüksek olan kişiler, pozitif, atılgan, enerjik ve sosyal özellikler taşır. Araştırma sonuçları incelendiğinde, dışadönüklük boyutunda en yüksek ortalamaya lisansüstü mezunlarının sahip olduğu görülmektedir. Bunları sırayla lisans, lise, ilkokul ve ortaokul mezunları takip etmektedir. Buradan hareketle eğitim düzeyi yükseldikçe bireylerin kendine güvenleri artmakta, toplum içinde daha rahat bir görünüm sergilemekte ve daha çok sosyalleştikleri söylenebilir.

Diğer bir değişken olan nevrotizm boyutu ile eğitim düzeyi ilişkisi incelendiğinde, en yüksek nevrotik eğilimlere lisansüstü mezunlarının sahip olduğu görülmektedir. Bunlara lisans, lise, ilkokul ve ortaokul mezunu takip etmektedir. Buradan hareketle akademik yaşamın mükemmeliyetçi tavırları artırdığı ve nevrozlara yol açarak çatışma ve gerginliği körüklediği söylenebilir.

Kişiliğin gelişime açıklık boyutunda en yüksek puanı yine lisansüstü mezunları almıştır. Eğitim seviyesi düştükçe bu oranında düştüğü görülmektedir. Eğitim düzeyi en yüksek ortalamaya sahip bu bireylerin sanat ve doğa ile ilgilenen, entelektüel merakı olan, farklılıklardan hoşlanan yapıya sahip oldukları görülmektedir. Ayrıca akademik hayatın bir getirisi olan yeni ve farklı şeyler yapmaya açık, araştırmayı seven, farklı perspektiflerden bakabilme özellikleri bu bireylerin gelişime açıklık oranını yükseltmektedir.

Son olarak öz disiplin boyutunda en yüksek ortalamaya ilkokul mezunlarının sahip olduğu görülmektedir. Sorumluluk ve başarıma isteği olarak adlandırılan öz disiplin boyutundan ilkokul mezunlarının en yüksek puanı almasını, akademik olarak eğitime devam edememelerinin bir sonucu olarak hayata atılma, bir düzen kurmak için diğer gruplardan daha fazla başarıma isteği ile hareket ettiklerinin sebep olduğu düşünülebilir. İlkokul mezunlarından sonra en yüksek puanı lisansüstü mezunlarını alması ise akademik hayatın getirdiği sorumluluk bilinci, düzenli ve dikkatli çalışma ilkeleri ile açıklanabilir.

Kişilik özellikleri ve eğitim düzeyi ilişkisi üzerine araştırma yapan Mehmedoğlu (2004), yüksekokul mezunları hariç, bugün grupların en yüksek puan aldığı özelliği başatlık olarak tespit etmiştir. Merdan (2013) yaptığı araştırmada, kişilerin eğitim düzeyi yükseldikçe özerklik ve yeteneklerini kullanmada farklılık olduğu ve lisans

eğitimine devam edenlerin her iki boyutta da en yüksek puanı aldığı gözlemlenmiştir. Gürses (2017) eğitim düzeyi ile kişilik özellikleri yansıtan tüm değişkenler arasında anlamlı ilişki tespit etmiş, lisansüstü mezunlarının diğer gruplara göre daha yüksek nevrotik eğilimlere sahip olduğunu bulgulamıştır. Kızılgeçit ve Vural (2017) Güneysu’da yaptığı araştırmasında eğitim düzeyi ile öz disiplin ve dışa dönüklük arasında anlamlı farklılık tespit edemezken, gelişime açıklık, uyumluluk ve nevrotizm boyutlarında anlamlı ilişkiye rastlanmıştır.

Araştırma sonuçlarına göre, “*Eğitim düzeyi lisans ve yüksek lisans seviyesinde olanlar Dışa Dönüklük ve Gelişime Açıklık boyutlarında; ilkokul olanlar Uyumluluk boyutunda; lise olanlar ise Öz Disiplin boyutunda daha yüksek ortalamalara sahiptir*” şeklindeki hipotezimiz doğrulanmamıştır.

3.3. DİNDARLIK VE KİŞİLİK BOYUTLARINA İLİŞKİN BULGULAR

Bu başlık altında dindarlık ile kişilik alt boyutlarının ilişkisine yönelik bulgulara yer verilecektir.

Tablo 19. Kişilik Boyutları İle Dindarlık Arasındaki Korelasyonlar

		İnanç-Etki	İbadet-Bilgi	Gelişime Açıklık	Uyumluluk	Öz Disiplin	Dışa Dönüklük	Nevrotizm	Kişilik	Dindarlık
İnanç-Etki	Pearson Correlation	1	,419**	,120**	,143**	,252**	0,011	,190**	,175**	,825**
	Sig. (2-tailed)		0	0,001	0	0	0,766	0	0	0
	N		736	736	736	736	736	736	736	736
İbadet-Bilgi	Pearson Correlation		1	,132**	,205**	,270**	,100**	,178**	,215**	,859**
	Sig. (2-tailed)			0	0	0	0,006	0	0	0
	N			736	736	736	736	736	736	736
Gelişime Açıklık	Pearson Correlation			1	,617**	,653**	,690**	,656**	,891**	,150**
	Sig. (2-tailed)				0	0	0	0	0	0
	N				736	736	736	736	736	736
Uyumluluk	Pearson Correlation				1	,589**	,539**	,520**	,789**	,208**
	Sig. (2-tailed)					0	0	0	0	0
	N					736	736	736	736	736

Tablo 19. (Devamı)

Öz Disiplin	Pearson Correlation	1	,529**	,565**	,823**	,310**
	Sig. (2-tailed)		0	0	0	0
	N		736	736	736	736
Dışa Dönüklük	Pearson Correlation	1	,539**	,804**		0,069
	Sig. (2-tailed)			0	0	0,063
	N		736	736	736	
Nevrotizm	Pearson Correlation			1	,788**	,218**
	Sig. (2-tailed)				0	0
	N				736	736
Kişilik	Pearson Correlation				1	,233**
	Sig. (2-tailed)					0
	N					736
Dindarlık	Pearson Correlation					1
	Sig. (2-tailed)					
	N					

Yapılan analiz sonuçlarına göre dindarlık ile kişiliğin Gelişime Açıklık, Uyumluluk, Öz disiplin ve Nevrotizm boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür ($p < ,05$). Dindarlık ile kişiliğin Dışa Dönüklük boyutu arasında ise anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p > ,05$). Dindarlığın alt boyutları ile kişiliğin alt boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde; dindarlığın İnanç-Etki boyutu ile kişiliğin Gelişime Açıklık, Uyumluluk, Öz Disiplin ve Nevrotizm boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir ($p < ,05$). İnanç etki boyutu ile Dışa dönüklük boyutu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir ($p > ,05$). Dindarlığın İbadet-Bilgi boyutu ile kişiliğin tüm boyutları (Gelişime Açıklık, Uyumluluk, Öz Disiplin, Dışa Dönüklük ve Nevrotizm) arasında ise anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir ($p < ,05$).

Kişilik, teorik kısımda bahsedildiği üzere, doğumla başlayıp yaşam boyunca gelişimi devam eden, kalıtsal özellikleri de bünyesinde taşıyan bir olgudur. Din de kişilik gibi kişinin hayatı boyunca gelişip değişen bir olgudur. İlk olarak aileyle öğrenilen dini bilgiler kişinin gelişimi süresince bireysel varlığının her aşamasını etkiler. İşte bu etki kişiliğin şekillenmesinde de ortaya çıkar. Kişinin benimsediği dini değerler dini kişiliğin oluşmasını sağlar.

Dindarlık ve gelişime açıklık arasındaki ilişkiler ele alındığında dindarlık ile gelişime açıklık arasında anlamlı ve pozitif ilişkinin varlığı görülmektedir. Dindarlığın inanç-etki ve ibadet-bilgi boyutlarının her ikisinde de gelişime açıklık boyutu ile anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır.

Taylor (1999) yaptığı çalışmada, gelişime açıklık ile kadınların dindarlık durumu arasında az da olsa bir ilişkinin olduğunu, erkeklerde ise ilişki tespit edilemediğini bildirmektedir (Turan, 2017: 177). Turan (2017: 176) araştırmasında deneyime açıklık ile dindarlığın bilgi/ibadet ve sosyal/etki boyutları arasında pozitif bir ilişki tespit etmiştir. Işık (2017) ve Emmons ve Paloutzian (2003) yaptıkları çalışmalarda gelişime açıklık ile dindarlık arasında anlamlı ilişki tespit etmişlerdir. Şentepe ve Güven (2017: 40) ise yaptığı çalışmada deneyime açıklık ile dinin alt boyutları arasında ilişki tespit edememiştir.

Dindarlığın inanç-etki ve ibadet-bilgi boyutları ile kişiliğin gelişime açıklık boyutu arasında anlamlı bir ilişki olmasını şu şekilde açıklayabiliriz. İslam, ibadet ve ritüelleri cemaatle yapma anlayışına sahip bir dindir. İnancı gereği toplu yapılan ibadetlerde bulunan kişi, sosyal bir hayat tarzına sahip olur. Sosyal ortamlarda bulunmak, deneyimlerini diğer insanlarla paylaşmak, kişinin ilgilerinin, fikirlerinin ve duygularının çeşitlenmesine fırsat tanır. İbadet-bilgi boyutu ise, gelişime açıklık özelliklerinden yeni ve farklı şeyler öğrenmeye ve entelektüel merak sahibi olma özellikleri ile örtüşmektedir.

Dindarlık ve dışa dönüklük arasında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. Dindarlığın inanç-etki boyutu ile dışa dönüklük arasında anlamlı bir ilişki bulgulanamazken, ibadet-bilgi boyutu ile anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir.

Turan (2017: 169) dindarlığın inanç boyutu ile dışa dönüklük arasında negatif bir ilişki tespit etmiştir. Şentepe ve Güven (2017: 40) araştırmasında dışa dönüklük boyutu, dindarlık ve inanç-etki ile düşük bir pozitif ilişkiye sahipken, dindarlığın ibadet- bilgi boyutu arasında ilişki tespit edilememiştir. Taylor (1999) Eysenck Modeline göre yaptığı araştırmasında dışa dönüklüğün dindarlık üzerinde bir etkiye sahip olmadığı ve negatif bir ilişki olduğunu bulgulanmıştır. Görüldüğü üzere, yapılan araştırmalar

sonucunda bazı araştırmalarda değişkenler arasında ilişki tespit edilemezken, bazı çalışmalarda ise pozitif ve anlamlı ilişki tespit edilmiştir.

Dışa dönüklük boyutu ile dindarlık ve inanç-etki boyutu arasında bir ilişki tespit edilemezken, ibadet-bilgi boyutunda anlamlı ve pozitif ilişki olmasını şu şekilde açıklayabiliriz. Dışa dönük kişiler, iyimser, sıcakkanlı, sosyal kişilik özelliklerini taşırlar. Cemaat ile ibadet etme geleneği olan İşlam dininde, inanç sistemine dair bilgi düzeyi yüksek, toplu ibadetlere katılan kişinin sosyalleşmesi, din kardeşine karşı iyimser ve sıcakkanlı olması beklenen bir durumdur.

Dindarlık ve öz disiplin boyutu arasındaki ilişkiye bakıldığında, anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Dindarlığın inanç-etkili ve ibadet-bilgi boyutlarının her ikisinde de anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir.

Hem Türkiye hem de yurtdışında yapılan benzer araştırmalarda, dindarlık ile öz disiplin boyutu arasında yüksek bir ilişkinin olduğu görülür. Uysal (2006) dindarlığın tecrübe ve ibadet boyutları ile öz disiplin boyutu arasında ilişki tespit etmiştir. Kötehne (1999) niversite öğrencileri ile yaptığı araştırmada öz disiplin boyutu ile içsel dindarlık arasında pozitif ilişki bulgulanmıştır. Saraoglou (2000) Belçika'da yaptığı araştırmada öz disiplin boyutu ile erkeklerin dindarlık puanları arasında pozitif ilişki tespit ettiğini ifade etmiştir. Yine Saraoglou tarafından yapılan diğer bir çalışmada, 1992 yılından beri dindarlık ve kişilik konusunda yapılan sekiz araştırmadan yedisinde dindarlığın öz disiplin boyutu ile ilişkisi olduğunu tespit etmiştir (Saraoglou, 2002: 22).

Dini inanca sahip ve bunu içselleştirmiş birey, başta kendine, tabiata ve yaşadığı topluma karşı bazı sorumluluklar taşıdığının farkında olur. Dindarlığın inanç-etki boyutu kişiye inancının gereğini yapma ve İşlami çevresindeki insanlara anlatma sorumluluğu yükler. İbadet-bilgi boyutu ise inandığı değerlerin bir gereği olan ibadetleri yerine getirmek için yeterli bilgi düzeyine sahip olunması gerektiğini ve bu sorumluluklar için yapılması gerekenleri bilir. Bu sebeple geçmişte yapılan araştırmalar gibi bizim araştırma sonuçlarımız da dini öğretiler ile uyumaktadır.

Nevrotizm ve dindarlığa dair ilişkiler incelendiğinde anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu görülmektedir. Dindarlığın inanç-etki ve ibadet-bilgi boyutlarının her ikisinde de anlamlı ve pozitif ilişki bulgulanmıştır.

Uysal (2006: 23) araştırmasında dindarlığın inanç boyutu ile nevrozizm boyutu arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit etmiştir. Kötehne (1999: 56) nörotizm boyutu ile içsel dindarlık arasında ilişkinin pozitif olduğunu ifade etmiştir Turan (2017) araştırmasında dindarlığın sosyal etki alt göstergesi ile nörotizm arasında pozitif ilişki tespit ederken, dindarlığın inanç boyutu ile negatif ilişkisi olduğunu bulgulamıştır. Işık (2018: 132) ve Kızılgeçit ve Vural (2017: 281) dindarlık ile nevrozizm arasında anlamlı ilişki tespit ederken, Şentepe ve Güven (2017,40) dindarlığın inanç-etki ve ibadet-bilgi boyutları ile nevrozizm boyutu arasında negatif ilişki tespit etmiştir.

Nevrozizm ile dindarlık arasında pozitif ilişki beklenmiyorken sonuçların anlamlı olmasını şu şekilde açıklayabiliriz. Cemaatle yapılan ibadetlere katılan birey, dini sohbetlerin içerisinde bulunur. Dini sohbetler kişiye ölümü, ahireti hatırlatırken, Allah'ın büyüklüğü karşısında kişinin acziyetini ortaya koyar. Ayrıca dini konular hakkında bilgi edindikçe kişi daima eksikleri ve hataları olabileceğini idrak eder. Cenaze töreninde bulunan birey, dünyanın değersizliği ve kendi acziyetini hisseder. Bu hislerle yaşayan bireyin nevrozik eğilimlerinin artması ve dini kaygılar duyması normaldir.

Dindarlık ve uyumluluk arasındaki ilişkiye bakıldığında genel dindarlık ve dindarlığın alt boyutları olan inanç-etki ve ibadet-bilgi boyutları arasında anlamlı ve pozitif ilişki olduğu görülmektedir. Kötehne (1999: 55) uyumluluk boyutu ile dindarlık arasında pozitif yönde anlamlı ilişki tespit etmiştir. Turan (2017: 177-178) uyumluluk boyutu ile inanç boyutu arasında negatif ilişki tespit ederken, sosyal etki boyutunda pozitif ilişki bulgulamıştır. Kızılgeçit ve Vural (2017: 281) ise Uyumluluk boyutu ile dindarlığın inanç etki boyutu arasında pozitif ilişki tespit etmiştir.

Uyumluluk özelliğinin taşıyan bireyler saygı, düşüncelilik, yardım etme gibi özellikler taşır. İslam dininin temel öğretileri de mensubu olan kişilerin bu özelliklere sahip olmasını teşvik eder. Toplu ibadetlere önem verip sosyal tarafı ağır basan İslam dinine mensup kişilerin uyumlu bireyler olması dinin öğretileri ve beklentileriyle örtüşmektedir. Özellikle cami ve etrafında oluşan sosyal gruplara dahil olabilme, saygınlık ve çevre kazanabilme, yüksek güven ortamı oluşturmak için bireyler diğerleriyle uyumlu olma çabası gösterebilirler.

Tüm bu sonuçlar incelendiğinde, “*Genel Dindarlık ve İbadet-Bilgi boyutları ile Gelişime Açıklık, Öz Disiplin ve Dışa Dönüklük boyutları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. Genel dindarlık ile kişiliğin Gelişime Açıklık, Uyumluluk, Öz Disiplin boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır. Dindarlığın İnanç-Etki boyutu ile kişiliğin Öz Disiplin ve Uyumluluk boyutları arasında; dindarlığın İbadet-Bilgi boyutu ile kişiliğin Gelişime Açıklık, Dışa Dönüklük, Öz Disiplin boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır.*” şeklindeki hipotezlerimizin kısmen doğrulandığı görülmektedir.

SONUÇ

Bu araştırmada kişilik özellikleri ve dindarlık arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca katılımcıların demografik özelliklerine göre dindarlık ve kişilik özellikleri arasında anlamlı farklılık olup olmadığı da araştırılmıştır. Araştırmanın örneklemini Erzurum'da doğup yaşamının büyük çoğunluğunu Erzurum'da geçirmiş olan 379 kadın (%51,5) ve 357 erkek (% 48,5) olmak üzere toplam 736 kişi oluşturmuştur. Genç yaş grubuna ait katılımcı sayısının 262 (%35,6), yetişkin yaş grubunun 297(%40,4), yaşlı grubunun ise 177 (%24) olduğu görülmüştür. Örneklemin medeni durumuna bakıldığında 355 (%48,2)'inin bekâr, 319 (%43,3)'unun evli, 62 (%8,4)'sinin ise boşanmış-dul olduğu görülmüştür. Katılımcıların 91 (%12,4)'i düşük, 362 (%49,2)'si orta, 222 (%30,2)'si iyi, geriye kalan 61 (%8,3)'i ise çok iyi olduğunu belirtmiştir. Son olarak katılımcıların 143 (%19,4)'ü ilkokul, 61 (%8,3)'i ortaokul, 133 (%18,1)'ü lise, 337 (%45,8)'si lisans, 62 (%8,4)'si ise lisansüstü mezuniyet derecesine sahiptir.

Araştırmanın bulgularına dair sonuçlar şu şekildedir: Dindarlık ve dindarlığın alt boyutları olan İnanç-Etki ve İbadet-Bilgi boyutlarının demografik özelliklerle olan ilişkisine dair bulgular incelendiğinde kadınların tüm kategorilerde erkeklerden daha yüksek puanlara sahip olduğu görülmüştür. Kadınlar ve erkekler arasındaki bu fark, Genel Dindarlık, İnanç-Etki ve İbadet-Bilgi kategorilerinin tümünde istatistiksel açıdan anlamlıdır. Katılımcıların yaş gruplarına göre Dindarlık ortalamalarına bakıldığında sonuçlar, Genel dindarlık, İnanç-Etki ve İbadet-Bilgi kategorilerinin tümü istatistiksel açıdan anlamlıdır. Bu bulgulara göre yaşlıların genç ve yetişkinlere göre daha yüksek dindarlık ortalamasına sahip olduğu tespit edilmiştir. Araştırmaya katılanların medeni durumlarına göre dindarlık ortalamalarına bakıldığında boşanmış ve dulların Genel Dindarlık, İnanç-Etki ve İbadet-Bilgi kategorilerinde evli ve bekarlara oranla daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir. Ortalamalar arasındaki bu farklılık tüm kategorilerde (Genel Dindarlık, İnanç-Etki, İbadet-Bilgi) istatistiksel açıdan anlamlıdır. Gelir durumuna göre dindarlık ortalamaları incelendiğinde, gelir durumu çok iyi olanların, tüm kategorilerde (Genel Dindarlık, İbadet-Bilgi, İnanç-Etki) en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Ancak ortalamalar arasındaki bu fark, Genel Dindarlık ve İnanç-Etki kategorilerinde istatistiksel açıdan anlamlıdır; İbadet-Bilgi boyutunda ise anlamlı bir ilişki ve etkileşim tespit edilememiştir. Son olarak farklı

mezuniyet dereceleri ve dindarlık kategorileri arasındaki ilişkilere bakıldığında, ilkökul mezunlarının, tüm kategorilerde (Genel Dindarlık, İbadet-Bilgi, İnanç-Etki) en yüksek ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Ortalamalar arasındaki bu farklılık tüm kategorilerde (Genel Dindarlık, İnanç-Etki, İbadet-Bilgi) istatistiksel açıdan anlamlıdır.

Kişilik ve demografik özelliklere ilişkin bulgular incelendiğinde erkekler Gelişime Açıklık, Uyumluluk, Öz Disiplin, Dışadönüklük ve Nevrotizm boyutlarının tümünde kadınlardan daha yüksek ortalamaya sahiptir. Öte yandan yetişkinlerin Gelişime Açıklık, Uyumluluk, Dışa Dönüklük ve Nevrotizm boyutlarında diğer yaş gruplarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu; yaşlıların ise Öz Disiplin boyutunda diğer yaş gruplarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Medeni durum ile kişilik arasındaki ilişki incelendiğinde ise bekarların Gelişime Açıklık, Dışa Dönüklük boyutlarında diğer gruplarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu; evlilerin Uyumluluk ve Nevrotizm boyutlarında diğer gruplarından daha yüksek puan aldığı; boşanmış ve dulların ise Öz Disiplin boyutunda diğer gruplarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu; gelir durumu orta olanların Öz disiplin, Nevrotizm boyutlarında diğer gruplarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu; gelir durumu iyi olanların Gelişime Açıklık, Dışa Dönüklük ve Nevrotizm) boyutlarında diğer gruplarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu; gelir durumu orta olanların Uyumluluk boyutunda diğer gruplarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu; gelir durumu çok iyi olanların Öz Disiplin boyutunda diğer gruplarından daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu; lisansüstü mezunlarının Uyumluluk, Dışa Dönüklük, Gelişime Açıklık ve Nevrotizm boyutlarında da diğer eğitim düzeyine sahip kişilerden daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu; ilkökul mezunlarının ise Öz Disiplin boyutunda en yüksek ortalamaya sahip olduğu tespit edilmiştir.

Dindarlık ile kişilik alt boyutlarının ilişkisine yönelik bulgulara göre Gelişime Açıklık, Uyumluluk, Öz Disiplin ve Nevrotizm boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki vardır. Dindarlık ile kişiliğin Dışa Dönüklük boyutu arasında ise anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir.

Dindarlığın alt boyutları ile kişiliğin alt boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde; dindarlığın İnanç-Etki boyutu ile kişiliğin Gelişime Açıklık, Öz Disiplin, Uyumluluk ve

Nevrotizm boyutları arasında anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmektedir. İnanç etki boyutu ile Dışa Dönüklük boyutu arasında anlamlı bir ilişki tespit edilememiştir. Dindarlığın İbadet-Bilgi boyutu ile kişiliğin tüm boyutları (Gelişime Açıklık, Öz Disiplin, Uyumluluk, Dışa Dönüklük ve Nevrotizm) arasında ise anlamlı ve pozitif yönde bir ilişki olduğu görülmüştür.

Bu konuda yapılacak olan her çalışma, dindarlık ve kişilik arasındaki ilişki ve etkileşimin anlaşılmasına biraz daha olanak sağlayacaktır.

Bu araştırmalarda kullanılan anketler çok kısa zaman alsa da toplumumuz, fazla maddeli anketleri doldurmaktan kaçındığından mümkün oldukça ölçek maddelerinin azaltılması faydalı olacaktır.

Bu araştırmada “Dindarlık Ölçeği” ve Beş Faktör Kişilik Ölçeği” kullanılmıştır. Farklı ölçekler ve ölçme araçları kullanılarak dindarlık ve kişilik boyutlarıyla alakalı araştırmalar yapılmalıdır.

Bu konunun farklı evren ve örneklemeler üzerinde belli aralıklarla yapılması, dindarlık ve kişilik ilişki ve etkileşimini anlamak üzere farklı perspektiflerin ortaya çıkmasına ve konunun nabzının tutulmasına olanak sağlayacaktır.

Bu araştırmanın, dindarlık ve kişilik ilişkisini konu alan ve benzer konulardaki araştırmaların bilgi birikiminin ufak bir parçası olacağını ve bilimsel çalışmalara katkı sunması temenni edilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, N. V., Yıldırım, İ., ve Ergene, T. (1996). “Bireylerin Dindarlık Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi”. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(12), 45-56.
- Adak Özdemir, A. ve Budak, K. S. (2019). “Mizaç ve Öz-Düzenlemenin Çocukların Oyun Davranışını Yordamadaki Rolü. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45, 78-98. [https://doi: 10.9779/PUJE.2018.223](https://doi.org/10.9779/PUJE.2018.223).
- Akdoğan, A. (2002). *Geleneksel Toplumdan Modern Topluma Geçişte Dinî Hayat: Rize İl Merkezi Örneği*. (Vol. 18). İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Akdoğan, A. (2004). *Sosyal Değişme ve Din: Trabzon İl Merkezi Örneği*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Akif, A. K. T. O. (2011). “Kişilik Oluşumunda Dinin Rolü”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2), 191-217.
- Aktu, Y. (2016). “Levinson’un Kuramında İlk Yetişkinlik Döneminin Yaşam Yapısı”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 8(2), 162-177.
- Altunay, A., & Öz, F. (2006). “Hemşirelik Yüksekokulu Öğrencilerinin Benlik Kavramı”. *Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 131, 46-59.
- Angın, Y. (2020). Obsesif Kompulsif Bozukluk Tanılı Hastalarda Dini Yönelim ve Tanrı Algısının İncelenmesi: Bir Karma Yöntem Araştırması. (Yayımlanmış Doktora Tezi), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Apaydın, H. (2001). *Kişilik Özelliklerinin Dini Tutum ve Davranışlara Etkisi*. (Yayımlanmış Doktora Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Armaner, N. (1976). “Şahsiyet Terbiyesinde Dini Kültürün Rolü”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(1), 143-149.
- Arslan, M. (2004). *Türk Popüler Dindarlığı: Çorum Örneği*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Aslan, E. (1992). “Benlik Kavramı ve Bireyin Yaşamındaki Etkileri”. *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 4(4), 7-14

- Aydın, M. S. (2012). *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Aygün, A. (2000). *Kişilik Psikolojisi ve Dindarlık* (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayten, A. (2004). *Kendini gerçekleştirme ve dindarlık ilişkisi*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayten, A. (2009). *Prososyal Davranışlarda Dindarlık ve Empatinin Rolü*. (Yayımlanmış Doktora Tezi) İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ayten, A. ve Yıldız, R. (2016). “Dindarlık, Hayat Memnuniyeti İlişkisinde Dinî Başa Çıkmanın Rolü Nedir? Emekliler Üzerine Bir Araştırma”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 16(1), 281-308.
- Bayyığıt, M. (2001). *Gençlik ve Din, Üniversite Gençliği Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*. Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Bedir, F. (2020). “Bir Davranış ve Anlamlandırma Pusulası Olarak Rüyaya Dair İnanç ve Tutumların İncelenmesi”, Z. Sağır (Ed.), *Din Psikolojisi: Teori, Güncel Araştırmalar ve Yeni Eğilimler* (ss.303), İstanbul: Dem Yayınları.
- Bilgin, A. (2014). “Din, Dindar, Dindarlık: Özeleştiril Bir Değerlendirme”. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 75-84.
- Burger, J. M. (2006). *Kişilik* (İ. Deniz ve E. Sarioğlu, Çev.). İstanbul: Kaknüs Yayınları. (Çalışmanın orijinali 2004'te yayımlanmıştır).
- Ceylan, İ. (2019). “Kişilik Gelişimi Din İlişkisi”. *Din ve Bilim-Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), 50-72.
- Cirhinlioğlu, F. G., ve Ok, Ü. (2011). “Kadınlar mı Yoksa Erkekler mi Daha Dindar?”. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 3(1), 121-141.
- Cora, M. (2007). *Kur'ân'a Göre “hevâ* (Yayımlanmış Doktora Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Coşkun, A. (2005). *Sosyal Değişme ve Dini Normlar*. İstanbul: Dem Yayınları.

- Coşkun, H. ve Aslan, S. (2021). “Kişilik Özellikleri, Duygusal Dışavurum Ve Sosyal Onay İhtiyacı Kavramları Üzerine Bir Derleme”. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 60-77.
- Cufta, M. (2017). “Kişilik ve Din”. H. Apaydın (Ed.). *Din Psikolojisi* içinde.İstanbul: Lisans Yayınları
- Cüceloğlu, D. (2000). *Savaşçı*. İstanbul: Sistem Yayınları
- Çelik, C. (2002). *Şehirleşme ve Din*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Çoklar, I. ve Dönmez, A. (2014). *Kişilik Özellikleri ile Bağışlama Eğilimi Arasındaki İlişkinin İntikam Güdüsü Ve Adalet Duyarlılık Temelinde İncelenmesi Rolü* (Yayımlanmış Doktora Tezi) Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Dal, Ö. G. V. ve Eroğlu, A. H. (2009). “Farklı Kişilik Özelliklerine Sahip Bireylerin Risk Algılarının Tüketici Davranışı Açısından İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 361-385.
- Dalmış, L. ve Özdoğan, Ö. (2009). *Dindarlık düzeyi ile dini pratiklerin ilişkisi (Ankara Örneği)*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Dâvûd, E. (2009). *Süleymân b. el-Eş ‘as. es-Sünen*. Thk. Nâsırüddin el-Elbânî. Riyad: Mektebetü'l-meârif, ts.
- Doğan, G. (2016) *Dindarlık ve Tasarruf İlişkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çorum: Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, T. (2012). “Beş Faktör Kişilik Özellikleri ve Öznel İyi Oluş”. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14(1), 56-64.
- Doğan, M., ve Karaca, F. “Cinsiyetin Dindarlık Üzerine Etkisi: Bir Meta Analiz Çalışması”. *Bilimname*, (45), 219-260.
- Draz, M. A. (1992). *Din ve Allah İnancı* (Çev.: B. Karlığa). İstanbul: Bir Yayıncılık.
- Ekşi, H. (2006). “Din Eğitimi, Gençlik ve Kişilik”. *Gençlik, Din ve Değerler Psikolojisi*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.

- Emmons, R., Paloutzian, R. ve Ayten, A. (2001). “Din Psikolojisi”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (21), 105-124.
- Erikson, E. H. (1984). “*İnsanın Sekiz Çağı*”, (B. Üstün ve V. Şar, Çev.) Ankara: Birey ve Toplum Yayıncılık
- Ferah, N. (2019). Boşanma Sürecindeki Bireylerde Dini Başa Çıkma Davranışlarının Analizi. (Yayımlanmış Doktora Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Glock, C. Y. (1982). “Birleşik Devletlerde Dinsel Bir Uyanış Var mı?”. *Toplum Bilimleri Sözlüğü*, 53-55.
- Günay, Ü. (1999). *Erzurum ve Köylerinde Dini Hayat*. İstanbul: Erzurum Kitaplığı.
- Gürses, İ. (2017). *Dindarlık ve Kişilik*. Bursa: Emin Yayınları.
- Güven, İ. & Güven, M. (2021). *Türkiye’de Din Psikolojisinin Son 20 Yılı*, İstanbul: Dem Yayınları.
- Horozcu, Ü. ve Güneş, A. (2020). “Son Dönem Yurt İçi Hakemli Dergilerde Yayımlanan Din Psikolojisi Çalışmalarının İncelenmesi: Bir Betimsel Analiz Çalışması” Y. Turan(Ed.), *Din Psikolojisinin Güncel Durum Analizi* (ss.334), Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Hökelekli, H. (1985). “Dini Kişiliğin Kuruluşunda İradenin Rolü”. *Diyanet Dergisi*, 19(2), 16-28.
- Hökelekli, H. (2010). “Şahsiyet”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (38), 297-298. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sahsiyet> (06.10.2021).
- Hökelekli, H. (2010). *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.
- Hökelekli, H. (2013). *Din Psikolojisi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İlgaz, A. (2015). *Depresyon ve Dindarlık İlişkisi: Kastamonu Örneği*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi .
- Işık, H. (2018). *Kişilik ve Dindarlık İlişkisi (Artvin İli Örneği)*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Rize: Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- İkbal, M. (1984). *İslam'da Dini Düşüncenin Yeniden Doğuşu*. (A. Asrar Çev.) İstanbul: Bir Yayıncılık.
- İnanç, B. Y, & Yerlikaya, E. E. (2017). *Kişilik Kuramları*. Ankara: Pegem Atıf İndeksi, 1-339.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1972). *Sosyal Değişmenin Psikolojik Boyutları İzmir Lise Öğrencileri Üzerinde Bir İnceleme*. Ankara: Sosyal Bilimler Derneği Yayını.
- Kağıtçıbaşı, Ç., & Cemalcılar, Z. (2014). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar: Sosyal Psikolojiye Giriş*. İstanbul: Evrim.
- Kalgı, M. E.(2021). *Dindarlık ve Kişilik*. Ankara: İksad Yayınları.
- Kapıkıran, N. A. (2004). “İdeal ve Gerçek Benlik Kavramı Ölçeğinin Güvenirliği”. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(16), 14-25.
- Kara, O. (2012). Kur’ân’a Göre İnsan Şahsiyetine Etki Eden Faktörler. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (SAUIFD)*, 14(25), 1-24.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm Psikolojisi*. İstanbul: Beyan Yayınları.
- Karaca, F. (2011). *Din Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset.
- Karaca, F. (2014). *Yabancılaşma ve Din*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Karaca, F. (2016). *Dini gelişim Psikolojisi*. Trabzon: Eser Ofset Matbaacılık.
- Karacoşkun, M. D. (2007). “İbnü’l-arabî’de İnsan Psikolojisine Yaklaşımlar ve Kişilik Çözümlemeleri”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 7(3), 71-108.
- Karakaya, S. (2008). *Dindarlık ve Kişilik Arasındaki İlişki, Allport ve Fromm’un Karşılaştırmalı Analizi*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Katipoğlu, B. (2012). “Din Psikolojisi Açısından Kişilik ve Karakter Analizi”. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5 (23), 341-348.
- Kayıklık, H. (2006). “Bireysel Dindarlığın Boyutları ve İnanç-Davranış Etkileşimi”. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 491-499.
- Kımtır, N. (2008). *Benlik Saygısı ve Dindarlık İlişkisi* (Yayımlanmış Doktora Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kızılgeçit, M. (2016). “Dindarlık Üzerine Meta-Analitik Bir Çalışma Doğu Karadeniz Örneği”. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(4), 1143-1163.
- Kızılgeçit, M. (2016). *Yalnızlık Umutsuzluk Ve Dindarlık Üzerine Psiko-Sosyal Bir Çalışma*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları.
- Kızılgeçit, M. (2017). *Din psikolojisinin 100’ü*. Ankara: Otto Yayınları.
- Kızılgeçit, M. (2017). *Din psikolojisinin 200’ü*. Ankara: Otto Yayınları.
- Kızılgeçit, M. ve Vural, E. (2017). “Kişilik ve Dindarlık İlişkisi: Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma (Güneysu Örneği)”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 371-375.
- Kirman, M. A. (2004). *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Koç, M. (2010). “Demografik Özellikler ile Dindarlık Arasındaki İlişki Yetişkinler Üzerine Ampirik Bir Araştırma”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19(2), 217-248.
- Konukçu, H. (2016). *Dindarlık ve Kaygı İlişkisi (Sinop E Tipi Kapalı Cezaevi Örneği)*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkmaz, S. (2020). “Cinsiyete Göre Dindarlık: Bir Meta-Analiz Çalışması”. *Bilimname*, (43), 437-460.
- Korlaelçi, M. (1993). “Din Kültür İlişkisi”. *Felsefe Dünyası*, , 8, 35-47.
- Köktaş, M. E. (1993). *Türkiye’de Dinî Hayat: İzmir Örneği*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Köse, A. (2012). *Freud ve Din*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Köse, A., ve Ayten, A. (2012). *Din Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kötehne, G. (1999). *Religious Orientation and Personality*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kula, M.N. (2001). *Kimlik ve Din*. İstanbul: Ayışığı Kitapları.
- Kurnaz, S.(2018). *İçe Dönük-Dışa Dönük Kişilik Yapısı Dindarlık*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kurt, A. (2009). “Dindarlığı Etkileyen Faktörler”. *Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, 18(2), 1-26.
- Kuzgun, Y. (1972). *Ana-Baba Tutumlarının Bireyin Kendini Gerçekleştirme Düzeyine Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kültür, Y. Z. (2006). *Ortaöğretim Kurumlarındaki Yöneticilerin Liderlik Stilleri ve Kişilik Özelliklerinin Karşılaştırılması*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimler Enstitüsü .
- Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality* (Harper and Row. Trans).New York, NY.
- Mehmedoğlu, A. U.(2004). *Kişilik ve Din*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Mengüşoğlu, T. (1988). *İnsan Felsefesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Merdan, E. (2013). “Beş Faktör Kişilik Kuramı İle İş Değerleri İlişkisinin İncelenmesi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma”. *Gümüşhane University Electronic Journal of the Institute of Social Science/Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 4(7), 140-159.
- Okumuş, E. (2006). “Gösterişçi Dindarlık”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 6(3), 17-35.
- Onay, A. (2004). *Dindarlık, Etkileşim ve Değişim*. İstanbul: Dem Yayınları
- Öner, N. (1986). *Milli Zihniyet ve Milli Birlik*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- Özbaydar, B. (1970). *Din ve Tanrı İnancının Gelişmesi Üzerine Bir Araştırma*. İstanbul: Baha Matbaası.
- Özdalga, E. (1989). “Din Din midir, Yoksa Başka Bir Şey midir?”. *İslamî Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 29-39.
- Özdemir, A. A. ve Budak, K. S. (2019). “Mizaç ve Öz-Düzenlemenin Çocukların Oyun Davranışını Yordamadaki Rolü”. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 45(45), 78-98.

- Özdemir, O., Özdemir, P. G., Kadak, M. T., ve Nasıroğlu, S. (2012). “Kişilik Gelişimi”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(4), 566-589.
- Özsoy, E. ve Yıldız, G. (2013). “Kişilik Kavramının Örgütler Açısından Önemi: Bir Literatür Taraması”. *İşletme Bilimi Dergisi*, 1(2), 1-12.
- Peker, H. (1986). “Olumlu Şahsiyet Özellikleri ve Din”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 100-105.
- Peker, H. (1990). “Suçlularda Dinî Davranışlar”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4(4), 93-124.
- Sambur, B. (2007). *İslâm'ın Aktüel Değeri*. Ankara: Katkı Yayınları.
- Sarıtaş, Ö. G. M. (1997). “Yönetimde Kişilik Faktörü”. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 12(12), 527-548.
- Saroglou, V. (2002). “Religion and the Five Factors of Personality: A Meta-Analytic Review”. *Personality and Individual Differences*, 32(1), 15-25.
- Saroglou, V. ve Uysal, V. (2000). “Gençlerin Dinleri ve Kişilikleri: Belçika'da Yapılan Yeni İncelemeler”. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (19), 123-144.
- Schmitt, D. P., Allik, J., McCrae, R. R., & Benet-Martínez, V. (2007). “The Geographic Distribution of Big Five Personality Traits: Patterns and Profiles of Human Self-Description Across 56 Nations”. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38(2), 173-212.
- Sezen, Y. (1993). *Türk Toplumunun Laiklik Anlayışı*. İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Somer, O. (1998). “Beş-Faktör Kişilik Model”. *Türk Psikoloji Yazıları*. 1 (2), 35–62.
- Somer, O., Korkmaz, M. ve Tatar, A. (2002). “Beş Faktör Kişilik Envanteri'nin Geliştirilmesi-I: Ölçek ve Alt Ölçeklerin Oluşturulması”. *Türk Psikoloji Dergisi*, 17(49), 21-33.
- Subaşı, N. (2004). *Gündelik Hayat ve Dinsellik*. İstanbul: İz Yayınları.
- Sudak, M. K. ve Zehir, C. (2013). “Kişilik Tipleri, Duygusal Zeka, İş Tatmini İlişkisi Üzerine Yapılan Bir Araştırma”. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(22), 141-165.

- Şahin, A. (1999). *İlahiyat, Tıp ve Mühendislik Okuyan Öğrencilerde Dini Hayatın Boyutları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Araştırma*, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şentepe, A. ve Güven, M. (2015). “Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma”. *Journal of Faculty of Theology, Sakarya University/Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(31), 27-44.
- Şerefli, İ. (2008). *30-40 Yaşlar Arası Kişilerde İnanç-Korku İlişkisi (Sakarya Örneği)*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tabachnick and Fidell. (2013) B.G. Tabachnick, L.S. Fidell Using Multivariate Statistics (sixth ed.)Pearson, Boston.
- Tanrıverdi, H. (2018). “Din-Kültür İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(3), 595-601.
- Taplamacıoğlu, M. (1962). “Yaşlara Göre Dini Yaşayışın Şiddet Ve Kesafeti Üzerinde Bir Anket Denemesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(1), 141-151.
- Tarhan, N. (2005). *Kadın Psikolojisi*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Tatlılıoğlu, K. (2014). “Üniversite Öğrencilerinin Beş Faktör Kişilik Kuramına Göre Kişilik Özellikleri Alt Boyutlarının Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi”. *Tarih Okulu Dergisi*, (17), 939-971.
- Taymur, İ. ve Türkçapar, M. H. (2012). “Kişilik: Tanımı, Sınıflaması ve Değerlendirmesi”. *Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar*, 4(2), 154-177.
- Tekin, M. (2006). “Dindarlık Bağlamında Amel-i Salih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım”. H. Hökelekli (Ed.), *Dindarlık Olgusu* içinde (ss.49-63). Bursa: Kurav Yayınları.
- Turan, Ş. (2017). “Güneysu Sempozyumu-I Güneysu’da Dini-Sosyal-Kültürel ve Sanatsal Hayat (20-22 Ekim 2017 Rize)”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(12), 371-375.

- Turan, Y. (2009). *Kişilik Özellikleri ve Dinsel Yönelimler Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmış Doktora Tezi), İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turan, Y. (2017). *Kişilik ve Dindarlık*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Turan, Y. (2020). “Kişilik ve Dindarlık Üzerine Bir Alan Araştırması” N. Gencer ve M. Cengil (Ed.), *Dindarlık, Kişilik ve Ruh Sağlığı* (ss.358), İstanbul: Çamlıca Yayınları.
- Tuzcuoğlu, N. (1995). “Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri”. *MÜ Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7, 275-285.
- Tümer, G. (1994). “Din”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9, 312-320.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uğurlu, B. ve Çelebi, N. (2014). “Resmi Liselerde Çalışan Öğretmenlerin Kişilik Özelliklerinin Demografik Değişkenlere Göre İncelenmesi”. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18), 537-569.
- Uysal, V. (1994). *Psiko-Sosyal Açından Oruç*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Uysal, V. (1995). “İslami Dindarlık Ölçeği Üzerine Bir Pilot Çalışma”. *İslami Araştırmalar*, 8(3-4), 263-271.
- Uysal, V. (1996). *Din Psikolojisi Açısından Dini Tutum Davranış ve Şahsiyet Özellikleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Uysal, V. (2006). *Türkiye’de Dindarlık ve Kadın*. İstanbul: Dem Yayınları.
- Vergote, A. (1999). *Din, İnanç ve İnançsızlık* (V. Uysal, Çev.). İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.
- Yapıcı, A. (2006). “Yeni Bir Dindarlık Ölçeği ve Üniversiteli Gençlerin Dinin Etkisini Hissetme Düzeyi: Çukurova Üniversitesi Örneği”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 6(1), 66-116.
- Yapıcı, A. (2012). “Modernleşme-Sekülerleşme Sürecinde Türk Gençliğinde Dinî Hayat: Meta-Analitik Bir Değerlendirme”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (ÇÜİFD)*, 12(2), 1-40.

- Yavuz, K. (1977). “Ziya Gökalp'in Dini Tutumu ve Din Anlayışı”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 0 (2), 211-222.
- Yazgan İnanç, B. ve Yerlikaya, E. E. (2008). *Kişilik Kuramları*. Ankara: Pegem Akademi.
- Yeşilyaprak, B. (1993). “Kişilik Gelişiminde Ailesel Faktörlerin Etkisine İlişkin Bir Araştırma”. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 3(3), 3-16
- Yıldız, M. (2006). “Benlik-Kavramı ve Benliğin Gelişiminde Dinin Rolü”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (23), 87-127.
- Yıldız, M. (2006). *Ölüm Kaygısı ve Dindarlık*. İzmir: İzmir İlâhiyat Vakfı Yayınları.
- Yılmaz, H. (2002). “Türk Müslümanlığı, Dindarlık ve Modernlik”. *İslamiyat Dergisi*, 5(4), 57-66.
- Yüce, F. (2009). *Gençlerde Dindarlık ve Kişilik Özellikleri*. (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EKLER

EK 1. Anket Formu

Saygıdeğer Katılımcı,

Bu anket formu, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Din Psikolojisi Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Nida YAĞIZ tarafından tez yazımında kullanılacaktır. Araştırmanın bilimselliği ve doğru sonuçlara ulaşmak adına bu formun, ERZURUMLU olup yaşamının büyük çoğunluğunu ERZURUM'da geçirmiş kişilerce doldurulması gerekmektedir. Soruları cevaplandırma hususunda göstereceğiniz gayret ve samimiyet araştırma sonuçlarının sağlıklı olması için son derece önemlidir. Dolayısıyla bütün soruları dikkatle okuyarak seçeneklerden görüşlerinizi en iyi yansıtan ifadeyi işaretleyiniz. Anket sorularına vereceğiniz cevaplar tamamen bilimsel bir amaç için kullanılacaktır. bktssnida@gmail.com adresinden araştırmacıya ulaşabilirsiniz. Katılımınız ve araştırmaya katkınız için teşekkür ederiz.

KİŞİSEL BİLGİ FORMU

- 1) Cinsiyetiniz: ☐ Bay ☐ Bayan
- 2) Yaşınız: (Lütfen yazınız)
- 3) Medeni durumunuz: ☐ Bekâr ☐ Evli ☐ Boşanmış ☐ Dul
- 4) Ailenizin yıllık gelir durumu:
- ☐ Çok düşük ☐ Düşük ☐ Orta ☐ İyi ☐ Çok iyi
- 5) Eğitim durumunuz:
- ☐ İlkokul ☐ Ortaokul ☐ Lise ve dengi ☐ Y.okul / Üniversite ☐ Y. lisans / Doktora

DİNDARLIK ÖLÇEĞİ

1) Dini inançlarım muhtaçlara yardım etmemde etkilidir.

- (a) Her zaman zaman (b) Çoğu zaman (c) Bazen (d) Nadiren (e) Hiçbir

2) İbadet ederken kendimi Allah’a yakın hissedirim.

- (a) Her zaman (b) Çoğu zaman (c) Bazen (d) Nadiren (e) Hiçbir zaman

3) Din, hayatın anlamını kavrama ve hayatta karşılaşılan sorulara cevap bulmada yardımcıdır.

- (a) Tamamen katılıyorum (b) Katılıyorum (c) Kararsızım (d) Katılmıyorum (e) Hiç katılmıyorum

4) Sosyal problemlerle (ailevi problemler, geçim sıkıntısı vb) ilgili çözüm yolları ararken dini inançlarınızın rolü olur mu?

- (a) Her zaman (b) Çoğu zaman (c) Bazen (d) Nadiren (e) Hiçbir zaman

5) Kur’an-ı Kerim’i, Arapçasından veya Türkçe mealinden ne sıklıkta okursunuz?

- (a) Her gün bir miktar okurum
(b) Çoğu zaman okurum
(c) Bazen okurum
(d) Nadiren okurum
(e) Hiç okumam

6) Beş vakit namaz kılmayla ilgili davranışınız aşağıdakilerden hangisine uygundur?

- (a) Her zaman (b) Çoğu zaman (c) Bazen (d) Nadiren (e) Hiçbir zaman

7) Sağlığınız elverdiği sürece Ramazan oruçlarını tutar mısınız?

- (a) Her zaman (b) Çoğu zaman (c) Bazen (d) Nadiren (e) Hiçbir zaman

8) İbadetlerinizi gereği gibi yerine getirebilmek için sahip olduğunuz bilgi düzeyini buluyorsunuz?

- (a) Çok İyi (b) İyi (c) Orta (d) Zayıf (e) Hiçbir bilgim yok

9) Dini inançlarım gereği doğru söylemeye gayret ediyorum.

(a) Her zaman **(b)** Çoğu zaman **(c)** Bazen **(d)** Nadiren **(e)** Hiçbir zaman

10) Dini inançlarım gereği komşularıma iyi davranıyorum.

(a) Her zaman **(b)** Çoğu zaman **(c)** Bazen **(d)** Nadiren **(e)** Hiçbir zaman

EK 2. Etik Kurul Onay Belgesi

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ**
Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurul Başkanlığı

Sayı : 88656144-000.E.2100042025

Konu: Etik Kurul Onay Belgesi

ETİK KURUL KARAR FORMU

KARAR BİLGİLERİ	Oturum Sayısı : 2 Karar No : 16	Toplantı Tarihi: 11.02.2021
	Aşağıda bilgileri verilen proje ile ilgili çalışmanın, etik ilkeler açısından değerlendirilmesi isteği ile ilgili husus görüşüldü. Yapılan görüşmelerden sonra; söz konusu projeye alakalı yapılacak çalışma için, araştırmanın gerekçe, amaç, yaklaşım ve yöntemleri dikkate alınarak konuyla ilgili çalışmanın gerçekleştirilmesinde <u>etik ve bilimsel yönden sakınca bulunmadığına</u>, Etik Kurulu oy birliği ile karar vermiştir.	
PROJE - TEZ BİLGİLERİ	Proje -Tez Danışmanı : Doç.Dr.Muhammed KIZILGEÇİT Proje- Tez Yürütücüsü : Yüksek lisans öğrencisi Nida YAĞIZ Proje -Tez Konusu <i>"Kişilik Özellikleri ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma(Erzurum Örneği) "</i>	
	SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURULU	
	Unvanı/Adı Soyadı	Görevi
	<i>Prof.Dr. Sait UYLAŞ</i>	<i>Etik Kurul Başkanı</i>
	<i>Prof.Dr. Mehmet TAKKAÇ</i>	<i>Etik Kurul Başkan V.</i>
	<i>Prof.Dr. Naci İSPİR</i>	<i>Etik Kurul Üyesi</i>
	<i>Prof.Dr. Gökalg Nuri SELÇUK</i>	<i>Etik Kurul Üyesi</i>
	<i>Prof.Dr. Reşat KARCIOĞLU</i>	<i>Etik Kurul Üyesi</i>
	<i>Prof.Dr. Sinan ÖGE</i>	<i>Etik Kurul Üyesi</i>
	<i>Prof.Dr. Veyis DEĞİRMENÇAY</i>	<i>Etik Kurul Üyesi</i>
		İmza
		<i>(İzini)</i>
		<i>(e-imza)</i>
		<i>(e-imza)</i>
		<i>(e-imza)</i>
		<i>(İzini)</i>
		<i>(e-imza)</i>
		<i>(e-imza)</i>

Bu belge, 5070 sayılı Elektronik İmza Kanununun 5. maddesi gereğince güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.
<https://ubys.atauni.edu.tr/ERMS/Record/Confirmation/Confirmation?code=7A854E452AF>

EK 3. Dindarlık Ölçeği Kullanım İzni

Nida Yağız <bktssnida@gmail.com>

Dindarlık Ölçeği izni

2 ileti

Nida Yağız <bktssnida@gmail.com>
Alıcı: <aliayten@marmara.edu.tr>

14 Ara 2020 Pzt 19:01

Ali hocam, merhaba

Atatürk Üniversitesi Din Psikolojisi alanında yüksek lisans yapıyorum. Yüksek lisans tezim için Dindarlık Ölçeğinizi kullanmak istiyorum. Müsade eder misiniz?

İyi çalışmalar dilerim.

aliayten <aliayten@marmara.edu.tr>
Alıcı: Nida Yağız <bktssnida@gmail.com>

14 Ara 2020 Pzt 20:20

Tabiki Nida hanım. Çalışmalarınızda başarılar dilerim
[Alıntılanan metin gizlendi]

--

Prof. Dr. Ali Ayten

Marmara Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

Din Psikolojisi ABD

Mahir İz Cad No 2 Üsküdar/İstanbul

05072103409

Professor Dr. Ali Ayten, Erasmus&Mavlana Program Faculty Coordinator,
Marmara University Psychology of Religion Uskudar/Istanbul

أستاذ دوكتور على ايتين

جامعة مرمرة

قسم علم النفس الديني

إسطنبول تركيا

EK 4. Beş Faktör Kişilik (BFKÖ) Ölçeği Kullanım İzni

Nida Yağız <bktssnida@gmail.com>

Beş Faktör Kişilik Ölçeği izni

2 ileti

Nida Yağız <bktssnida@gmail.com>
Alıcı: <canan.sumer@ozyegin.edu.tr>

15 Ara 2020 Sal 09:31

Canan hocam, merhaba

Atatürk Üniversitesi Din Psikolojisi alanında yüksek lisans yapıyorum. Yüksek lisans tezim için Beş Faktör Kişilik Ölçeğinizi kullanmak istiyorum. Müsade eder misiniz?

İyi çalışmalar dilerim.

Canan Sumer <canan.sumer@ozyegin.edu.tr>
Alıcı: Nida Yağız <bktssnida@gmail.com>

16 Ara 2020 Çar 17:48

Tabi ki kullanabilirsiniz.

Selamlar,

Canan Sumer

[Alıntılanan metin gizlendi]

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Nida YAĞIZ
Doğum Yeri ve Tarihi	Oltu/Erzurum-11 Mart 1995
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Marmara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı (2021)
İş Deneyimi	
Çalıştığı Kurumlar	Hasan Basri Demirbağ Çok Programlı Anadolu Lisesi
İletişim	
E-Posta Adresi	bktssnida@gmail.com
Tarih	